T. C.
HARRAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
HADİS BİLİM DALI

HADİSLERDE İSRAF VE İKTİSAT

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Ethem ÖZDAL

Danışman:
Doç. Dr. Kadir PAKSOY

ŞANLIURFA - 2015

T. C.
HARRAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Enstitünüz Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı 125202003 numaralı Ethem ÖZDAL'nın hazırladığı "Hadislerde İsraf ve İktisat" konulu tezli yüksek lisans tezi ile ilgili tez savunma sınavı, 05/06/ 2015 tarihinde, saat 14:00'te yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin KABUL (başarılı) olduğuna oybirliği/~~oy çokluğu~~ ile karar verilmiştir.

05/06/ 2015

(Danışmanı ve Sınav Komisyonu Başkanı)
Doç. Dr. Kadir PAKSOY

Üye
Doç. Dr. Ali BUDAK

Üye
Yrd. Doç. Dr. Sami ŞEKEROĞLU

Bu tezin Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalında Yapıldığını ve Enstitümüz Kurallarına Göre Düzenlendiğini Onaylarım.

5...../8...../201..5

Prof. Dr. Recep ÇİĞDEM
Enstitü Müdürü

Not: Bu tezde kullanılan özgün ve başka kaynaktan yapılan alıntıların, çizelge, şekil ve fotoğrafların kaynak gösterilmeden kullanımı, 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunundaki hükümlere tabidir.

T.C.

HARRAN ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Enstitünüz Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalına bağlı Hadis Bilim Dalı 125202003 no'lu Yüksek Lisans öğrencisiyim. Hazırlamış olduğum "HADİSLERDE İSRAF VE İKTİSAT" konulu tezdeki bütün bilgilerin, akademik kurallara uygun olarak toplanıp sunulduğunu, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı, blok şeklinde alıntılar yapmadığımı vetüm alıntıların bilimsel atıf kuralları çerçevesinde kaynağını gösterdiğimi beyan ederim.

Yükseköğretim kurulu bilimsel araştırma ve yayın etiği yönergesi ile Harran Üniversitesi bilimsel araştırma ve yayın etiği yönergesinin 8. maddesinde yer alan etik ihlallerden her hangi birisinin bu tezde yer almadığını, etik ihlal tespiti halinde, Enstitü yönetim kurulunca, bu tezimin ve diplomamın iptal edilmesini kabul ediyorum.

(28 / 07 / 2015)

Ethem ÖZDAL

İLETİŞİM ADRESİ:

Harran Üniversitesi Osmanbey Kampüsü İlahiyat Fakültesi A Blok ŞANLIURFA

Telefon: (0507) 658 84 24

e-mail : ethemozdal@hotmail.com

ÖNSÖZ

İnsanlığın dünya ve ahiret huzurunu sağlamak üzere tesis edilmiş kurallar manzumesine İslâm denir. İslam'ın kurallarından birisi de hayatın bütün yönlerinde israftan kaçınmak ve her işte orta yolu tutmaktır. Müslüman, ibadet hayatında, beşeri ilişkilerinde, maddi uygulamalarında vb. her türlü davranışında orta yol olan "iktisat"ı benimsemeli ve aşırılık olan "israf"tan kaçınmalıdır. Biz de bu çalışmamızda israf ve iktisat konusunu hadisler çerçevesinde inceleyeceğiz.

"Hadislerde İsraf ve İktisat" adını taşıyan bu çalışmamız, bir giriş ve iki bölümden oluşacaktır. Giriş bölümünde "israf" ve "iktisat" konusundaki kavramlar incelenecek ve bu kavramların sözlük ve terim anlamları verilecektir.

Birinci bölümde; israf ve iktisat kavramlarının ayetlerde ve tefsirlerinde nasıl tahlil edildiği ele alınacaktır. Bu iki kavramın birlikte zikredildiği ya da sadece birinden bahseden ayetler incelenecektir.

Tezimizin ana bölümü olan İkinci bölümde ise aşırılıklardan sayılan israf ve orta yol olarak kabul edilen iktisat konusu, hadislerde geniş bir şekilde ele alınacaktır. İsraf ve iktisat amelî, ahlakî ve maddî konularda olmak üzere üç ana başlık altında incelenecektir. Ayrıca israfın maddî-manevî zararları ile iktisadın maddî-manevî faydaları üzerinde durulacaktır.

Çalışmamızda temel hadis kaynaklarının yanı sıra bazı tefsirlerden istifade ettik. Ayrıca konuyla irtibatlı gördüğümüz bazı tez ve makalelerin yanı sıra konu ile ilgili yazılmış bazı kitaplardan ve ansiklopedilerden faydalandık. Gerekli gördüğümüz hususlarda ise internetteki bazı bilgilerden yararlandık.

Hadis ilmi alanında yaptığımız çalışma ve araştırmalarda, hususiyle bu çalışmamızın her safhasında bize yol gösteren ve teşvik eden danışman hocam Doç. Dr. Kadir PAKSOY'a, ayrıca ilimlerinden istifade ettiğim hocalarım Prof. Dr. Yusuf Ziya KESKİN ve Doç. Dr. Abdullah YILDIZ'a teşekkür ederim.

Mayıs – 2015 Ethem ÖZDAL

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ ..... **IV**

İÇİNDEKİLER ..... **V**

KISALTMALAR ..... **VIII**

ÖZET ..... **IX**

ABSTRACT ..... **X**

GİRİŞ

İSRAF VE İKTİSAT KAVRAMLARI

1.1. İSRAFIN SÖZLÜK ANLAMI **1**

1.2. İSRAFIN TERİM ANLAMI **3**

1.3. İKTİSADIN SÖZLÜK ANLAMI **4**

1.4. İKTİSADIN TERİM ANLAMI **5**

1.5. İSRAF MANASI TAŞIYAN KAVRAMLAR **6**

1.5.1. Tebzîr **6**

1.5.2. İfrât–Tefrît **7**

1.5.3. Zulüm **7**

1.6. İKTİSAT MANASI TAŞIYAN KAVRAMLAR **8**

1.6.1. Vasat **8**

1.6.2. İstikamet **8**

1.6.3. Kanaat **9**

BİRİNCİ BÖLÜM

İSRAF VE İKTİSAT KAVRAMLARIYLA İLGİLİ AYETLER

1.1. İSRAF VE İKTİSAT KAVRAMLARININ BİRLİKTE ELE ALINDIĞI AYETLER **10**

1.2. SADECE İSRAF KAVRAMININ ELE ALINDIĞI AYETLER **13**

1.3. SADECE İKTİSAT KAVRAMININ ELE ALINDIĞI AYETLER 19

İKİNCİ BÖLÜM

HADİSLERDE İSRAF VE İKTİSAT

2.1. AMELÎ KONULARDA İSRAF VE İKTİSAT 21

2.1.1.Temizlikte İsraf ve İktisat 23

2.1.2. Namazda İsraf ve İktisat 25

2.1.3. Oruçta İsraf ve İktisat 28

2.1.4. Zekâtta İsraf ve İktisat 31

2.1.5. Hacda İsraf ve İktisat 34

2.1.6. Kur'ân-ı Kerîm Okumada İsraf ve İktisat 36

2.1.7. Duada İsraf ve İktisat 39

2.2. AHLÂKÎ KONULARDA İSRAF VE İKTİSAT 42

2.2.1. Sevgi ve Nefrette İsraf ve İktisat 44

2.2.2. Gülmede İsraf ve İktisat 45

2.2.3. Konuşmada İsraf ve İktisat 46

2.3. MADDÎ KONULARDA İSRAF VE İKTİSAT 50

2.3.1. Yeme–İçmede İsraf ve İktisat 51

2.3.2. Giyim-Kuşamda İsraf ve İktisat 57

2.3.3. Zamanı Kullanmada İsraf ve İktisat 62

2.3.4. Sağlıkta İsraf ve İktisat 66

2.4. İSRAFIN ZARARLARI VE İKTİSADIN FAYDALARI 70

2.4.1. İsrafın Zararları 70

2.4.1.1. İsrafın Maddi Zararları 70

2.4.1.2. İsrafın Manevî Zararları 73

2.4.2. İktisadın Faydaları 75

2.4.2.1. İktisadın Maddî Faydaları 76

2.4.2.2. İktisadın Manevî Faydaları 77

SONUÇ.....79

KAYNAKÇA 81

KISALTMALAR

a.s.	: Aleyhisselâm
b.	: İbn, bin
bkz.	: Bakınız
çev.	: Çeviren
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
Hz.	: Hazreti
ö.	: Ölüm tarihi
r.a.	: Radıyallahu anh
r.anhâ.	: Radıyallahu anhâ
s.	: Sayfa
s.a.v	: Sallallahu aleyhi ve sellem
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
thk.	: Tahkik eden
t.y.	: Basım tarihi yok
vb.	: Ve benzeri, ve benzerleri
vd.	: Ve diğerleri
y.y.	: Basım yeri yok

ÖZET

HADİSLERDE İSRAF VE İKTİSAT

Bu çalışma, israf ve iktisat kavramlarını hadisler ışığında ele almaktadır. Bu kavramların detaylıca incelenmesi; insan ve toplum hayatında öneminim tespit edilmesi amaçlanmaktadır.

Çalışma, israfın sınırı aşma, iktisadın ise orta yollu davranmak olduğunu, israfın sadece maddî konularda olmayıp manevî konularda da olabileceğini göstermiştir. İsrafın zararlı bir alışkanlık olduğu, topluma yüklü maliyetler getirdiği, iktisadın ise faydalı olduğu, toplumları refaha götürdüğü belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Hadis, rivayet, israf, iktisat, itidal.

ABSTRACT

EXTRAVAGANCE AND BUDGETING IN THE HADITHS

This study examines the concepts of extravagance (*israf*) and budgeting (*iktisad*) in the light of the hadiths. It aim is to find out the significance of these two concepts in the life of individuals and communities by analyzing them in detail.

The research has indicated that while *israf* means going beyond the limits, *iktisad* refers to moderation. In addition, it has revealed that *israf* involves not only material life but also moral issues. It has further underlined that while extravagance is a bad habit with a destructive cost for people, budgeting has a significant benefit leading the societies to prosperity.

Keywords: Hadith, narrations, extravagance, budgeting, moderation.

GİRİŞ

İSRAF VE İKTİSAT KAVRAMLARI

1.1. İSRAFIN SÖZLÜK ANLAMI

İsrâf **إسراف**" "kelimesi 'serafe' **سَرَفَ** fiilinin if'al babından mastarı olup 'seraf' **سَرَف** mastarıyla aynı anlamdadır. Lügatlerde şu anlamlar verilmektedir: Haddi aşmak, aşırılık, düşkünlük, tiryakilik, fazla harcamak… Şimdi bu anlamları maddeler halinde sıralayalım.

- Haddi aşma manasını ifade etmek için 'seraf' **سَرَف** kelimesinin açıklamasında **تَجَاوُزُ مَا حَدَّ لَكَ** 'sana çizilen sınırı aşmandır'[1] ifadeleri kullanılır.

- **مُجَاوَزَةُ الْقَصْدِ** 'orta yolun ihlal edilmesi'[2] bu anlamıyla 'seraf' **سَرَف** kavramı hem ifrat hem de tefrit manasında haddi aşmayı ifade etmektedir.[3]

- Seraf **سَرَف** , cehl **جَهْل** yani 'cehalet; bilmeme, tanımama' anlamına da gelmektedir.

وَ قَدْ سَرَفْتُ الشَيْءَ سَرَفْتُهُ 'Bu şeyi bilemedim' demektir.[4]

- Bu kelimenin bir diğer manası da gaflette bulunma, fark edememe,

---

[1] ez-Zebîdî, Ebu'l-Feyz Muhammed b. Muhammed, *Tâcu'l-arûs min cevâhiri'l-kâmus*, Beyrut, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1975, Cilt 23, s. 428.

[2] İbn Manzûr, Ebu'l-Fadl Cemâluddîn Muhammed b. Mukerram el-İfrîkî, *Lisânu'l-arab*, Beyrut, Dâru Sâdır, 1414, Cilt 9, s. 148; ez-Zebîdî, *Tâcu'l-arûs*, Cilt 23, s. 428.

[3] er-Râğıb el-İsfehânî, Ebu'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed, *el-Müfredât fî ğarîbi'l-Kur'ân*, Beyrut, ed-Dâru'ş-Şâmiyye, Dımeşk, Dârü'l-Kalem, 1412, s. 408; ez-Zemahşerî, Ebu'l-Kâsım Cârullah Mahmûd b. Ömer, *Esâsu'l-belâğa*, Beyrut, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1419/1998, Cilt 1, s. 451.

[4] el-Cevherî, İsmail b. Hammâd, *es-Sıhâh tâcu'l-luğa ve sıhâhu'l-arabiyye*, thk: Ahmed Abdulğafûr Attâr, Beyrut, Dâru'l-İlmi li'l-Melâyîn, 1407/1987, Cilt 4, s. 1373.

dalgınlığına gelmektir. Bununla alakalı lügatte, مَرَرْتُ بِكُمْ فَسَرَفْتُكُمْ "Size rastladım ama sizi fark edemedim" cümlesi misal verilir.[5]

- Diğer bir manası ise 'bir işte hata etmek, bir işi yerli yerinde yapmamak' demektir.[6]

- 'Seraf' سَرَف kelimesinin ضَرَاوَةٌ 'bir şeye aşırı düşkünlük, tamah etmek, hırs göstermek' anlamı da vardır. Mesela إِنَّ لِلَّحْمِ سَرَفًا كَسَرَفِ الْخَمْرِ "Ete düşkünlükte içkiye karşı düşkünlük gibi bir düşkünlük (tamah) vardır." sözünde 'seraf' kelimesi bu manada kullanılmıştır.[7]

- Bu anlamların dışında kurdun ağacı yemesini ifade etmek için de bu kelime kullanılır. Zemahşerî (ö. 538/1143) bu mananın 'serafe' سَرَفَ fiilinin aslî manası olduğunu söylemektedir.[8]

- Ayrıca bu kelimenin, annenin bebeğine çok süt vererek çocuğun midesini bozması, suyun faydasız bir şekilde akması[9] gibi anlamları da vardır.

- Mecaz olarak da kalbin gaflette olması, akıl azlığı[10] gibi anlamları da bulunmaktadır.

Yukarıda ifade edildiği gibi 'serafe' سَرَفَ fiili, israf etmek manasında kullanılmaktadır. 'Serafe'nin kullanıldığı anlamlara baktığımızda, hemen hepsinde hoş karşılanmayan ve istenmeyen fiil, davranış ve düşüncenin ifade edildiğini görmekteyiz. Bu anlamların her birisi bir bakıma haddi aşma ve aşırılık manası taşımaktadır.

---

[5] el-Cevherî, *es-Sıhâh*, Cilt 4, s. 1373; İbnü'l-Esîr, Mecdüddîn Ebûssaadât Muhammed, *en-Nihâye fî garîbi'l-hadîs ve'l-eser*, Beyrut, el-Mektebetü'l-İlmiyye, 1399/1979, Cilt 2, s. 361; ez-Zebîdî, *Tâcu'l-arûs*, Cilt 23, s. 428.

[6] el-Cevherî, *es-Sıhâh*, Cilt 4, s. 1373; İbnü'l-Esîr, *en-Nihâye*, Cilt 2, s. 362; İbn Manzûr, *Lisânu'l-arab*, Cilt 9, s. 148; ez-Zebîdî, *Tâcu'l-arûs*, Cilt 23, s. 428.

[7] İbnü'l-Esîr, *en-Nihâye*, Cilt 2, s. 361; İbn Manzûr, *Lisânu'l-arab*, Cilt 9, s. 148, ez-Zebîdî, *Tâcu'l-arûs*, Cilt 23, s. 428.

[8] ez-Zemahşerî, *Esâsu'l-belâğa*, Cilt 1, s. 451; İbn Esîr, *en-Nihâye*, Cilt 2, s. 361.

[9] ez-Zebîdî, *Tâcu'l-arûs*, Cilt 23, s. 431.

[10] İbnü'l-Esîr, *en-Nihâye*, Cilt 2, s. 361; ez-Zebîdî, *Tâcu'l-arûs*, Cilt 23, s. 433.

1.2. İSRAFIN TERİM ANLAMI

İsrâf إسراف kelimesi, genel olarak 'inanç ve amelde dinin ve aklın uygun görmediği şekilde davranmak, ifrat ve tefrite girmek', özel manada ise 'sahip olunan mal veya imkânları meşru olmayan maksatlar için harcamak, haddi aşmak, itidalli olmamak, saçıp savurmak' demektir. Dolayısıyla israf, itidalli ve orta yollu olma manasına gelen iktisadın da zıttıdır.[11]

Fîrûzâbâdî (ö. 817/1414) israfı; 'Vaz' itibariyle insanın yapmış olduğu herhangi bir fiilinde haddi aşmasıdır.' şeklinde tarif eder. Aynı zamanda bu kavramın infakla ilgili kullanımının daha yaygın olduğunu belirtir.[12]

Elmalılı (ö. 1942) da israfı şu sekilde izah etmektedir: "İsraf, mal harcamada meşhur ise de insanın gerçekleştirdiği her türlü eylemde haddini aşmasıdır."[13]

İsraf terimi maddi harcamada daha meşhur olmuştur. Nitekim İslam âlimleri genel itibariyle israf kelimesini malın tasarrufuyla alakalı kullanmıştır. Bu açıdan Seyyid Şerif Cürcânî (ö. 816/1413) israfı; önemsiz bir gaye için çok mal sarfetmek, harcamada aşırılığa düşmek, şeklinde tarif eder. Ayrıca kişinin helal olmayan bir şeyi yemesi ya da helal olan bir şeyden ihtiyacının üstünde tüketmesinin de israf kavramıyla ifade edildiğini söylemektedir.[14]

Ömer Nasûhi Bilmen (ö. 1971) ise israfı; "Bir şeyi layık olan mahalde münasip olan miktardan ziyade sarf etmekdir."[15] şeklinde tarif etmiştir.

Buradaki tariflere baktığımızda israf kelimesinin çoğunlukla tek taraflı olarak ele alınıp ifrat boyutunun öne çıkarıldığını görmekteyiz.

---

[11] İbn Manzûr, *Lisânu'l-arab*, Cilt 9, s. 148.

[12] el-Fîrûzâbâdî, Ebu't-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Ya'kûb b. Muhammed, *Besâiru zevi't-temyîz fî letâifi'l-Kîtâbi'l-Azîz*, thk: Muhammed Ali en-Neccâr, Beyrut, el-Mektebetü'l-İlmiyye, t.y., Cilt 2, s. 105.

[13] Elmalılı, M. Hamdi Yazır, *Hak Dîni Kur'ân Dili*, İstanbul, Bedir Yayınevi, 1993, Cilt 6, s. 4133.

[14] el-Cürcânî, Ali b. Muhammed es-Seyyid eş-Şerif, *Kitâbu't-tarifât*, Beyrut, Mektebetü Lübnan, 1985, s. 23.

[15] Ömer Nasuhi Bilmen , *Hukûkı İslâmiyye ve Istılâhâtı Fıkhiyye Kâmûsu*, İstanbul, Bilmen Yayınevi, 1967-1970, Cilt 7, s. 269.

Taberî (ö.310/922) israfı iki boyutlu olarak ele alır. "*Her biri mahsul verince ürününden yiyin, toplandığı gün yoksulların hakkını da verin, israf etmeyin, çünkü O (Allah) israf edenleri sevmez.*"[16] meâlindeki âyet-i kerîmenin tefsirinde 'israf etmeyin' cümlesiyle ilgili ifrat ve tefrit ifade eden iki farklı gruptaki rivayetleri verir. Bu rivayetlerden birinci grupta; *'israf etmeyin'* cümlesini, 'infakta haddinden fazla vermek suretiyle saçıp savurmayın' şeklinde açıklar. İkinci gruptakileri ise 'hak edenin hakkını men etmeyin' şeklinde tefsir eder. Bu rivayetlerin ardından Taberî, her iki farklı yorumu cem ederek israfı; *'Arap kelamında olduğu gibi ister sınırın üstünde ister altında vererek hak edenin hakkını vermede hata etmek.'* şeklinde tanımlar.[17]

Netice itibariyle kavram olarak israf; *"İnsanın herhangi bir davranışında ifrat ya da tefrite girmek suretiyle haddi aşması."* demektir.

1.3. İKTİSADIN SÖZLÜK ANLAMI

İktisâd "**الِإقْتِصَاد**" kelimesi, 'kasade' **قَصَدَ** fiilinin 'ifti'âl' babının mastarıdır. Kasd "**قَصْد**" kelimesi ise lügatlerde genel olarak şu anlamlara gelir: Yönelmek, hedeflemek, yolun doğru olması, hem sözde hemde fiilde itidalli ve adaletli olma, ifrat ve tefritten uzak bulunma, israf ve cimrilikten uzak durma, tasarruflu ve tutumlu olma... Bu anlamları maddeler halinde verelim:

- Kasd "**قَصْد**" kelimesi; "dengeli, mûtedil halde hareket etmek, orta/vasat davranışa önem göstermek, ifrattan kaçınmak, haddi aşmamak" demektir ve ifratın zıddıdır.[18]

- Zemahşerî'nin tarifine göre "kasd"; "Kişinin sınırı aşmayıp orta yolu benimsemesidir." Zemahşerî bu manayı kelimenin asıl anlamı olan "yönelmek, hedeflemek" manasıyla şu şekilde irtibatlandırmaktadır: "Çünkü böyle davranan

[16] En'âm sûresi, 6/141.
[17] et-Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr, *Câmiu'l-beyân an te'vîl-i âyi'l-Kur'ân*, Müessetü'r-Risâle, 1420/2000, Cilt 12, s. 176.
[18] ez-Zebîdî, *Tâcu'l-arûs*, Cilt 9, s. 37.

yani orta yolu tutan kimse, bu davranışıyla en doğru olanı amaçlaınıştır."[19]

- Arapçada "**طَرِيقٌ قَصْدٌ**" ifadesi "*doğru yol"*anlamında olmakla beraber **قَصْدٌ رَجُلٌ** ifadesi de vücudu ne büyük ne de küçük, mutedil olan kişiye denir.[20]

- "**القَصْد**" kelimesi "**العَدْل**" kelimesi ile anlamdaştır ve "mutedil, denk, dengeli, ortalama" manalarına gelir.[21] "Adl" ve "i'tidâl" de yaklaşık aynı anlamdadır.[22]

- İktisât **اقتصاد** kelimesi ise, "itidal üzere hareket etmek, ifrat ve tefritten, israf ve cimrilikten uzak durmak, tutumlu olmak" manalarına gelir.[23] Bu anlamlarıyla kelime Türkçemizde de kullanılmaktadır. " **وَالَّذِينَ إِذَآ أَنفَقُواْ لَمْ يُسْرِفُواْ وَلَمْ يَقْتُرُوا**"*"Rahmân'ın o has kulları, harcamalarında ne israf eder, ne de eli sıkı davranırlar. Bu ikisi arasında bir denge tuttururlar."*[24] ayetinde de bu mana ifade edilmektedir.

1.4. İKTİSADIN TERİM ANLAMI

İktisat; maişette, savurganlıkla cimriliğin ortası, ifrat ve tefritin zıddı, denge noktasıdır. Harcama söz konusu olunca; iktisat, israf ve cimriliğin ortasında davranmak anlamındadır.[25] "**قَصَدَ في مَعيشَتِهِ واقْتَصَد**" ifadesinde kelimenin her iki fiil kalıbı da kullanılarak aynı anlama geldikleri gösterilmek istenilmiştir ki; "Maişetinde, geçiminde iktisatlı davrandı."[26] demektir.

İktisat biliminin tarifi de bu maksatlara uygun görünmektedir: İktisat,

---

[19] ez-Zemahşerî, *Esâsu'l-belâğa*, Cilt 2, s. 81.
[20] İbn Manzûr, *Lisânu'l-arab*, Cilt 3, s. 353; ez-Zebîdî, *Tâcu'l-arûs*, Cilt 9, s. 37.
[21] el-Cevherî, *Sıhâh*, Cilt 2, s. 525.
[22] İbn Manzûr, *Lisânu'l-arab*, Cilt 3, s. 353; ez-Zebîdî, *Tâcu'l-arûs*, Cilt 9, s. 37.
[23] İbn Manzûr, *Lisânu'l-arab*, Cilt 3, s. 353; ez-Zebîdî, *Tâcu'l-arûs*, Cilt 9, s. 37.
[24] Furkân sûresi, 25/67.
[25] el-Cevherî, *es-Sıhâh,* Cilt 2, s. 525; er-Râğıb, *el-Müfredât*, s. 672; İbn Manzûr, *Lisânu'l-arab*, Cilt 3, s. 354; ez-Zebîdî, *Tâcu'l-arûs*, Cilt 9, s. 37.
[26] ez-Zemahşerî, *Esâsu'l-belâğa*, Cilt 2, s. 81.

insanların ve toplumların para harcayarak veya harcamadan zaman içinde çeşitli malları üretmek ve bunları bugün ve gelecekte tüketilmek üzere toplumdaki fertler arasında paylaştırmak için sınırlı kaynakları kullanmak konusundaki tercihleri inceleyen bilim dalıdır.[27]

Elmalılı M. Hamdi Yazır, iktisadı şu ifadelerle tarif eder: "İktisat lügatte; "amelde itidal" demektir ki, kasıddan alınmıştır. Çünkü matlubunu iyi tanıyan bir kimse ona hiç eğilip bükülmeden istikamet üzere yönelir. Maksudun mevzi ü mevkiini bilmeyen ise, şaşkınlık içinde kalır. İfrat ve tefrit ile kâh sağa kâh sola bocalar ve çabalar durur. İşte bu sebeple iktisat, maksada müeddi olan amel demek olmuştur. Umûr-ı maliyedeki iktisadın da esası budur."[28]

Sonuç olarak iktisat; her türlü davranışta ifrat ve tefritten uzak, orta yollu ve dengeli davranmaktır.

1.5. İSRAF MANASI TAŞIYAN KAVRAMLAR

1.5.1. Tebzîr

Tebzîr kelimesi 'بَذَرَ' fiilinin 'tef'il' babından mastardır. بَذَرَ fiili sözlükte toprağa tohum atma, ölçüsüz dağıtma manalarına gelir. Tebzîr تَبْذِير ise, malı gerektiği yerde kullanmamak, istenilen sınırdan fazla harcamak, malı saçıp savurmak anlamlarını ifade eder.[29]

Tebzîr kavramı, aşağıda zikredilen ayette malı saçıp savurma anlamına gelir:

وَآتِ ذَا الْقُرْبَى حَقَّهُ وَالْمِسْكِينَ وَابْنَ السَّبِيلِ وَلَا تُبَذِّرْ تَبْذِيرًا إِنَّ الْمُبَذِّرِينَ كَانُوا إِخْوَانَ الشَّيَاطِينِ وَكَانَ الشَّيْطَانُ لِرَبِّهِ كَفُوراً

Yakınlarına, yoksula, yolda kalmışa hakkını ver, sakın saçıp savurma!

---

[27] Ali Rıza Gül, "İslam İktisat Düşüncesinin Kur'ân'daki Temelleri", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2010, sy: 51, s. 31.
[28] Yazır, *Hak Dîni Kur'ân Dili*, Cilt 2, s. 1736.
[29] ez-Zemahşerî, *Esâsu'l-belâğa*, Cilt 1, s. 52; İbn Manzûr, *Lisânu'l-arab*, Cilt 4, s. 50; ez-Zebîdî, *Tâcu'l-arûs*, Cilt 10, s. 146.

Çünkü savuranlar şeytanların kardeşleridir. Şeytan ise Rabbine karşı çok nankör-dür.[30]

Abdullah b. Mes'ud'dan (ö. 32/652) rivayet edildiğine göre; "Tebzîr, malı harcanması gerekli olan yerlerin dışında harcamaktır." Yine Mücahid'den (ö. 103/721) rivayet edildiğine göre; "Bir insan bütün malını hak yolda harcarsa bu tebzîr olmaz ama az bir şey de olsa, batıla harcamak tebzîrdir (savurganlıktır)."[31]

1.5.2. İfrât–Tefrît

İfrât **'فَرَطَ'** fiilinin 'if'âl' babının mastarı olup, bir şeyi istenilen seviyeden fazla yaparak meşru olan sınırın dışına çıkma manasına gelmekle birlikte genel olarak da haddi aşma anlamına gelir. Bununla beraber acele etme manası da verilir. Yine bu fiilden türeyen 'tef'il' babının mastarı olan 'tefrît' kelimesi ise bir şeyi istenilen seviyeden az yaparak meşru olan sınırın dışına çıkmayı, bir işi kusurlu yapmayı ifade eder.[32]

İsraf kavramı en geniş anlamıyla normal sınırın ilerisine geçmek ya da gerisinde kalmak şeklinde düşünüldüğünde bu her iki kelime onunla eş anlamlı sayılabilir. Bu kavramlar Kur'ân-ı Kerîm'de; dünyada yapılmayıp bırakılan ameller, iyilikler,[33] kitapta eksik bırakılanlar,[34] hayatını boşa harcayan,[35] haddi aşan[36] gibi manalarda kullanılır.

1.5.3. Zulüm

Lügatte **'ظَلَمَ'** fiilinden gelen 'zulm' kelimesi, 'sınırın aşılması (**مُجَاوَزَةُ الْحَدِّ**)' anlamında kullanılır.[37] Ayrıca başkasının malında tasarrufta bulunma manasını da

---

[30] İsrâ sûresi, 17/26.
[31] et-Taberî, *Câmiu'l-beyân*, Cilt 17, s. 429.
[32] ez-Zemahşerî, *Esâsu'l-belâğa*, Cilt 2, s. 18; İbn Manzûr, *Lisânu'l-arab*, Cilt 7, s. 370; ez-Zebîdî, *Tâcu'l-arûs*, Cilt 19, s. 527.
[33] En'âm sûresi, 6/31.
[34] En'âm sûresi, 6/38.
[35] Kehf sûresi, 18/28.
[36] Nahl sûresi, 16/62.
[37] İbn Manzûr, *Lisânu'l-arab*, Cilt 12, s. 377; ez-Zebîdî, *Tâcü'l-arûs*, Cilt 33, s. 34.

ifade eder.[38] Bu kelimeye verilen en meşhur anlamlardan birisi de bir şeyi olması gerekli olan yerin dışında başka bir yere koymaktır. Bunların yanı sıra günaha girmek, sağa sola sapmak suretiye yoldan çıkmak, toprağı kazmak ve sel baskını gibi anlamları da ihtiva eder.[39]

Zulmün bu anlamlarına bakıldığında israf kavramıyla aynı çerçevede olduğu anlaşılır.

1.6. İKTİSAT MANASI TAŞIYAN KAVRAMLAR

1.6.1. Vasat

Vasat kavramı وَسَطَ fiilinin masdarı olan 'وَسْطَ' dan gelir. 'Vasat' bu fiilden türetilen isimdir. Manası iki uç noktanın ortasıdır. İyi ile kötü arasında orta derecede olma manasındadır. Istılahta ise ifrat ve tefritten uzak olup müstakim, mutedil olmak anlamına gelir.[40]

Bu kelime Kur'ân'da; وَكَذَلِكَ جَعَلْنَاكُمْ أُمَّةً وَسَطًا *"Ve işte böylece Biz sizi vasat bir ümmet kıldık."*[41], hadiste ise; خَيْرُ الْأُمُورِ أَوْسَاطُهَا *"İşlerin en hayırlısı vasat olanıdır."*[42] şeklinde geçmektedir.

1.6.2. İstikamet

'قام' fiilinin 'istif'al' babının masdarı olan istikamet kelimesi, sözlükte ömür boyu doğrunun peşinde koşmak, itidal üzere bulunmak, adaletten, doğruluktan ayrılmamak, ayağa kalkmak, dik durmak, doğru, isabetli olmak anlamlarına geldiği gibi bir kişinin başka birisini sena etmesi, şiirin vezinli olması[43] anlamlarına da gelir. Istılahta ise aşırılıklara girmeden dinî düşünce ve yaşayışta dosdoğru olmak

---

[38] ez-Zebîdî, *Tâcü'l-arûs*, Cilt 33, s. 34.
[39] ez-Zemahşerî, *Esâsu'l-belâğa*, Cilt 1, s. 626; İbn Manzûr, *Lisânu'l-arab*, Cilt 12, s. 377.
[40] İbn Manzûr, *Lisânu'l-arab*, Cilt 7, s. 426; ez-Zebîdî, *Tâcü'l-arûs*, Cilt 20, s. 167.
[41] Bakara sûresi, 2/143.
[42] el-Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyin, *Şuabü'l-îmân*, Riyâd, Mektebetü'r-Rüşd, 1423/2003, Cilt 5, s. 396.
[43] İbn Manzûr, *Lisânu'l-arab*, Cilt 12 , s. 501.

manasına gelir.[44]

Bu kelime Kur'ân'da çoğunlukla صِرَاط kelimesiyle beraber geçmektedir. Sırat-ı müstakim (صِرَاط مُسْتَقِيم) aşırılıktan, eğrilikten uzak, dosdoğru istikamet içerisindeki yol manasına gelir. Haddi aşmamayı ve mutedil olmayı ifade etmek için bu kelimeyle kullanılan pek çok ayetlerden biri şöyledir:

فَاسْتَقِمْ كَمَا أُمِرْتَ

"*Öyleyse (ey Resulüm), sana emredildiği gibi dosdoğru ol.*"[45]

1.6.3. Kanaat

'قَنَعَ' fiilinin mastarı olan "kanaat" kelimesi sözlükte, payına kısmetine razı olmak anlamına gelir. Terim olarak ise kişinin azla yetinip elindekine razı olması, ihtiyaçlarını en az ölçüde karşılayabileceği maddî imkânlarla iktifa edip başkalarının elindeki şeylere göz dikmemesi, aşırı kazanma hırsından kurtulması demektir. Yeme-içme gibi hususlarda iktisatlı ve ölçülü olmaktır.[46]

Kanaatin zıddı ise israftır, saçıp savurmaktır. Bir hadiste bu husus şöyle ifade edilmektedir:

الْقَنَاعَةُ كَنْزٌ لا يَفْنَى *"Kanaat bitip tükenmeyen bir hazinedir."*[47]

Kişi elindekine razı olup daha fazlasına göz dikmediğinde malik olduğu şeye rıza göstermeyi de tükenmez bir hazine bilir. Verileni gönül hoşnutluğuyla karşılayarak hırs ve açgözlülükten uzak durur.

---

[44] İbn Manzûr, *Lisânu'l-arab*, Cilt 12 , s. 501; ez-Zebîdî, *Tâcü'l-arûs*, Cilt 33, s. 318.
[45] Hûd sûresi, 11/112.
[46] İbn Manzûr, *Lisânu'l-arab*, Cilt 8, s. 298; ez-Zebîdî, *Tâcü'l-arûs*, Cilt 22, s. 90.
[47] el-Kuşeyrî, Abdulkerim b. Hevâzin b. Abdülmelik, *er-Risâletü'l-kuşeyriyye*, Kâhire, Dâru'l-Maârif, Cilt 1, s. 294.

BİRİNCİ BÖLÜM

İSRAF VE İKTİSAT KAVRAMLARIYLA İLGİLİ AYETLER

İslam Dini, maddî-manevî, bireysel-toplumsal hayattaki her tür aşırılıkların ifadesi olan "israf"a olumsuz olarak yaklaşmış, zararlarını ortaya koyarak ondan sakındırmıştır. Bu arada israfa çare olacak reçeteyi de sunmuştur ki, o da israfın zıddı olan "iktisat"tır. İktisatlı olmaya da olumlu yaklaşmış, insanlara iktisatlı bir hayatı tavsiye ve teşvik etmiştir.

Kur'ân-ı Kerîm'de israf ve iktisatla ilgili birçok ayet bulunmaktadır. Bu ayetlerde konumuzla da ilgisi olan kavramların sadece ilk akla gelen 'maddiyatta haddi aşma ya da tutumlu olma' gibi dar anlamlarından ziyade çok daha geniş anlamlarda kullanıldığı gözlenir. Bir kısım ayetlerde hem israf hem de iktisat birlikte ele alınır. Bazı ayetlerde ise sadece birisi ifade edilir.

Çalışmamıza örnek teşkil edebilecek ayetlerden bazılarını inceleyelim.

1.1. İSRAF VE İKTİSAT KAVRAMLARININ BİRLİKTE ELE ALINDIĞI AYETLER

Cenâb-ı Hakk, müminlerin vasıflarını belirtirken israf ve cimrilikten uzak durmaları ve dengeli davranmaları gerektiğini şu ayette belirtmiştir:

وَالَّذِينَ إِذَا أَنْفَقُوا لَمْ يُسْرِفُوا وَلَمْ يَقْتُرُوا وَكَانَ بَيْنَ ذَلِكَ قَوَامًا

"Rahmân'ın o has kulları, harcamalarında ne israf eder, ne de eli sıkı davranırlar. Bu ikisinin arasında bir denge tuttururlar."[48]

Zemahşerî, infakta yapılan israfın meşru olmayan yolda yapılan harcamalar olduğunu, Allah'ın rızasını kazanma adına yapılan infakta israfın olamayacağını söylemektedir. 'İsrafta hayır olmadığı gibi hayırda da israf yoktur.'

[48] Furkân sûresi, 25/67.

cümlesini de burada aktarmaktadır.[49]

Kurtubî'ye (ö. 671/1272) göre bu ayette Allah Teâlâ, aileyi ziyan edecek derecede har vurup harman savurmamayı; ya da tam tersine aileyi aç ve açıkta bırakacak derecede cimri davranıp çok katı bir biçimde eli sıkı davranmamayı; bilakis en güzel yöntem olan dengeli harcamayı emretmektedir. Bu noktada ailenin yapısı; aile fertlerinin sayısı, sabırlılığı, ailenin gelir seviyesi gibi hususlar göz önünde bulundurulmalıdır. "İşlerin en hayırlısı orta yollu olandır."[50] Ancak, denge noktasında insanlar farklı noktalardadırlar. Bundan dolayı Allah Resûlu (s.a.v.), Hz. Ebûbekir'in malının tamamını tasadduk etmesine ses çıkarmamıştır. Zira bu, onun dindeki gayreti ve sabrına nispetle orta yollu bir harcamasıdır. Fakat aynı harcamayı başkasının yapmasını engellemiştir.[51]

Elmalılı M. Hamdi Yazır (ö. 1942) da bu ayetin tefsirinde israf hakkında şunları söylemektedir: İsraf, herhangi bir şeyde haddi aşmaktır. İnfakta israf da, harcamada haddi aşmaktır. Masraf, ya bir zaruret veya bir ihtiyaç veya bir güzellik için yapılır. Zaruri olan masraf yapılmayınca yaşamak imkansızdır. Mesela ölmeyecek kadar yemek bir zarurettir. İhtiyaç duyulan masraf yapılmazsa zorluk çekilir. Mesela doyacak kadar yemek, ihtiyaçtır. Güzelleştirme için yapılacak masraf yapılmazsa, güzel olmaz. İnsanın ve toplumun kendi kazancına göre bu derecelerden bir sınırı vardır. Şu halde ne zaruret, ne ihtiyaç ve ne de güzellik için olmayan, faydasız, zararlı, meşru olmayan cihetlere yapılan harcama herkes için bir israf olduğu gibi, insanların ihtiyacı karşısında fazla yiyip içmek de güzel değil, israf olmuş olur. İyilik ve yarar sağlayan şeylere harcamak ise boşa harcamak değil bilakis üretmek olacağından israf olmaz. Rahmân'ın kulları faydasız, hayırsız yere sarf etmezler. Hakkını da kısmazlar ikisi arası denk olur.

---

[49] ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf an hakâik-i gavâmiz-i tenzîl*, Beyrut, Dâru'l-Kitab'il-Arabî, 1407, Cilt 3, s. 293.

[50] Ebû Nuaym el-İsfehânî, Ahmed b. Abdullah, *Hilyetü'l-evliyâ ve tabakâtu'l-asfiyâ*, Beyrut, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1409, Cilt 2, s. 286.

[51] el-Kurtubî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Ebû Bekr, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*, Kahire, Dâru'l-Kütübi'l-Mısriyye, 1964, Cilt 13, s. 73.

İşte iktisat denilen de budur.[52]

Tüketim ve harcamanın en aşağı durumu cimrilik, ortası iktisat, aşırısı ise israftır. Allah (c.c.), İsrâ suresinde geçen şu ayet-i kerimede israfı da cimriliği de yasaklamıştır.

وَلَا تَجْعَلْ يَدَكَ مَغْلُولَةً اِلٰى عُنُقِكَ وَلَا تَبْسُطْهَا كُلَّ الْبَسْطِ فَتَقْعُدَ مَلُومًا مَحْسُورًا

"Eli sıkı olma, büsbütün eli açık da olma ki herkes tarafından ayıplanan, kaybettiklerine hasret çeken bir hale düşmeyesin."[53]

Her insan için, ifrat ve tefrit olmak üzere, iki uç söz konusudur ki, bu ikisi de kınanmaktadır. Binâenaleyh cimrilik, vermeme, eli sıkı olma bir ifrattır. Tebzir (saçıp savurmak), büsbütün her şeyi harcayıp tüketmek ise bir tefrittir ki, her ikisi de kınanmış ve nehyedilmiştir. Güzel davranış, âdil ve orta yollu olmaktır. Nitekim Cenâb-ı Hakk, bir ayette; *"Böylece sizi vasat (orta yollu, mutedil) bir ümmet yapmışızdır."*[54] buyurmuştur.[55]

Ayrıca tahlil etmekte olduğumuz ayette geçen "herkes tarafından ayıplanan" şeklindeki ifadede anlatılmak istenen, malını saçıp savurmak suretiyle israf eden ve böylece hem kendisini hem de çoluk çocuğunu sıkıntıya ve darlığa düşüren kimselerdir.[56]

Fâtır suresinin şu ayetinde ise Allah'ın seçtiği kullarına Kur'ân'ı miras bıraktığını bildirmesi, akabinde kimi kulların ifrata gidip kendi nefislerine zulmettiği, kimisinin de muktesıt (orta yollu) olduğu, diğer bir kısmının da hayırda ileri gittikleri ifade buyrulur:

ثُمَّ أَوْرَثْنَا الْكِتَابَ الَّذِينَ اصْطَفَيْنَا مِنْ عِبَادِنَا فَمِنْهُمْ ظَالِمٌ لِنَفْسِهِ وَمِنْهُمْ مُقْتَصِدٌ وَمِنْهُمْ سَابِقٌ

[52] Yazır, *Hak Dîni Kur'ân Dili*, Cilt 5, s. 3613.
[53] İsrâ sûresi, 17/29.
[54] Bakara sûresi, 2/143.
[55] Fahruddîn er-Râzî, Ebû Abdullah Fahruddîn Muhammed b. Ömer, *Mefâtîhu'l-gayb*, Beyrut, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1420, Cilt 20, s. 329.
[56] er-Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, Cilt 20, s. 330.

بِالْخَيْرَاتِ بِإِذْنِ اللَّهِ ذَلِكَ هُوَ الْفَضْلُ الْكَبِيرُ.

"Sonra Biz, Kitabı, seçtiğimiz kullarımıza miras bıraktık. Kullarımızdan bazısı kendine zulmeder, bazısı iktisatlıdır (mutedildir, orta yolludur), bazısı da Allah'ın izniyle hayırlarda öne geçendir. İşte büyük lütuf da budur."[57]

Taberî, bu ayetin tefsirinde Ümmet-i Muhammed'i üç kısma ayırır ve şöyle der: "Bunlardan bazıları kendilerine zulmedenlerdir ki bunlar günahkârlardır. Bazıları ise orta yolu tutanlardır ki bunlar farzları işleyip haramlardan kaçınan kimselerdir. Diğer bir kısmı ise hayır işlemede yarışa girişenlerdir. Bu gruplardan birincisinin çetin bir hesaptan sonra cennete gireceği ümit edilir. İkinci zümrenin ise cennete kolay bir hesaptan sonra girebileceği ümit edilir. Üçüncüsünün ise hesapta zorlanmadan cennete girecekleri ümit edilir."[58]

Râzî (ö. 606/1209) de bu ayetin tefsirinde şunları kaydeder: "Bu hususta öne çıkan görüş şudur: Zâlim, Allah'ın emirlerine karşı çıkıp, O'nun emirlerini terkeden, yasakladıklarından uzak durmayan kimsedir. Muktesid (orta yollu kimse) ise Allah'ın emir ve yasaklarına karşı çıkmama hususunda sa'y ve gayret gösteren kimsedir. Eğer o bunu yerine getirememiş, nâdir de olsa bir günah işlemiş ise, bu demektir ki bu kimse, ortayı bulmaya çalışmış, bu hususta sa'y ve gayret göstermeye çalışmış ve hakka yönelmiştir."[59]

1.2. SADECE İSRAF KAVRAMININ ELE ALINDIĞI AYETLER

İnsanoğluna verilen en büyük nimet şüphesiz ki imandır. Allah'a inanma, O'nu tanıma ve kullukta bulunma, insanın yaratılışının en mühim gayesidir.[60] İnsan, hayatını bu en mühim gayeye göre tanzim etmelidir. Allah'a inanmadan ömür süren insanın en büyük israf içinde olduğu muhakkaktır. Mesela, Hz. Musa'nın muhatap olduğu bir topluluğun kendisini Allah'ı inkâr etmeye ve şirke çağırmaları karşısında onlara nasihatte bulunarak onların iman yönünden israf içerisinde olduğu ifade edilmektedir:

---

[57] Fâtır sûresi, 35/32.
[58] et-Taberî, *Câmiu'l-beyân*, Cilt 20, s. 470.
[59] er-Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, Cilt 26, s. 239.
[60] Bkz. Zâriyât sûresi, 51/56.

وَيَا قَوْمِ مَا لِي أَدْعُوكُمْ إِلَى النَّجَاةِ وَتَدْعُونَنِي إِلَى النَّارِ تَدْعُونَنِي لِأَكْفُرَ بِاللَّهِ وَأُشْرِكَ بِهِ مَا لَيْسَ لِي بِهِ عِلْمٌ وَأَنَا أَدْعُوكُمْ إِلَى الْعَزِيزِ الْغَفَّارِ لاَ جَرَمَ أَنَّمَا تَدْعُونَنِي إِلَيْهِ لَيْسَ لَهُ دَعْوَةٌ فِي الدُّنْيَا وَلاَ فِي الْآخِرَةِ وَأَنَّ مَرَدَّنَا إِلَى اللَّهِ وَأَنَّ الْمُسْرِفِينَ هُمْ أَصْحَابُ النَّارِ

"Ey kavmim, nedir bu başıma gelen? Ben sizi kurtuluşa çağırırken, siz tutup beni ateşe davet ediyorsunuz! Çünkü benim, Allah'ı inkâr etmemi ve O'nun ortağı olduğuna dair hiçbir bilgim olmayan şeyleri, Kendisine ortak koşmamı öneriyorsunuz. Ben de ise sizi o Azîz ve Gaffâr'ın yoluna davet ediyorum. Hiç şüphe yok ki sizin beni tapmaya davet ettiğiniz putların, ne dünyada ne de âhirette asla kendilerine ibadete çağırmaya yetkileri yoktur. Şu kesin ki hepimizin dönüp varacağı yer Allah'ın huzurudur ve israf edenler (haddi aşanlar) cehennemi boylayacaklardır."[61]

Taberî, bu ayetteki "israf edenler" manasındaki 'müsrifîn' kelimesini Allah'a şirk koşan, haddi aşan ve haksız yere cana kıyan kişiler olarak tefsir etmiştir.[62]

Zemahşerî ise bu âyetteki "müsrifîn" (israfçılar) kelimesiyle ilgili olarak Katâde (ö.117/735)'nin bunu 'müşrikîn' (müşrikler) kelimesiyle tefsir ettiğini nakleder.[63]

Kur'ân'da, tevhid inancında olması gereken insanın şirk ve küfrü tercih etmesi israf olarak geçtiği gibi kendilerini uyarmak, doğru yolu göstermek için gelen Peygamberlere olumlu cevap vermemesi de israf olarak geçmektedir. Yâsin suresinde geçen şu ayette de bu husus ifade edilir:

قَالُوا مَا أَنْتُمْ إِلاَّ بَشَرٌ مِثْلُنَا وَمَا أَنْزَلَ الرَّحْمَنُ مِنْ شَيْءٍ إِنْ أَنْتُمْ إِلاَّ تَكْذِبُونَ قَالُوا رَبُّنَا يَعْلَمُ إِنَّا إِلَيْكُمْ لَمُرْسَلُونَ وَمَا عَلَيْنَا إِلاَّ الْبَلاَغُ الْمُبِينُ قَالُوا إِنَّا تَطَيَّرْنَا بِكُمْ لَئِنْ لَمْ تَنْتَهُوا لَنَرْجُمَنَّكُمْ وَلَيَمَسَّنَّكُمْ مِنَّا عَذَابٌ أَلِيمٌ قَالُوا طَائِرُكُمْ مَعَكُمْ أَئِنْ ذُكِّرْتُمْ بَلْ أَنْتُمْ قَوْمٌ مُسْرِفُونَ

[61] Mü'min sûresi, 40/41-43.
[62] et-Taberî, *Câmiu'l-beyân*, Cilt 21, s. 392.
[63] ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, Cilt 4, s. 170.

"Ahali dedi ki: "Doğrusu Rahman'ın indirdiği bir şey yok! Siz de bizim gibi bir beşersiniz ve siz ancak yalancı kimselersiniz!" Elçiler dediler: "Elbette Rabbimiz biliyor ki biz size gönderilen elçileriz. Açıkça tebliğden başka bir şeyle sorumlu değiliz." Ahâli dedi ki: "Bize sizin sebebinizle uğursuzluk ârız oluyor. Şayet davanızdan vazgeçmezseniz sizi taşa tutarız, acı mı acı bir azabı size dokundururuz." Elçiler ise şöyle cevap verdiler: "Uğursuzluğunuz sizinle beraberdir; size öğüt veriliyorsa bu uğursuzluk mudur? Siz ancak müsrifler (israfçılar, haddi aşanlar) topluluğusunuz!"[64]

İslam dininde her şeyin bir haddi ve ölçüsü olduğu gibi yeme ve içmenin de meşru bir sınırı vardır. Rızkı zayi etmek, meşru bir sahada aşırı derecede yemek ya da meşru olmayan bir şeyi yemek suretiyle ifrata girmek, bir israf olduğu gibi, ölüm tehlikesinin olduğu bir durumda yememek ve helal rızkı kendine haram kılmak suretiyle tefrite girmek de meşru sınırın dışına çıkarak israf etmek demektir.[65]

Cenâb-ı Hakk, bir ayette şöyle buyurmaktadır:

يَا بَنِي آدَمَ خُذُوا زِينَتَكُمْ عِنْدَ كُلِّ مَسْجِدٍ وَكُلُوا وَاشْرَبُوا وَلاَ تُسْرِفُوا إِنَّهُ لاَ يُحِبُّ الْمُسْرِفِينَ

"Ey Âdemoğulları! Her namaz vaktinde mescide giderken, süsünüz olan elbisenizi giyinin. Yiyin, için fakat israf etmeyin. Çünkü Allah israf edenleri sevmez."[66]

Bu ayette; bir yandan insanın asli ihtiyacı olan yemesi ve içmesi emredilirken, diğer yandan da insan yeme ve içmede israfa girmekten sakındırılır. Dolayısıyla insan, ne tıka basa karnını aşırı bir şekilde dolduracak, ne de güç ve takatten düşecek derecede aç duracaktır. Yani her şeyde olduğu gibi yeme ve içmede de dengeli davranacaktır.[67]

---

[64] Yâsîn sûresi, 36/15-19.
[65] Halil İbrahim Karaaslan, *Kur'ân-ı Kerîm'de İsraf Kavramı*, Y. Lisans Tezi, İstanbul, 2013, s. 60.
[66] A'râf sûresi, 7/31.
[67] Mehmet Soysaldı, "Kur'ân'da İsraf Kavramı", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Dergisi,* Samsun, 2005, sy: 18-19, s. 117.

Suyûtî (ö.911/1505) söz konusu ayetin tefsiri sadedinde şu hadisi nakleder:

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «إِنَّ مِنَ السَّرَفِ، أَنْ تَأْكُلَ كُلَّ مَا اشْتَهَيْتَ»

"Canının her çektiğini yemen israftır."[68]

Bu hadis, israfın bir başka yönüne dikkat çekmektedir. O da insanın nefsanî arzularını tatminde, meşru sınırlar içinde olsa bile aşırıya kaçmasıdır. Böyle bir davranış, nefis terbiyesine uygun değildir. Nefsin meşru isteklerinin hepsini geri çevirip ona zulmetmek ne kadar yanlış ise, onun her arzusunu yerine getirip onu şımartmak da o kadar yanlış ve tehlikelidir. Öyleyse bu hususta orta yol bulunmalıdır.[69]

Nitekim şu ayet-i kerime de bu manayı desteklemektedir.

كُلُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ وَلَا تَطْغَوْا فِيهِ فَيَحِلَّ عَلَيْكُمْ غَضَبِي وَمَنْ يَحْلِلْ عَلَيْهِ غَضَبِي فَقَدْ هَوَى

"O halde size verdiğimiz rızıkların en hoş ve temiz olanlarından yiyin, ama bu hususta aşırıya kaçmayın. Yoksa gazabım tepenize iniverir. Kimi de gazabım çarparsa artık o uçuruma düşmüştür."[70]

İnsan sosyal bir varlıktır ve tek başına yaşaması düşünülemez. Bundan dolayıdır ki yakınlarını ve muhtaçları gözetmesi gerekir. Allah (c.c.) bu hususu insanlara şu ayette emretmiştir:

وَآتِ ذَا الْقُرْبَى حَقَّهُ وَالْمِسْكِينَ وَابْنَ السَّبِيلِ وَلَا تُبَذِّرْ تَبْذِيرًا إِنَّ الْمُبَذِّرِينَ كَانُوا إِخْوَانَ الشَّيَاطِينِ وَكَانَ الشَّيْطَانُ لِرَبِّهِ كَفُورًا

"Yakınlarına, yoksula, yolda kalmışa hakkını ver, sakın saçıp savurma! Çünkü savurganlar (israfçılar) şeytanların kardeşleri olmuşlardır. Şeytan ise Rabbine karşı çok nankördür."[71]

---

[68] İbn Mâce, Et'ime, 51.
[69] Hikmet Akdemir, "Kur'ân-ı Kerim'de İsraf Kavramı", *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Ocak-Haziran, 2001, sy: 1, s. 41.
[70] Tâhâ sûresi, 20/81.
[71] İsrâ sûresi, 17/26-27.

Ayet ifade ettiği gibi insan yakınlarına yoksula ve yolcuya hakkını vermek zorunda. Ama burada vermenin de bir şekli, bir oranı, bir dengesi olmalıdır. Bu ilke sayesinde mevcut durum korunacak, verme imkânının devamlılığı sağlanacak; aksi ise veren ve alan tarafların uzun vadede mahrumiyetlerine sebep olacaktır. İşte bu dengeyi tutturmak için verme emrinin hemen akabinde; *"Sakın saçıp savurma."* buyrulmuştur.[72]

Giyinmek insan için fıtrî bir ihtiyaçtır. Bu ihtiyaç, bazen dine bazen de örf ve adetlere göre şekillenir. İnsan, bu ihtiyacını da israfa girmeden iktisatlı bir şekilde karşılaması gerekir. Cenâb-ı Hakk bu hususta insanlara şöyle buyurur:

يَا بَنِي آَدَمَ خُذُوا زِينَتَكُمْ عِنْدَ كُلِّ مَسْجِدٍ وَكُلُوا وَاشْرَبُوا وَلاَ تُسْرِفُوا إِنَّهُ لاَ يُحِبُّ الْمُسْرِفِينَ

"Ey Âdem'in evlatları! Her namaz vaktinde mescide giderken, süsünüz olan elbisenizi giyinin. Yiyin, için fakat israf etmeyin. Çünkü Allah israf edenleri sevmez."[73]

Bu ayette ifade edilen israf, sadece yeme ve içmeye hasredilmemekte, giyinmeyi de içine almaktadır. Çünkü "israf etmeyin" cümlesinden önce yeme içme ile beraber giyinmeden de bahsedilmektedir.[74]

Kur'ân-ı Kerîm, insana hayat hakkı tanımamayı da israf olarak değerlendirmiştir.

مِنْ أَجْلِ ذَلِكَ كَتَبْنَا عَلَى بَنِي إِسْرَائِيلَ أَنَّهُ مَنْ قَتَلَ نَفْسًا بِغَيْرِ نَفْسٍ أَوْ فَسَادٍ فِي الْأَرْضِ فَكَأَنَّمَا قَتَلَ النَّاسَ جَمِيعًا وَمَنْ أَحْيَاهَا فَكَأَنَّمَا أَحْيَا النَّاسَ جَمِيعًا وَلَقَدْ جَاءَتْهُمْ رُسُلُنَا بِالْبَيِّنَاتِ ثُمَّ إِنَّ كَثِيرًا مِنْهُمْ بَعْدَ ذَلِكَ فِي الْأَرْضِ لَمُسْرِفُونَ

"İşte bundan dolayı İsrailoğullarına kitapta şunu bildirdik: Kim katil olmayan ve yeryüzünde fesat çıkarmayan bir kişiyi öldürürse sanki bütün insanları öldürmüş gibi olur. Kim de bir kişinin hayatını kurtarırsa sanki bütün insanla-

---

[72] Veli Kayhan, "Kur'ân'a Göre İsraf ve İktisat", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi VI*, 2006, sy: 2, s. 175.
[73] A'râf sûresi, 7/31.
[74] er-Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, Cilt 14, s. 228.

rın hayatını kurtarmış olur. Şüphesiz ki resullerimiz onlara açık âyetler ve deliller getirmişlerdi. Ne var ki onların çoğu bütün bunlardan sonra, hâla yeryüzünde fesat ve cinayette israfa (aşırıya) gidenlerdir."[75]

Bu ayette, önce insan hayatının kutsallığı çok veciz ve mükemmel bir tarzda ortaya konulmakta; haksız yere bir tek cana kıymak, sanki insanların hepsinin öldürmek gibi büyük bir cinayete denk sayılmaktadır. Bu beyanın arkasından gelen israf fiilinin de aynı hususu vurgulaması düşünüldüğünde, bu fiilin her türden aşırılıkların yanı sıra öncelikle ve özellikle "cinayetteki aşırılığa" işaret ettiği söylenebilir.[76]

Nitekim bir ayet-i kerimede şöyle buyrulur:

وَلاَ تَقْتُلُوا النَّفْسَ الَّتِي حَرَّمَ اللَّهُ إِلاَّ بِالْحَقِّ وَمَنْ قُتِلَ مَظْلُومًا فَقَدْ جَعَلْنَا لِوَلِيِّهِ سُلْطَانًا فَلاَ يُسْرِفْ فِي الْقَتْلِ إِنَّهُ كَانَ مَنْصُورًا

"Haklı bir gerekçe olmaksızın Allah'ın haram kıldığı cana kıymayın! Bir kimse zulmen öldürülürse onun velisine (mirasçısına) bir yetki vermişizdir; artık o da kısas hususunda aşırı davranıp israfa girmesin, (meşrû hakla yetinsin). Zaten kendisine yetki verilmekle gerekli destek sağlanmıştır."[77]

Ayetteki **فَلاَ يُسْرِفْ فِي الْقَتْلِ** ibaresine göre, haksız yere öldürülen kimsenin mirasçılarına verilen diyet ya da kısas isteme haklarından kısas tercih edildiğinde hak sahibinin aşırılığı yasaklanmıştır. Bu aşırılıklar ise katledenin dışında başka birinin öldürülme talebi, katledenle birlikte başkasının da öldürülme talebi ve kısas yapmakla kalmayıp müsle (işkence) yapılmasıdır.[78]

---

[75] Mâide sûresi, 5/32.
[76] Hikmet Akdemir, "Kur'ân-ı Kerim'de İsraf Kavramı", *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Ocak-Haziran, 2001, sy:1, s. 37.
[77] İsrâ sûresi, 17/33.
[78] er-Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, Cilt 20, s. 330; el-Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*, Cilt 10, s. 255.

1.3. SADECE İKTİSAT KAVRAMININ ELE ALINDIĞI AYETLER

İktisadı, insanın herhangi bir hususta ifrat ve tefrite düşmeden itidal üzere olması, harcamalarda orta yollu davranması ve istikamet üzere yaşaması diye tanımlamıştık. Allah (c.c.) Ümmet-i Muhammed'i ifrat ve tefritten uzak duran, vasat (orta yol tutan) ve iktisatlı bir topluluk olarak nitelendirmiş ve onları övmüştür. Bir ayette bu husus şöyle ifade edilmektedir:

وَكَذَلِكَ جَعَلْنَاكُمْ أُمَّةً وَسَطًا

"Ve işte böylece Biz sizi vasat (orta yol tutan, mutedil) bir ümmet kıldık."[79]

Dilediğini doğru yola ileten Allah, müslümanları da "vasat bir ümmet" kılmıştır. Vasat ümmet, "ifrat ve tefritlerden korunarak inancında, ahlâkında, her türlü tutum ve davranışlarında doğruluk ve adalet çizgisinde kalmayı başaran dengeli, sağduyulu, insaflı ve uyumlu nesil veya toplum" anlamına gelir.[80]

Allah Teâlâ davranışlarında, inançlarında ölçülü davrananları zikre değer ve övgüye layık bulmuştur. Nitekim Allah hakkında gelişigüzel laf edenlerin anıldığı ayetlerin devamında şöyle buyurarak onları dengesizlerden ayırmıştır:

وَلَوْ أَنَّهُمْ أَقَامُوا التَّوْرَاةَ وَالْإِنْجِيلَ وَمَا أُنْزِلَ إِلَيْهِمْ مِنْ رَبِّهِمْ لَأَكَلُوا مِنْ فَوْقِهِمْ وَمِنْ تَحْتِ أَرْجُلِهِمْ مِنْهُمْ أُمَّةٌ مُقْتَصِدَةٌ وَكَثِيرٌ مِنْهُمْ سَاءَ مَا يَعْمَلُونَ

"Eğer onlar Tevrat'ı, İncil'i ve Rab'leri tarafından kendilerine indirilen Kur'ân'ın hükümlerini hakkıyla yapsalardı, muhakkak ki yukarıdan yağmur gibi yağan ve yerden biten nimetler içinde kalır, onlardan yerlerdi. Onlardan orta yolu tutan (mûtedil) bir zümre de vardır ama onların çoğu pek çirkin işler yapmaktadırlar."[81]

Cenâb-ı Hakk, bir musibet anında kendisine bir lütufta bulunulduğunda

---

[79] Bakara sûresi, 2/143.
[80] Hayreddin Karaman vd., *Kur'ân Yolu,* 4. Baskı, Ankara, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2012, Cilt 1, s. 203.
[81] Mâide sûresi, 5/66.

kadrini bilen kimseleri de şu ayetiyle zikre değer bulmuştur. Böylece iktisatlı/dengeli, mutedil davrananlardan hoşnut olduğunu açıklamıştır.[82]

وَإِذَا غَشِيَهُمْ مَوْجٌ كَالظُّلَلِ دَعَوُا اللَّهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ فَلَمَّا نَجَّاهُمْ إِلَى الْبَرِّ فَمِنْهُمْ مُقْتَصِدٌ وَمَا يَجْحَدُ بِآيَاتِنَا إِلَّا كُلُّ خَتَّارٍ كَفُورٍ

"Dağlar gibi dalgalar onları kuşattığı zaman dini tamamen Allah'a has kılarak (ihlasla) O'na yakarırlar. Allah onları karaya çıkararak kurtardığı vakit içlerinden bir kısmı orta yolu tutar. Zaten bizim ayetlerimizi ancak nankör hainler bilerek inkâr eder."[83]

Hz. Lokman (a.s.) şu ayet-i kerimede oğluna yürüyüşünde ve konuşmasında orta yollu olmasını tavsiye etmiştir:

وَاقْصِدْ فِي مَشْيِكَ وَاغْضُضْ مِنْ صَوْتِكَ

"Yürümende orta yollu (ölçülü, mûtedil) ol! (Konuşurken de) sesini kısarak konuş (bağırarak konuşma)."[84]

"Mutedil yürüyüş"; hızlı yürümek ile ağır yürümek arasındadır. Yani yeryüzünde ölüler gibi hareket etmemek, haddi aşan günahkârlar gibi de hızlıca yürümemek anlamındadır. "Konuşurken sesini alçalt." ise sesini yükseltme, kıs demektir. Bu da sesini yükseltmek için kendini zorlama ve ihtiyacın kadar sesini yükselt demektir. Çünkü ihtiyaçtan fazla yüksek sesle konuşmak rahatsız edici bir durumdur. Bütün bunlardan maksat ise alçakgönüllülüktür.[85]

---

[82] Veli Kayhan, "Kur'ân'a Göre İsraf ve İktisat", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi VI*, 2006, sy. 2, s. 186.
[83] Lokman sûresi, 31/32.
[84] Lokman sûresi, 31/19.
[85] el-Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*, Cilt 14, s. 71.

İKİNCİ BÖLÜM

HADİSLERDE İSRAF VE İKTİSAT

2.1. AMELÎ KONULARDA İSRAF VE İKTİSAT

Resûlullah (s.a.v.) her şeyde ümmetine istikameti ve dengeli davranmayı tavsiye ettiği gibi amelde de israfa düşmeden itidali korumayı tavsiye etmiştir. Çünkü O (s.a.v.), tam bir itidal ve istikamet insanıydı. İfrat ve tefrit, ibadette bile olsa, Resûlullah'ın tasvip etmediği bir husustur.

Bu konuda Ebû Hureyre'den (ö. 58/678) (r.a.) rivayet edildiğine göre, Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

«إِنَّ الدِّينَ يُسْرٌ، وَلَنْ يُشَادَّ الدِّينَ أَحَدٌ إِلَّا غَلَبَهُ، فَسَدِّدُوا وَقَارِبُوا، وَأَبْشِرُوا، وَاسْتَعِينُوا بِالْغَدْوَةِ وَالرَّوْحَةِ وَشَيْءٍ مِنَ الدُّلْجَةِ»

"Din kolaylıktır. Dini aşmak isteyen kimseye din galip gelir. O halde siz orta yolu tutunuz, en iyiyi yapmaya çalışınız ve müjdeleyiniz. Günün başlangıcıyla sonundan ve bir miktar da geceden faydalanın (salih amellerde bulunun)."[86]

Hadiste "orta yolu tutun" diye tercüme ettiğimiz ifadenin aslı "sedâd"dır. Lügatçilere göre, "amelde vasat" davranmak demektir. Yani ifrat ve tefrite gitmeden doğru yolu takip etmektir. Bu da; "En iyisini yapmaya gücünüz yetmiyorsa ona yakın olanla iktifa edin." demektir.[87]

İbn Hacer (ö. 852/1449) bu hadisin şerhinde şunları ifade etmektedir; "Bu hadisten maksat, ibadetle mükemmeli aramayı yasaklamak değildir. Zira o, övülen bir davranıştır. Buradaki maksat, usanmaya sebep olacak derecede ifrata düşmekten veya farzı vaktinde yapmayı engelleyecek derecede nâfile

[86] Buhârî, Îmân, 29; Nesâî, Îmân, 28.
[87] İbn Hacer el-Askalânî, Ahmed b. Ali, *Fethu'l-bârî şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, Beyrut, Dâru'l Mârife, 1379, Cilt 1, s. 95.

ibadetlerdeki mübalağadan yasaklamaktır. Mesela bütün gece nafile namaz kılarak uyumayan birisi, gecenin sonuna doğru uykusu gelince biraz kestirmek için yatar. Fakat uyanamadığı için sabah namazını cemaatle kılamaz veya faziletli vaktini kaçırır yahut güneşin doğmasına kadar uyanamayarak farz vaktini kaçırır ve kazaya bırakır. Nitekim bu konuda Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde gelen bir rivayette Resûlullah (s.a.v.); «**إِنَّكُمْ لَنْ تَنَالُوا هَذَا الْأَمْرَ بِالْمُغَالَبَةِ**» *'Siz mübâlağa ile dinde hedefe ulaşamazsınız.''*[88] buyurmuştur.[89]

Yine Ebû Hureyre'den (r.a.) nakledilen bir başka rivayet şöyledir:

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «لَنْ يُنَجِّيَ أَحَدًا مِنْكُمْ عَمَلُهُ» قَالُوا: وَلاَ أَنْتَ يَا رَسُولَ اللَّهِ؟ قَالَ: «وَلاَ أَنَا، إِلَّا أَنْ يَتَغَمَّدَنِي اللَّهُ بِرَحْمَةٍ، سَدِّدُوا وَقَارِبُوا، وَاغْدُوا وَرُوحُوا، وَشَيْءٌ مِنَ الدُّلْجَةِ، وَالقَصْدَ القَصْدَ تَبْلُغُوا»

Resûlullah (s.a.v.) buyurdular ki: *''Sizden hiç kimseyi ameli kurtaramaz.''* Sahabiler: "Seni de mi amelin kurtaramaz, ey Allah'ın Resûlü?" diye sordular. Resûlullah: *''Beni de amelim kurtaramaz. Ancak Allah'ın kendi katından bir rahmet ve fazlıyla beni kuşatması müstesna. Şu halde siz dosdoğru olunuz, yakın olunuz, sabah, akşam ve geceden de bir parça yol alınız. Orta yollu davranınız, orta yolu tutunuz ki böylece hedefe ulaşasınız.''*[90]

Buhârî şârihlerinden Bedruddîn el-Aynî, (ö. 855/1451) bu hadiste ibadet eden kimselerin yolculara benzetildiğini söylemiştir. Yolculuk için bütün vaktin kullanılmamasını, özellikle dinç olarak gündüzün ilk ve son kısmının kullanılmasını, yolda kalmamak için de gecenin bir kısmında istirahat edilmesi gerektiğini ifade etmiştir.[91]

Bu hadis ibadet ve taatlerde ifrat ve tefritten sakınıp, orta yolu tutmanın,

---

[88] Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, Cilt 31, s. 306.
[89] İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, Cilt 1, s. 94.
[90] Buhârî, Rikâk, 18; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, Cilt 2, s. 482.
[91] el-Aynî, Ebû Muhammed Bedruddîn Mahmûd b. Ahmed b. Mûsâ, *Umdetü'l-kârî şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, Beyrut, Dâru İhyâi't-Türâs el-Arabî, Cilt 23, s. 64.

i'tidâlli olmanın fazîletine delâlet etmektedirler. Orta yolu tutmak ve her hususta israfa girmeden iktisatlı davranmak, mü'minin hiç değişmez hayât düstûrları olmalıdır.

2.1.1.Temizlikte İsraf ve İktisat

Hz. Peygamber (s.a.v.) her dinî meselede olduğu gibi, temizlik meselesinde de israf ve iktisat ölçülerini beyân etmiştir. Özellikle abdest alınırken su israfına gidilmemesi, tabii kaynakların iktisatlı kullanılması tavsiye edilmiştir. Hadislerden yola çıkılarak abdest alırken su israfının mekruh[92] görülmesi de bu hususta değerlendirilmiştir. Nitekim bir hadiste bu husus şöyle ifade edilmektedir:

عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَرَّ بِسَعْدٍ، وَهُوَ يَتَوَضَّأُ، فَقَالَ: «مَا هَذَا السَّرَفُ» فَقَالَ: أَفِي الْوُضُوءِ إِسْرَافٌ، قَالَ: «نَعَمْ، وَإِنْ كُنْتَ عَلَى نَهَرٍ جَارٍ»

Abdullah b. Amr (ö. 65/684) (r.a.) demiştir ki: "Resûlullah (s.a.v.), Sa'd b. Ebû Vakkas'a abdest almakta iken rastladı ve; *"Bu israf da ne?"* buyurdular. Sa'd: "Abdest almada da israf olur mu?" dedi. Resûlullah (s.a.v.) buyurdular ki: *"Evet! Akan bir nehir üzerinde olsan bile!"* [93]

Bu hadisten anlaşılıyor ki israf, imkânların çok olduğu durumlarda dahi söz konusudur. Burada israf edilen su, namaz için gerekli olan abdest yani farz bir ibadet içindir. Aynı zamanda kullanılan su tabiata hiç bir eksiklik getirmemekte, kirlenme ilâve etmemekte, dengeyi etkilememektedir. Bütün bunlara rağmen, abdest sırasında nehir suyunun fazla kullanılması bile uygun görülmemiştir.

Bu hadisten, günde beş defa Allah'ın huzuruna çıkan bir mü'minin israfa karşı sürekli teyakkuzda bulunması gerektiği de anlaşılır. Zira her abdest aldığında israfa girmemeye dikkat eden bir mü'min diğer iş ve amellerinde de israfa girmemeye dikkat edecektir.

Bu konuda kaydedilen rivayetlerde Resûlullah'ın (s.a.v.) abdest ve gusül esnasında kullandığı su miktarıyla ilgili bilgiler, israfın ölçülerini de ortaya

---

[92] ez-Zuhaylî, Vehbe b. Mustafa, *el-Fıkhu'l-islamî ve edilletuh*, Dımeşk, Dâru'l-Fikr, Cilt 1, s. 415.
[93] İbn Mâce, Tahâret, 48.

koymaktadır. Bununla ilgili Enes b. Malik şu haberi nakleder:

«كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَغْسِلُ، أَوْ كَانَ يَغْتَسِلُ، بِالصَّاعِ إِلَى خَمْسَةِ أَمْدَادٍ، وَيَتَوَضَّأُ بِالْمُدِّ»

"Resûlullah (s.a.v.) bir sa' (2.75 lt[94]) miktarından beş müdd miktarına kadar suyla yıkanır, bir müdd (0.68 lt[95]) su ile abdest alırdı."[96]

Bir başka rivayette ise; «كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَتَوَضَّأُ بِإِنَاءٍ يَسَعُ رِطْلَيْنِ، وَيَغْتَسِلُ بِالصَّاعِ» "Resûlullah (s.a.v.) iki rıtl ihtiva eden kapla abdest alır, bir sâ' ile guslederdi." denilmiştir.[97]

Diğer rivayette Enes b. Malik, Resûlullah'ın (s.a.v.) şöyle buyurduğunu nakleder:

«يُجْزِئُ فِي الوُضُوءِ رِطْلَانِ مِنْ مَاءٍ»

"Abdest için iki rıtl (0.4 lt[98]) *su kâfidir."*[99]

Bütün bu rivayetlerden Resûlullah'ın (s.a.v.) her zaman aynı miktar su ile abdest almadığı, bazen az, bazen daha fazla su ile abdest aldığı anlaşılmaktadır. Şu halde bu hususta kesin bir miktar tayin etmeye gerek yoktur. İsrafa yer vermemek şartı ile su kullanımında serbest davranılabilir.[100]

Burada şu soru da akla gelebilir; abdest üstüne abdest almak israf mıdır? Bu konuyla alakalı İbn Ömer'in (ö. 73/692) (r.a.) rivayet ettiği bir hadiste Peygamber Efendimiz (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

«مَنْ تَوَضَّأَ عَلَى طُهْرٍ كَتَبَ اللَّهُ لَهُ عَشْرَ حَسَنَاتٍ»

"Kim abdestli olduğu halde abdest alırsa, Allah bu sebeple kendisine on

---

[94] ez-Zuhaylî, *el-Fıkhu'l-islamî ve edilletuh,* Cilt 1, s. 143.
[95] ez-Zuhaylî, *el-Fıkhu'l-islamî ve edilletuh,* Cilt 1, s. 143.
[96] Buhârî, Vudû, 47; Müslim, Hayz, 53; Ebû Dâvûd, Tahâret, 44.
[97] Ebû Dâvûd, Tahâret, 44.
[98] ez-Zuhaylî, *el-Fıkhu'l-islamî ve edilletuh,* Cilt 1, s. 143.
[99] Tirmizî, Sefer, 39; Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* Cilt 3, s. 179.
[100] İbrahim Cânan, *Kütüb-i Sitte Muhtasarı Tercüme ve Şerhi*, 1. Baskı, Ankara, Akçağ Yayınları, 1990, Cilt 10, s. 182.

sevap yazar.''[101]

Resûlullah (s.a.v.) abdestli olsa bile imkan nispetinde yeniden abdest almaya teşvik etmektedir. Buradaki on sevabtan maksat, abdest almanın sevabının on katıdır. Nitekim bu konudaki bir ayette şöyle buyurulur: **مَنْ جَاءَ بِالْحَسَنَةِ فَلَهُ عَشْرُ أَمْثَالِهَا** ''*Kim Allah'a güzel bir işle gelirse (iyilik işlerse), ona on misli (ecir) vardır.''*[102]

2.1.2. Namazda İsraf ve İktisat

Allah'a kullukta bulunmanın ve O'na ibadet etmenin bir sınırı ve sonu yoktur. İnsan sürekli ibadet etse bile Allah'a karşı hakkıyla kulluk vazifesini yerine getirmiş sayılamaz. Çünkü Cenâb-ı Hakk insanoğluna şükrünü edâ edemeyecek kadar çok nimetler vermiştir.[103] Bütün bu nimetlere karşı şükrün en önemli ve en temel ifadesi ise namazdır. Namaz dinin direği, ibadetlerin temelidir. Allah'a inanan bir insanın en temel özelliği namaz kılmasıdır.[104]

Resûlullah'ın (s.a.v.) hayatına baktığımızda namaza karşı olan şiddetli iştiyakını şu ifadelerle beyan etmiştir:

وجُعِلَ قُرَّةُ عَيْنِي فِي الصَّلَاةِ *''Namaz, bana gözümün aydınlığı kılındı.''*[105]

Yine Hz. Âişe'nin (ö. 58/678) (r. anhâ) ifadesiyle gece ayakları şişinceye kadar namazı kılardı.[106] Namaza karşı bu kadar düşkün olan Hz. Peygamber (s.a.v.) insanlara namaz kıldırırken itidalli davranır, cemaati namazdan uzaklaştıracak ve nefret ettirecek kadar uzun kılmazdı. Nitekim Câbir b. Semura'nın (ö. 70/689) (r.a.) rivayet ettiği bir hadis şöyledir:

عَنْ جَابِرِ بْنِ سَمُرَةَ قَالَ:«كُنْتُ أُصَلِّي مَعَ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَكَانَتْ صَلَاتُهُ

[101] Ebû Dâvûd, Tahâret, 32; Tirmizî, Tahâret, 44.
[102] En'âm sûresi, 6/160.
[103] İbrahim sûresi, 14/34; Nahl sûresi, 16/18.
[104] el-Beyhakî, *Şuabü'l-îmân*, Cilt 4, s. 300.
[105] Nesâî, Aşaretü'n-Nisâ, 1; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, Cilt 3, s. 199.
[106] Buhârî, Tefsîru's-sûre, 2; Teheccüd, 6; Rikak, 20; Müslim, Münâfikîn, 81.

قَصْدًا، وَخُطْبَتُهُ قَصْدًا»

"Ben, namazlarımı Allah Resûlü ile (sallallahu aleyhi ve sellem) birlikte kılardım. Onun namazı da hutbesi de orta uzunlukta idi."[107]

Peygamber Efendimiz, kendi uygulamasını böylece bütün ashaba gösterir, onların da bu şekilde davranmalarını isterdi. İmam olan kişinin, arkasında namaz kılanların hasta, zayıf, güçsüz ve ihtiyaç sahibi kimseler olabileceğini düşünmesini, namazı hafif kıldırmasını tavsiye buyururdu. Tek başına namaz kılanın ise, dilediği kadar uzatmasında bir beis olmadığını hatırlatırdı.[108] Buradaki uzatmadan maksat, insanların nefsine eziyet etmeyecek, namaza karşı olan şevkini azaltmayacak ve iktisatlı davranarak ibadeti sürekli yapabilecek şekilde olmalıdır. Nitekim Efendimiz'in namazı çok uzatan kimseyi uyarması konusunda bir rivayet şöyledir:

عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ، قَالَ: مَرَّ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى رَجُلٍ يُصَلِّي عَلَى صَخْرَةٍ، فَأَتَى نَاحِيَةَ مَكَّةَ، فَمَكَثَ مَلِيًّا، ثُمَّ انْصَرَفَ، فَوَجَدَ الرَّجُلَ يُصَلِّي عَلَى حَالِهِ، فَقَامَ فَجَمَعَ يَدَيْهِ، ثُمَّ قَالَ: «يَا أَيُّهَا النَّاسُ عَلَيْكُمْ بِالْقَصْدِ» ثَلَاثًا «فَإِنَّ اللَّهَ لَا يَمَلُّ حَتَّى تَمَلُّوا»

Hz. Cabir b. Abdullah (ö. 78/697) (r.a.) demiştir ki: Resulullah (s.a.v.), bir kayanın üzerinde namaz kılmakta olan bir adamın yanından geçip Mekke'nin kenarına geldi. Orada bir süre durdu. Sonra ayrıldı. Adamı aynı şekilde namaz kılıyor olarak buldu. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v.) ayağa kalktı, ellerini birleştirdi, sonra şöyle hitap etti: *"Ey insanlar, size düşen şey orta yollu olmaktır."* Bu sözünü üç kere tekrarlayıp, sonunda: *"Siz ibadetten usanırsınız da Allah size ihsan etmekten usanmaz!"* buyurdular."[109]

İnsan ibadet etmekten bitkin düşebilir, bıkıp usanabilir. Fakat Allah, kuluna mükâfat vermekten bıkıp usanmaz. Peygamberimiz özellikle bunu belirterek, ölçülü davranmayı öğütlemişlerdir. Çünkü namaz hususunda iktisatlı

[107] Müslim, Cum'a, 41-42; Ebû Dâvûd, Salât, 223; Tirmizî, Cum'a, 12; Nesâî, Cum'a, 35.
[108] Buhârî, Ezân, 62.
[109] İbn Mâce, Zühd, 28.

davranmayıp israfa girenler, zamanla güç ve kuvvetten düşüp ibadetlerine devam edemeyebilirler. Oysaki az da olsa devamlı ibadetin en faziletli ibadet olduğunu Efendimiz belirtmişlerdir.

عَنْ عَائِشَةَ، أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ دَخَلَ عَلَيْهَا وَعِنْدَهَا امْرَأَةٌ، قَالَ: «مَنْ هَذِهِ؟» قَالَتْ: فُلاَنَةُ، تَذْكُرُ مِنْ صَلاَتِهَا، قَالَ: «مَهْ، عَلَيْكُمْ بِمَا تُطِيقُونَ، فَوَاللَّهِ لاَ يَمَلُّ اللَّهُ حَتَّى تَمَلُّوا» وَكَانَ أَحَبُّ الدِّينِ إِلَيْهِ مَا دَامَ عَلَيْهِ صَاحِبُه.

Hz. Âişe'nin (ö. 58/678) (r. anhâ) bildirdiğine göre, bir kadınla beraberlerken, yanlarına Peygamber (s.a.v.) girdi ve; *"Bu kadın kim?"* diye sordu. Âişe validemiz: "Bu filan hanımdır." dedikten sonra, onun çok namaz kıldığından bahsetti. Bunun üzerine Resûl-i Ekrem; *"Bütün bunları sayıp dökmeyi bırak. Gücünüzün yettiği nisbette ibadet etmeye bakınız. Allah'a yemin olsun ki siz bıkıp usanmadıkça, Allah bıkıp usanmaz.* Hz. Âişe demiştir ki: *"Resullulah'ın en sevdiği ibadet tarzı, sahibinin üzerinde devamlı olarak yapageldiği ibadettir."*[110]

Hz. Enes'den (ö. 93/712) (r.a.) gelen bir rivayet ise şöyledir;

عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: دَخَلَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَإِذَا حَبْلٌ مَمْدُودٌ بَيْنَ السَّارِيَتَيْنِ، فَقَالَ: «مَا هَذَا الحَبْلُ؟» قَالُوا: هَذَا حَبْلٌ لِزَيْنَبَ فَإِذَا فَتَرَتْ تَعَلَّقَتْ، فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «حُلُّوهُ لِيُصَلِّ أَحَدُكُمْ نَشَاطَهُ، فَإِذَا فَتَرَ فَلْيَقْعُدْ»

Enes (ö. 93/712) (r.a.) şöyle dedi: Nebî (s.a.v.) mescide girmişti. İki direk arasına uzatılmış bir ip gördü. *"Bu ip nedir?"* diye sorunca, sahâbîler: "Bu, Zeynep Binti Cahş'a ait bir iptir. Namazda ayakta durmaktan yorulunca ona tutunuyor." dediler. Bunun üzerine Peygamberimiz: "*Onu hemen çözünüz. Sizden biriniz dinç iken (nâfile) namaz kılsın, yorgunluk hissettiği zaman ise otursun (istirahat etsin)."* buyurdu.[111]

Yorgunluk ve uyku halinde namaz kılmanın neden mahzurlu olduğunu

[110] Buhârî, Îmân, 32, Teheccüd, 18; Müslim, Salâtu'l-musâfirîn, 220-221.
[111] Buhârî, Teheccüd, 18; Müslim, Salâtu'l-musâfirîn, 219.

Resûlullah (s.a.v.) bir başka hadiste şöyle bildirmişlerdir:

عَنْ عَائِشَةَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «إِذَا نَعَسَ أَحَدُكُمْ وَهُوَ يُصَلِّي فَلْيَرْقُدْ، حَتَّى يَذْهَبَ عَنْهُ النَّوْمُ، فَإِنَّ أَحَدَكُمْ إِذَا صَلَّى وَهُوَ نَاعِسٌ، لاَ يَدْرِي لَعَلَّهُ يَسْتَغْفِرُ فَيَسُبُّ نَفْسَهُ»

Hz. Âişe'den (r. anhâ) rivayet edildiğine göre Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdu:

"Sizden biriniz namaz kılarken uykusı geldiğinde, kendisinden bu hal gidinceye kadar yatsın. Çünkü uykulu vaziyette namaz kılan kimse, belki de farkına varmadan, istiğfar edip Allah'tan bağışlanma dileyeceğim derken kendine söver, beddua eder."[112]

Bu hadisler bize dinin ruhunun kolaylıktan ibaret olduğunu göstermektedir. Bu, genel bir kuraldır. Din, zorluk üzerine değil, kolaylık üzerine kurulmuştur. Allah Teâlâ, **يُرِيدُ اللَّهُ بِكُمُ الْيُسْرَ وَلَا يُرِيدُ بِكُمُ الْعُسْرَ** "*Allah sizin için kolaylık ister, zorluk istemez."* [113] âyetiyle bunu beyan etmiştir.

Dini zorlaştırmak, ibadette haddi aşarak israfa girmek hem kendi nefsine eziyet etmek hem de başkalarını dinden nefret ettirmek demektir. Çünkü bir insan ne kadar çok ibadet etse, sâlih amel işlese, dini aşamaz ve Allah'ı da usandıramaz. Haddi aşmamak, ifrat ve tefrite düşmeden dengeli davranmak ise en doğru davranıştır. Çünkü Resûlullah'ın (s.a.v.) yolu budur.

2.1.3. Oruçta İsraf ve İktisat

İslam'ın beş temel esasından biri olan orucun[114] diğer ibadetlerden ayrı bir yeri vardır. Bir kutsî hadiste de Allah katında orucun ayrı bir fazileti olduğu şöyle buyurulmuştur: *"İnsanoğlunun her ameli kendisi içindir; oruç müstesna. Zira oruç benim içindir, onun mükâfatını da ben veririm."*[115]

Bir rivayette Abdullah b. Amr'ın (ö. 65/684) (r.a.) bütün günleri oruçla ve

[112] Buhârî, Vudû, 53; Müslim, Salâtu'l-musâfirin, 222.
[113] Bakara sûresi, 2/185.
[114] Buhârî, Îmân, 1; Tefsîru's-sûre, 30; Müslim, Îmân, 19.
[115] Buhârî, Savm, 9; Müslim, Sıyâm, 163.

bütün geceleri ibadetle geçireceğini duyan Resûlullah'ın (s.a.v.) onu şu şekilde uyardığını görmekteyiz:

أَنَّ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ عَمْرٍو رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، قَالَ: أُخْبِرَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنِّي أَقُولُ: وَاللَّهِ لَأَصُومَنَّ النَّهَارَ، وَلَأَقُومَنَّ اللَّيْلَ مَا عِشْتُ " فَقَالَ لَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «أَنْتَ الَّذِي تَقُولُ وَاللَّهِ لَأَصُومَنَّ النَّهَارَ وَلَأَقُومَنَّ اللَّيْلَ مَا عِشْتُ» قُلْتُ: قَدْ قُلْتُهُ قَالَ: «إِنَّكَ لاَ تَسْتَطِيعُ ذَلِكَ، فَصُمْ وَأَفْطِرْ، وَقُمْ وَنَمْ، وَصُمْ مِنَ الشَّهْرِ ثَلاَثَةَ أَيَّامٍ، فَإِنَّ الحَسَنَةَ بِعَشْرِ أَمْثَالِهَا، وَذَلِكَ مِثْلُ صِيَامِ الدَّهْرِ» فَقُلْتُ: إِنِّي أُطِيقُ أَفْضَلَ مِنْ ذَلِكَ يَا رَسُولَ اللَّهِ، قَالَ: «فَصُمْ يَوْمًا وَأَفْطِرْ يَوْمَيْنِ» قَالَ: قُلْتُ: إِنِّي أُطِيقُ أَفْضَلَ مِنْ ذَلِكَ، قَالَ: فَصُمْ يَوْمًا وَأَفْطِرْ يَوْمًا، وَذَلِكَ صِيَامُ دَاوُدَ وَهُوَ أَعْدَلُ الصِّيَامِ " قُلْتُ إِنِّي أُطِيقُ أَفْضَلَ مِنْهُ يَا رَسُولَ اللَّهِ، قَالَ: «لاَ أَفْضَلَ مِنْ ذَلِكَ»

Abdullah b. Amr (r.a.) şöyle dedi: Resûlullah'a (s.a.v.) benim şöyle dediğim haber verilmiş: Allah'a yemin ederim ki, yaşadığım sürece gündüzleri muhakkak oruç tutarak, geceleri de ibâdet ve tâat yaparak uyanık geçireceğim. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v.) bana: *"Bunları söyleyen sen misin?"* diye sordu. Ben de kendisine: Anam babam sana feda olsun, ya Resûlallah! Evet, "ben böyle söylemiştim." dedim. Buyurdular ki: *"Sen buna güç yetiremezsin. Hem oruç tut, hem iftar et; hem uykunu al, hem ibadet et; her aydan üç gün oruç tut; çünkü her iyiliğe on misli ecir ve sevap vardır. Bu ise bütün zamanını oruçlu geçirmek gibidir."* Bunun üzerine ben: "Bunun daha çoğunu yapmaya gücüm yeter." dedim. Resûlullah: *"O halde bir gün oruç tut, iki gün tutma."* buyurdu. Ben: "Ama ben bundan daha fazlasını yapabilirim." deyince Resûlullah: *"Öyleyse bir gün oruç tut, bir gün tutma. Bu, Dâvûd aleyhisselâm'ın orucu olup, oruçların mutedilidir."* "Bundan daha faziletlisine de gücüm yeter." dedim. Resûlullah: *"Bundan daha faziletlisi yoktur."* buyurdular.[116]

Burada Hz. Peygamber'in (s.a.v.) ümmetine olan merhamet ve şefkati görünmektedir. Ümmetini kendileri için yararlı olacak şeylere yönlendirmiş, devam ettirmeye güç yetirebilecekleri amellere teşvik etmiştir. İbadeti tamamen veya kısmen terk etmeye yol açabilecek usanma ve bıkkınlığa düşmemeleri için

[116] Buhârî, Savm, 55-57; Teheccüd, 7; Enbiyâ, 37; Nikâh, 89; Müslim, Sıyâm, 181-193.

ibadette aşırıya gitmelerini yasaklamıştır.[117]

Peygamber Efendimiz bir kişinin oruçlu iken güneşte ayakta gereksiz bir şekilde beklediğini gördüğünde, ibadetinde israfa girmemesi ve orta yollu davranması için şu tavsiyede bulunmuştur:

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ، قَالَ: بَيْنَا النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَخْطُبُ، إِذَا هُوَ بِرَجُلٍ قَائِمٍ، فَسَأَلَ عَنْهُ فَقَالُوا: أَبُو إِسْرَائِيلَ، نَذَرَ أَنْ يَقُومَ وَلاَ يَقْعُدَ، وَلاَ يَسْتَظِلَّ، وَلاَ يَتَكَلَّمَ، وَيَصُومَ. فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مُرْهُ فَلْيَتَكَلَّمْ وَلْيَسْتَظِلَّ وَلْيَقْعُدْ، وَلْيُتِمَّ صَوْمَهُ»

Abdullah b. Abbâs (ö. 68/687) (r.a.) rivayetinde, Nebî (s.a.v.), insanlara hitap ederken, ayakta duran bir adam gördü ve onun kim olduğunu sordu. Ashâb: "O, Ebû İsrâîl'dir. Güneşte durmayı, oturmamayı, gölgelenmemeyi, konuşmamayı ve sürekli oruç tutmayı adamıştır." dediler. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v.): "*Ona emrettiğimi bildir ki, konuşsun, gölgelensin, otursun ve orucunu da tamamlasın."* buyurdular.[118]

Yine Peygamber Efendimiz'in nâfile ibadetlerini öğrenmeye gelen sahâbeden üç kişilik bir grubun daha sonra kendilerini aşırı derecede ibadete vermeleri hususunda söz verdikleri nakledilir. Onlardan birisi: "Ben ömrümün sonuna kadar, bütün gece uyumadan namaz kılacağım." dedi. Diğeri: "Ben de hayatım boyunca gündüzleri oruç tutacağım ve oruçsuz gün geçirmeyeceğim." dedi. Üçüncüsü ise "Ben de sağ olduğum sürece kadınlardan uzak kalacak, asla evlenmeyeceğim." diye söz verdi. Bir müddet sonra Peygamberimiz onların yanına geldi ve kendilerine şu uyarıda bulundu:

"Şöyle şöyle diyen sizler misiniz? Allah'a yemin ederim ki, ben sizin Allah'tan en çok korkanınız ve O'na en saygılı olanınızım. Fakat ben bazan oruç tutuyor, bazan tutmuyorum. Gece hem namaz kılıyor, hem de uyuyorum. Kadınlarla da evleniyorum. Benim sünnetimden yüz çeviren kimse benden

[117] İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, Cilt 4, s. 221.
[118] Buhârî, Eymân, 31; Ebû Dâvûd, Eymân, 19.

değildir."[119]

Burada Hz. Peygamber'in (s.a.v.) engel olmak istediği şey, dinde haddi aşmadır. Onların kendilerini adadıkları şeyde israfa ve aşırılığa kaçmalarını görünce Resûlullah (s.a.v.) kendi hayatında olduğu gibi onların da iktisatlı (orta yollu) davranmalarını emretmiştir. Çünkü O'nun yolu orta (mutedil) yol olup aşırılıklara girmemekti. Her hak sahibine hakkını vermekti.

2.1.4. Zekâtta İsraf ve İktisat

İnsanın sosyal bir ortamda yaşaması en önemli özelliğidir. Bu sosyal ortamın getirdiği bazı sorumluluklar da vardır. Dinimiz bu sorumlulukları en güzel şekilde yerine getirebilmenin adı olan zekâtı teşri' kılmıştır. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) ifadesiyle "İslam'ın köprüsü"[120] hükmünde olan zekât, aynı zamanda insanlar arasındaki sosyal dayanışma ve yardımlaşmayı sağlayan bir ibadettir. Cenâb-ı Hakk Kur'ân-ı Kerîm'de **وَفِي أَمْوَالِهِمْ حَقٌّ لِلسَّائِلِ وَالْمَحْرُومِ** *"Ve onların mallarında muhtaç ve mahrumların hakkı vardır."*[121] buyurarak insanların bu sosyal sorumluluklarını bildirmiştir.

Hz. Peygamber (s.a.v.) bazı rivayetlerde zekâtta yapılan bir kısım aşırılıkları bildirmiş ve nasıl dengeli davranılması gerektiğini de beyan etmiştir. Nitekim bir rivayette Sa'd b. Ebû Vakkâs (ö.55/674) hazretleri ile Efendimiz arasında geçen diyalog şu şekildedir:

عَنْ عَامِرِ بْنِ سَعْدِ بْنِ أَبِي وَقَّاصٍ، عَنْ أَبِيهِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَعُودُنِي عَامَ حَجَّةِ الوَدَاعِ مِنْ وَجَعٍ اشْتَدَّ بِي، فَقُلْتُ: إِنِّي قَدْ بَلَغَ بِي مِنَ الوَجَعِ وَأَنَا ذُو مَالٍ، وَلاَ يَرِثُنِي إِلَّا ابْنَةٌ، أَفَأَتَصَدَّقُ بِثُلُثَيْ مَالِي؟ قَالَ: «لاَ» فَقُلْتُ: بِالشَّطْرِ؟ فَقَالَ: «لاَ» ثُمَّ قَالَ: «الثُّلُثُ وَالثُّلُثُ كَبِيرٌ – أَوْ كَثِيرٌ – إِنَّكَ أَنْ تَذَرَ وَرَثَتَكَ أَغْنِيَاءَ، خَيْرٌ مِنْ أَنْ تَذَرَهُمْ عَالَةً يَتَكَفَّفُونَ النَّاسَ، وَإِنَّكَ لَنْ تُنْفِقَ نَفَقَةً تَبْتَغِي بِهَا وَجْهَ اللَّهِ إِلَّا أُجِرْتَ بِهَا، حَتَّى مَا تَجْعَلُ فِي فِي امْرَأَتِكَ»...

---

[119] Buhârî, Nikâh, 1; Müslim, Nikâh, 5.
[120] el-Beyhakî, *Şuabü'l-iman,* Cilt 5, s. 20.
[121] Zâriyât sûresi, 51/19.

Sa'd b. Ebû Vakkâs (r.a.) şöyle anlatıyor: Vedâ Haccı yılında (Mekke'de) yakalandığım şiddetli bir hastalık dolayısıyla Resûlullah *(sallallahu aleyhi ve selem)* ziyaretime geldi. Ona; "Yâ Resûlallah! Gördüğün gibi çok hastayım. Ben zengin biriyim. Bir kızımdan başka mirasçım da yok. Malımın üçte ikisini sadaka olarak dağıtayım mı?" diye sordum. Hz. Peygamber: *"Hayır."* dedi. Yarısını dağıtayım mı? dedim. Yine: *"Hayır."* dedi. Ya üçte birine ne buyurursun yâ Resûlallah? diye sordum. *"Üçte birini dağıt! Hatta o bile çok. Mirasçılarını zengin bırakman, onları muhtaç bırakıp da insanlara avuç açtırmaktan hayırlıdır. Allah rızâsı için yaptığın harcamalara, hatta yemek yerken eşinin ağzına koyduğun lokmalara varıncaya kadar hepsinin mükâfatını alacaksın."* buyurdu...[122]

Bir başka rivayette Ka'b b. Malik'in (ö.50/669) tevbesinin tamam olabilmesi için malının tamamını sadaka olarak vermek için Resûlullah'a geldiği, Resûlullah'ın ona *"Malının bir kısmını kendin için tut. Bu şekilde davranman senin için daha hayırlıdır."* şeklinde cevap verdiği nakledilir.[123]

Rivayetlerden de anlaşıldığı gibi malın tamamını Allah yolunda vermek hoş karşılanmamış, kişinin ve bakmakla yükümlü olduğu kimselerin mağdur olmaması için Hz. Peygamber (s.a.v.) tarafından orta yollu davranmaları beyan buyrulmuştur.

عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «الْمُعْتَدِي الْمُتَعَدِّي فِي الصَّدَقَةِ كَمَانِعِهَا»

Enes b. Mâlik'den (ö. 93/712) (r.a.) rivayet edildiğine göre Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: *"Zekât hususunda alırken de verirken de haddi aşan kimse, zekâta engel olan gibidir."*[124]

Bu hadisin şerhinde haddi aşıp israfa girenlerin kim olduğu hakkındaki

---

[122] Buhârî, Cenâiz, 36; Vesâyâ, 2; Nefekât, 1; Merdâ, 16; Deavât, 43; Ferâiz, 6; Müslim, Vasıyyet 5.
[123] Buhârî, Eymân, 24; Vesâyâ, 16; Zekât, 18; Müslim, Tevbe, 53.
[124] Ebû Dâvûd, Zekât, 4; Tirmizî, Zekât, 19.

açıklamalar şu şekildedir:

Burada haddi aşan zekât memurlarıdır. Haksızlık yaparak alması gerekenden fazla zekât alan zekât memuru, günaha girme yönünden zekât vermeyen kimse gibidir. Çünkü zekât memuru mal sahibinden o yıl ona düşenden fazla alması ertesi sene mal sahibinin zekât vermemesine sebep olabilir. Dolayısıyla zekât memuru o zekât vermeyen mal sahibi gibi günaha girer.

Yine burada haddi aşan, mal sahibidir. Zekât memurundan malının bir kısmını gizlemek veya onun vasıflarım ona söylememek suretiyle haksızlık yapan mal sahibi, günaha girme yönünden hiç zekâtını vermeyen gibidir.

Hadis, hak etmeyenlere zekât veren mal sahibi manasına da gelebilir. Zekâtı hak sahiplerine vermemek suretiyle haksızlık yapan, günâh yönünden onu hiç vermeyen gibidir.

Hadis, zekât verip de onu başa kakıp, minnet edenler manasında da olabilir. Böylesi kişi de günâh yönünden onu hiç vermeyen gibidir.

Hadis, ailesine hiç bir şey bırakmayacak şekilde malının hepsini zekât olarak dağıtan kimse anlamına da gelebilir. Böyle yapan ailesinin başkalarına muhtaç olmasına sebep olacağından zekât vermeyen gibidir.[125]

Sayılan bu ihtimallerin bir kısmı kuvvetli bir kısmı zayıf olsa bile, bu hadisin hem mal sahibini hem de zekât memuru zekât alıp vermede haddi aşıp israfa girmeden ve zulmetmekten sakındırmakta olduğu açıktır.

Hz. Peygamber (s.a.v.), Muâz b. Cebel'i (r.a.) (ö. 17/638) Yemen'e vali tayin ettiğinde halktan zekât toplarken onların nazarında kıymetli olan malları almaktan sakınmasını emretmiştir.[126] Böylece zekât ibadetinde israfı yasaklamıştır.

Yine bir rivayette Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurdu:

قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: " ثَلَاثٌ مَنْ فَعَلَهُنَّ فَقَدْ طَعِمَ طَعْمَ الْإِيمَانِ: مَنْ عَبَدَ اللَّهَ وَحْدَهُ وَأَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ، وَأَعْطَى زَكَاةَ مَالِهِ طَيِّبَةً بِهَا نَفْسُهُ، رَافِدَةً عَلَيْهِ كُلَّ عَامٍ، وَلَا يُعْطِي الْهَرِمَةَ، وَلَا الدَّرِنَةَ ، وَلَا

[125] Mübârekfûrî, Ebu'l-Alâ Muhammed b. Abdurrahman b. Abdürrahim, *Tuhfetü'l-ahvezî bi şerhi Câmii't-Tirmizî*, Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, t.y., Cilt 3, s. 248.
[126] Buhârî, Zekât, 41,63; Müslim, Îmân, 29,31.

الْمَرِيضَةَ، وَلَا الشَّرَطَ اللَّئِيمَةَ، وَلَكِنْ مِنْ وَسَطِ أَمْوَالِكُمْ، فَإِنَّ اللَّهَ لَمْ يَسْأَلْكُمْ خَيْرَهُ، وَلَمْ يَأْمُرْكُمْ بِشَرِّهِ "

"Üç şey var ki onları yerine getiren kimse, imanın tadını (lezzetini) tatmış olur. Kişinin tek olan Allah'a kulluk edip de O'ndan başka ilâh olmadığına inanması, gönül rızasıyla malının zekâtını seve seve her sene vermesi, ne yaşlı, ne uyuzlu, ne hasta ve ne de değersiz olan hayvanı zekât olarak vermemesidir. Zekâtınızı mallarınızın orta hallisinden verin. Zira Allah, sizden malınızın iyisini istememiş ve değersiz olanı da vermenizi emretmemiştir."[127]

Bu hadis ihlâslı bir şekilde Allah'a ibâdet etmeye teşvik ettiği gibi gönül hoşnutluğuyla zekâtı seve seve vermeye de teşvik etmektedir. Ayrıca zekât olarak malın iyi veya kötüsü değil de orta hallisinin alınacağını göstermektedir.

2.1.5. Hacda İsraf ve İktisat

Hac, müslümanlar arasında sosyal birliği tesis ve temin ettiren öyle büyük ve öyle geniş bir İslâm ibadetidir ki onun bir benzerini bulup göstermek mümkün değildir. Her sene yüzbinlerce insan, Allah'a karşı kulluk vazifelerini yerine getirmek için hacca giderler. Haccın farziyeti Kur'ân ve sünnetle sabittir. Cenâb-ı Hakk Kur'ân-ı Kerîm'de;

وَلِلَّهِ عَلَى النَّاسِ حِجُّ الْبَيْتِ مَنِ اسْتَطَاعَ إِلَيْهِ سَبِيلاً

"Beytullah'a gitmeye gücü yeten herkesin o evi haccetmesi, Allah'ın insanlar üzerindeki bir hakkıdır."[128] buyurarak hac yoluna muktedir olan herkesin gitmesinin gerektiğini bildirmiştir.

Peygamber Efendimiz de bir hadis-i şerifte;

«يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّ اللَّه قَدْ فَرضَ عَلَيْكُمُ الحَجَّ فحُجُّوا» "*Ey insanlar! Allah size haccı farz kıldı, öyleyse haccedin."*[129] diyerek haccın farziyetini bildirmiştir. Başka hadislerde de her ibadette olduğu gibi hac ibadetinde yapılan aşırılıkları (israfı) ve

[127] Ebû Dâvûd, Zekât, 5.
[128] Âl-i İmrân sûresi, 3/97.
[129] Buhârî, İ'tisâm, 2; Müslim, Hac, 412.

nasıl dengeli davranılması gerektiğini (iktisadı) bildirmiştir.

Resûlullah (s.a.v.) haccın yüce fazileti hakkında buyurduğu bir rivayette o fazileti elde edebilmeyi bazı hususlarda israfa girmemeye bağlamıştır.

أَبَو هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: سَمِعْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: «مَنْ حَجَّ لِلَّهِ فَلَمْ يَرْفُثْ، وَلَمْ يَفْسُقْ، رَجَعَ كَيَوْمِ وَلَدَتْهُ أُمُّهُ»

Ebû Hureyre (r.a.) dedi ki, ben Resûlullah'in (s.a.v.) şöyle buyurduğunu işittim: *"Kim kötü söz söylemeden ve büyük günah işlemeden haccederse, annesinden doğduğu gündeki gibi günahsız olarak döner."*[130]

Bir başka rivayette ise tavaf esnasında konuşabilineceği, fakat bu hususta israfa girmemek için ise sadece hayır konuşmanın gerektiğini belirtilmişitr.

عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «الطَّوَافُ حَوْلَ البَيْتِ مِثْلُ الصَّلَاةِ، إِلَّا أَنَّكُمْ تَتَكَلَّمُونَ فِيهِ، فَمَنْ تَكَلَّمَ فِيهِ فَلَا يَتَكَلَّمَنَّ إِلَّا بِخَيْرٍ»

İbn Abbâs'dan (ö. 68/687) (r.a.) rivâyete göre, Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurdu: *"Kabe etrafında tavaf etmek namaz kılmak gibidir ancak tavafta konuşabilirsiniz. Her kim tavaf esnasında konuşacaksa ancak hayır konuşsun."*[131]

Bir başka rivayette ise Arafat'tan dönüş sırasında Hz. Peygamberin sahabilerine itidalli davranmalarını emretmiştir.

عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا: أَنَّهُ دَفَعَ مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَوْمَ عَرَفَةَ، فَسَمِعَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَرَاءَهُ زَجْرًا شَدِيدًا، وَضَرْبًا وَصَوْتًا لِلْإِبِلِ، فَأَشَارَ بِسَوْطِهِ إِلَيْهِمْ، وَقَالَ: «أَيُّهَا النَّاسُ عَلَيْكُمْ بِالسَّكِينَةِ فَإِنَّ البِرَّ لَيْسَ بِالإِيضَاعِ»

İbn Abbâs (ö. 68/687) (r.a.) Hz. Peygamberle birlikte arefe günü Arafat'tan ayrılmıştı. Nebi (s.a.v.) arka tarafında develeri hızlı sürmek için şiddetli bağırma çağırma ve develeri dövme sesleri işitti. Bunun üzerine Hz. Peygamber

[130] Buhârî, Hac, 4; Muhsar, 9, 10; Müslim, Hac, 438.
[131] Tirmizî, Hac, 112.

onlara kamçısı ile işaret etti ve; *"Ey insanlar! Ağır olunuz itidalle yürüyünüz. Çünkü iyilik ve hayr, acele yürümekle elde edilmez."* buyurdu [132]

Yine Peygamber Efendimiz (s.a.v.) insanlara eziyet vermemek için şeytan taşlamada kullanılacak taşların büyüklüğünü ve bu hususta haddi aşmamaları gerektiğini belirtmiştir.

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: غَدَاةَ الْعَقَبَةِ وَهُوَ عَلَى نَاقَتِهِ «الْقُطْ لِي حَصًى» فَلَقَطْتُ لَهُ سَبْعَ حَصَيَاتٍ، هُنَّ حَصَى الْخَذْفِ، فَجَعَلَ يَنْفُضُهُنَّ فِي كَفِّهِ وَيَقُولُ «أَمْثَالَ هَؤُلَاءِ، فَارْمُوا» ثُمَّ قَالَ: «يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِيَّاكُمْ وَالْغُلُوَّ فِي الدِّينِ، فَإِنَّهُ أَهْلَكَ مَنْ كَانَ قَبْلَكُمُ الْغُلُوُّ فِي الدِّينِ»

İbn Abbâs (ö. 68/687) (r.a.) şöyle demiştir: Resûlullah (s.a.v.) Akabe sabahı devesinin üstünde olduğu halde (bana hitaben): "*Benim için yerden çakıl taşları topla."* buyurdu. Bunun üzerine ben, O'nun için yedi adet çakıl taşı topladım. O taşlar, fiske taşları kadardı. Resûlullah (s.a.v.) avucunda taşların tozunu silkti ve şöyle buyurdu: *"Ancak şunların emsalini atınız. (Yâni bundan irilerini atmayınız) Ey insanlar! Dinde haddi aşmaktan (israftan) sakınınız. Çünkü sizden öncekileri dinde haddi aşmaları helak etti."*[133]

Şeytan taşlama esnasında insanlara zarar vermemek için sakin ve itidalli davranılması tavsiye edilmiştir.

عَنْ قُدَامَةَ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ: «رَأَيْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَرْمِي الجِمَارُ عَلَى نَاقَةٍ لَيْسَ ضَرْبٌ، وَلَا طَرْدٌ، وَلَا إِلَيْكَ إِلَيْكَ»

Kudâme b. Abdullah'dan (ö. ?) (r.a.) rivâyete göre, şöyle demiştir: "Resûlullah'ı (s.a.v.), devesi üzerinde şeytan taşlarken gördüm. Şeytan taşlayanlar arasında vurmak, kovmak, itip kalkmak yok ve yoldan çekil yoldan çekil sözleri yoktu."[134]

2.1.6. Kur'ân-ı Kerîm Okumada İsraf ve İktisat

Dinimizin temel kaynağı olan Kur'ân-ı Kerîm, okunması ibadet olan bir

[132] Buhârî, Hâc, 94; Nesâî, Menâsik, 203.
[133] İbn Mâce, Menâsik, 63.
[134] Tirmizî, Hac, 65; İbn Mâce, Menâsik, 66.

kitaptır.[135] Kur'ân-ı Kerîm okunmasında ise bazı erkân ve âdap söz konusudur. Nitekim bir ayet-i kerimede bunu bize bizzat Kur'ân bildirmiştir.

وَرَتِّلِ الْقُرْآنَ تَرْتِيلًا "*Kur'ân'ı tertîl ile oku."*[136]

Tertîli, merhum Elmalılı (ö. 1942) şöyle izah etmektedir: Bir şeyi güzel, düzgün ve tertip ile düzgün bir şekilde açık açık, hakkını vererek açıklamaktır. Sözü tane tane, yavaş yavaş, ara vererek ve güzel sıralama ve ifadeyle söylemeye de "tertîl-i kelâm" derler. Kur'ân'ın tertili de böyle her harfinin, edasının, tertibinin, mânâsının hakkını doyura doyura vererek okunmasıdır.[137]

Kur'ân'da geçen birçok ayet-i kerime de bizi, tertîl üzere okumakta olması gereken Kur'ân'ı tefekkür etmeye çağırmaktadır. Bu ayetlerden birkaçı şu şekildedir: "*Kur'ân'ı gereği gibi düşünmeyecekler mi?"*[138] *"Biz sana feyizli ve bereketli bir kitap indirdik ki insanlar onun âyetlerini iyice düşünsünler ve akıllı kimseler ders ve ibret alsınlar."*[139]

Abdullah b. Amr'ın (ö. 65/684) rivayet ettiği bir hadis-i şerifte Kur'ân okuma süresinde asgari ölçüler belirtilmiştir.

أَلَمْ أُخْبَرْ أنّكَ تَصُومُ الدّهْرَ، وتَقْرأُ القرآنَ كلَّ لَيْلَةٍ؟ قلتُ: بَلَى يا نبيَّ اللَّهِ ولمْ أُرِدْ إلّا الخيْرَ، وفِيهِ قال لى: واقْرأِ القرآنَ في كلِّ شهرٍ. قلتُ: إنِّى أطيقُ أفضَلَ منْ ذلكَ. قال: فاقرأْهُ في كلِّ عشرٍ. قلتُ إنِّى أُطيقُ أفضلَ من ذلكَ. قال: فاقرأْهُ في كلِّ سبعِ ليالٍ وَلا تزِدْ على ذلك، وقال لى رسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إنّكَ تَدْرى لعلّكَ يطولُ بِكَ عُمْرٌ. قال: فشَدَّدْتُ فشُدِّدَ علَىَّ، فلمّا كبرتُ وَددتُ أنِّى قبلتُ رخصةَ رسوُلِ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

"Bana haber verildiğine göre sen yıl orucu tutuyor, her gece de "Kur'ân'ı

---

[135] ez-Zerkânî, Muhammed Abdu'l-Azîm, *Menâhilu'l-irfân fî ulûm'i-l Kur'ân,* Beyrut, Dâru'l-Kitâb el-Arabî, 1995, Cilt.1, s. 21.
[136] Müzzemmil sûresi, 73/4.
[137] Yazır, *Hak Dîni Kur'ân Dili*, Cilt 7, s. 5426.
[138] Nisâ sûresi, 4/82.
[139] Sad sûresi, 38/29.

(hatmen) okuyormuşsun, doğru mu?" dedi. Ben: "Evet yâ Resûlullah, doğrudur, ancak bunda amacım sadece hayırdır." dedim. Rivayette konuşma şöyle devam eder: Resûlullah (s.a.v.) bana: *"Kur'ân'ı ayda bir kere oku."* dedi. Ben: "Daha fazlasına da güç getirebilirim" dedim. *"Öyleyse her on günde bir kere oku"* dedi. Ben tekrar: "Bundan fazlasına da yapabilirim" dedim. *"Öyleyse, buyurdu, her yedi gecede bir kere oku, daha fazla yapma"* dedi. Resûlullah (s.a.v.) bana şunu da söyledi: *"Bilmezsin, belki uzun bir ömrün olur (yaşlılığında ahdi yerine getiremezsin)."* Abdullah der ki: Ben nefsime şiddetli davrandıkça, (bundan vazgeçmem için) bana da şiddet gösterildi. Yaşlandığım zaman, Resûlullah'ın (s.a.v.) tanıdığı ruhsatı kabul etmiş olmayı temenni ettim."[140]

Bu hadiste Resûlullah (s.a.v.) Kur'ân okuma âdabını da öğretmektedir. İlk verdiği rakam otuz günde bir hatimi, vasat şartlardaki müslümanın hatim zamanı olarak anlayabiliriz. Yani günde yirmi sayfalık bir cüzü okuyarak bir ayda hatim yapması demektir. Daha kısa zamanlarda da hatim yapılabilir. Ancak anlama ve tefekküre dayalı bir okuma ağır ağır icra edilen okumadır.

Bir başka rivayette ise Hz. Peygamber, Kur'ân'ı üç günden daha hızlı bir şekilde hatmedenin bir şey anlamayacağını buyurmuştur.

عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو، أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «لَمْ يَفْقَهْ مَنْ قَرَأَ القُرْآنَ فِي أَقَلَّ مِنْ ثَلَاثٍ»

Abdullah b. Amr'ın (ö. 65/684) (r.a.) rivâyetine göre, Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyumuştur: *"Üç günden az bir zaman içerisinde Kur'ân'ı baştan sona okuyan Kur'ân'dan ne okuduğunu anlamamış demektir."*[141]

İmam-ı Nevevî'ye (ö. 676/1277) göre hatim süresiyle ilgili olarak nakledilen bu rivayetler ibadette itidale ve Kur'ân'ın mânâsını düşünmeye teşviktir. Kur'ân-ı Kerîm'i okuma konusunda selef-i salihîn değişik âdetlere

[140] Buhârî, Fedâilu'l-Kur'ân, 34.
[141] Tirmizî, Kıraât, 13.

sahipti. Kimi Kur'ân'ı bir ayda, kimi yirmi günde, bazıları on günde bazısı hatta çoğunluğu yedi günde, bir kısmı üç günde hatmederdi. Bazıları ise birgün ve bir gecede bir defa, kimisi her gece, bir kısmı günde üç hatta sekiz kere Kur'ân-ı Kerîm'i baştan sona okurlardı. Kur'ân-ı Kerîm okumanın ancak gayret, istek ve güce bağlı olduğu, dolayısıyla bu vaktin şartlara ve şahıslara göre değişebileceği ifade etmektedir.[142]

Yine bir başka rivayette ise Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdular:

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «إِذَا قَامَ أَحَدُكُمْ مِنَ اللَّيْلِ فَاسْتَعْجَمَ الْقُرْآنُ عَلَى لِسَانِهِ فَلَمْ يَدْرِ مَا يَقُولُ فَلْيَضْطَجِعْ»

"*Sizden biri geceleyin (nafile namaz için) kalkınca Kur'ân diline dolaşıp ne dediğini anlamamaya başlayınca hemen yatsın."*[143]

2.1.7. Duada İsraf ve İktisat

Dua ibadettir,[144] dua ibadetin özü[145] ve ruhudur. Allah Teâla katında duadan daha değerli birşey yoktur.[146] Allah kendisine dua edilmesi ve duada ısrar edilmesinden hoşlanır, kendisine dua etmeyene de gazâb eder.[147]

Cenâb-ı Hakk Kur'ân-ı Kerîm'de duanın ehemmiyeti hakkında şöyle buyurmuştur:

قُلْ مَا يَعْبَأُ بِكُمْ رَبِّي لَوْلَا دُعَاؤُكُمْ

De ki: "Duanız olmazsa Rabbim size ne diye değer versin ki?"[148]

Yani eğer sizin imanlarınız ve ibadetleriniz olmasaydı ne diye ehemmiyet versin ki? Sıkıntılar gelince, O'na yakarmanız olmasaydı, sizin O'nun ihsanına

---

[142] Nevevî, Muhyiddîn Ebû Zekeriyya Yahya b. Şeref b. Mürrî, *el-Minhâc şerhu Sahîh-i Müslim İbni'l Haccâc*, Beyrut, Dâru İhyai't-Türâs el-Arabi, 1392, Cilt 8, s. 43.
[143] Müslim, Müsâfirîn, 223; Ebû Dâvûd, Salât, 308.
[144] Ebû Dâvûd, Vitir, 23; Tirmizî, Tefsîru'l-Kur'ân, 3, 41; Deavât, 1.
[145] Tirmizî, Deavât, 1.
[146] Tirmizî, Deavât, 1.
[147] Tirmizî, Deavât, 2.
[148] Furkân sûresi, 25/77.

mukabil şükrünüz olmasaydı, Allah niçin kıymet versin ki? Sizleri Ben yarattım, Ben'den isteyin, ben de vereyim, bağışlanmanızı talep edin, ben de affedeyim ve ihtiyacınızı gidereyim.[149]

Dua ile alakalı bir başka ayet-i kerimede Cenâb-ı Hakk şöyle buyurmuştur:

وَإِذَا سَأَلَكَ عِبَادِي عَنِّي فَإِنِّي قَرِيبٌ أُجِيبُ دَعْوَةَ الدَّاعِ إِذَا دَعَانِ فَلْيَسْتَجِيبُوا لِي وَلْيُؤْمِنُوا بِي لَعَلَّهُمْ يَرْشُدُونَ

"Kullarım Beni senden soracak olurlarsa, bilsinler ki Ben pek yakınım. Bana dua edenin duasına icâbet ederim. Öyleyse onlar da dâvetime icabet ve Bana hakkıyla inanıp tasdik etsinler ki doğru yolda yürüyerek selâmete ersinler."[150]

Herşey de olduğu gibi dua yapılırken de bir takım aşırılıklar yani israfa girmeler söz konusu olabilir.

Kur'ân-ı Kerîm'deki bir ayette Cenâb-ı Hakk;

ادْعُوا رَبَّكُمْ تَضَرُّعًا وَخُفْيَةً إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ

"Rabbinize için için yalvararak, başka nazarlardan uzak, gizlice dua edin. Gerçekten O, haddi aşanları hiç sevmez."[151] buyurarak duada yapılabilecek israftan sakındırmıştır.

Duadaki bu israfı ve olması gereken orta yolu yani iktisadı da Resûlullah (s.a.v.) hadislerde açıkca beyan etmiştir.

Ebû Hureyre'nin (r.a.), Hz. Peygamber'den (s.a.v.) naklettiği bir hadiste Efendimiz şöyle buyurmuştur:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ قَالَ: «لَا يَزَالُ يُسْتَجَابُ لِلْعَبْدِ، مَا لَمْ يَدْعُ بِإِثْمٍ أَوْ قَطِيعَةِ رَحِمٍ، مَا لَمْ يَسْتَعْجِلْ» قِيلَ: يَا رَسُولَ اللهِ مَا الِاسْتِعْجَالُ؟ قَالَ: يَقُولُ: «قَدْ دَعَوْتُ وَقَدْ دَعَوْتُ، فَلَمْ أَرَ يَسْتَجِيبُ لِي، فَيَسْتَحْسِرُ عِنْدَ ذَلِكَ وَيَدَعُ الدُّعَاءَ»

---

[149] er-Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, Cilt 24, s. 489.
[150] Bakara sûresi, 1/186.
[151] A'râf sûresi, 7/55.

"Bir kul günah olan veya akrabası ile ilişkilerin kopmasına yol açan bir şeyi dilemedikçe yahut acele etmedikçe duası kabul olunur." Yâ Resûlallah! Acele etmek ne demektir? diye sorulunca da şöyle buyurdu: *"Defalarca hep dua ettim de Rabbimin duamı kabul buyurduğunu görmedim." Der ve o anda vaz geçerek duayı bırakır."*[152]

Duada israfa girmeyle ilgili Sa'd b. Ebû Vakkas'ın (r.a.) (ö.55/675) oğlunun rivayeti şu şekildedir (Rivayette hangi oğlunun olduğu belirtilmemiştir):

سَمِعَنِي أَبِي، وَأَنَا أَقُولُ: اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ الْجَنَّةَ، وَنَعِيمَهَا، وَبَهْجَتَهَا، وَكَذَا، وَكَذَا، وَأَعُوذُ بِكَ مِنَ النَّارِ، وَسَلَاسِلِهَا، وَأَغْلَالِهَا، وَكَذَا، وَكَذَا، فَقَالَ: يَا بُنَيَّ، إِنِّي سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، يَقُولُ: «سَيَكُونُ قَوْمٌ يَعْتَدُونَ فِي الدُّعَاءِ، فَإِيَّاكَ أَنْ تَكُونَ مِنْهُمْ، إِنَّكَ إِنْ أُعْطِيتَ الْجَنَّةَ أُعْطِيتَهَا وَمَا فِيهَا مِنَ الْخَيْرِ، وَإِنْ أُعِذْتَ مِنَ النَّارِ أُعِذْتَ مِنْهَا، وَمَا فِيهَا مِنَ الشَّرِّ»

"Babam, benim şöyle dua ettiğimi işitti: "Allahım! Senden cenneti, nimetlerini, güzelliğini, şunları ve şunları isterim. Cehennemden, cehennemin zincirlerinden, bukağılarından, şunlarından ve şunlarından... yine Sana sığınırım." Bana şöyle dedi: "Evladım! (böyle yapma), ben Resûlullah (s.a.v.)'in şöyle buyurduğunu işittim: *"Duada haddi aşan bir topluluk gelecek. Sakın sen onlardan olma! Şüphesiz sana cennet verilirse içindeki hayırlarla birlikte verilir. Cehennemden korunursan ondaki şerlerden de bütünüyle korunursun."*[153]

Duada sesi yüksetmenin uygun olmamasıyla alakalı bir rivayet ise şöyledir:

عَنْ أَبِي مُوسَى الأَشْعَرِيِّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: لَمَّا غَزَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خَيْبَرَ، أَوْ قَالَ: لَمَّا تَوَجَّهَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، أَشْرَفَ النَّاسُ عَلَى وَادٍ، فَرَفَعُوا أَصْوَاتَهُمْ بِالتَّكْبِيرِ: اللَّهُ أَكْبَرُ اللَّهُ أَكْبَرُ، لاَ إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «ارْبَعُوا عَلَى أَنْفُسِكُمْ، إِنَّكُمْ لاَ

[152] Müslim, Zikr, 92; Tirmizî, Deavât, 115.
[153] Ebû Dâvûd, Vitr, 23; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, Cilt 1, s. 172, 183.

تَدْعُونَ أَصَمَّ وَلاَ غَائِبًا، إِنَّكُمْ تَدْعُونَ سَمِيعًا قَرِيبًا وَهُوَ مَعَكُمْ»

Ebû Mûsâ el-Eş'arî (r.a.) (ö.42/663) şöyle demiştir: Resûlullah (s.a.v.) Hayber'e gazveye gittiği veya yöneldiği zaman sahâbîler bir vadiye yukarıdan baktıklarında yüksek sesle: Allâhu Ekber, Allâhu Ekber, Lâ ilahe illellah diye tekbir aldılar. Bunun üzerine Resûlullah onlara: *"Nefislerinize yumuşak davranın. Çünkü sizler ne sağırı çağırıyorsunuz, ne de gaibe sesleniyorsunuz. Muhakkak ki sizler pek işiten ve çok yakın olan Allah'a dua ediyorsunuz. O, her zaman sizinle beraberdir."* buyurdu.[154]

İbn Hacer (ö. 852/1449), bu hadisin şerhinde, bağırarak ve gereğinden fazla sesi yükselterek dua etmeyi, mümkün olmayan bir şeyi duada talep etmeyi, günah olan şeyleri istemeyi veya kâfiyeli ve tekellüflü sözlerle dua etmeyi de duada haddi aşmak olarak açıklamıştır.[155]

Câbir b. Abdullah'ın (ö. 77/694) (r.a.) rivayetinde ise Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdu:

عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «لَا تَدْعُوا عَلَى أَنْفُسِكُمْ، وَلَا تَدْعُوا عَلَى أَوْلَادِكُمْ، وَلَا تَدْعُوا عَلَى خَدَمِكُمْ، وَلَا تَدْعُوا عَلَى أَمْوَالِكُمْ، لَا تُوَافِقُوا مِنَ اللَّهِ تَبَارَكَ وَتَعَالَى سَاعَةَ نَيْلٍ فِيهَا عَطَاءٌ، فَيَسْتَجِيبَ لَكُمْ»

"Kendinize, çocuklarınıza, hizmetçilerinize ve mallarınıza beddua etmeyiniz. Olur ki, Allah'tan istenilenlerin ihsan ve kabul edildiği bir zamana rastlarsınız da Allah dilediğinizi kabul ediverir."[156]

2.2. AHLÂKÎ KONULARDA İSRAF VE İKTİSAT

Ahlâk, İslâm dininin önem verdiği başlıca konulardan biridir. Allah Teâlâ'nın;

وَإِنَّكَ لَعَلَى خُلُقٍ عَظِيمٍ *"Sen pek yüksek bir ahlâk üzerindesin."*[157] buyurarak

[154] Buhârî, Megâzî, 40; Müslim, Zikr, 44.
[155] İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, Cilt 8, s. 298.
[156] Müslim, Zühd, 74; Ebû Dâvûd, Vitr, 27.
[157] Kalem sûresi, 68/4.

Resûlü'nün (s.a.v.) yüce bir ahlâk üzere olduğunu beyan etmesi ve Resûlullah'ın da (s.a.v.) kendisinin ahlâkî güzellikleri tamamlamak üzere gönderildiğini[158] bildirmesi ve yine Hz. Peygamber'in (s.a.v.) dualarında sürekli güzel ahlâkı istemesi[159] İslâm'ın ahlâka ne derece önem verdiğini göstermektedir.

Resûlullah'ın (s.a.v.) beyanına göre imanın kemale ermesi güzel ahlâka bağlıdır.

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «أَكْمَلُ الْمُؤْمِنِينَ إِيمَانًا أَحْسَنُهُمْ خُلُقًا»

Ebû Hureyre (r.a.)'den rivayet edildiğine göre Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdu: *"Müminlerin iman bakımından en mükemmeli, ahlâk bakımından en iyi olanlarıdır*."[160]

Bir başka rivayet ise kıyamet gününde güzel ahlâkın çok değerli olduğuyla alakalıdır.

عَنْ أُمِّ الدَّرْدَاءِ، عَنْ أَبِي الدَّرْدَاءِ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «مَا مِنْ شَيْءٍ أَثْقَلُ فِي الْمِيزَانِ مِنْ حُسْنِ الْخُلُقِ»

Ümmü'd-Derdâ (ö. 30/650) (r.anhâ) Peygamber Efendimiz'in (s.a.v.) şöyle buyurduğunu rivayet ediyor: *"Kıyamet günü mizanda güzel ahlâktan daha ağır basacak bir şey yoktur."*[161]

Hz. Aişe'den (ö. 58/678) (r.anhâ) gelen bir rivayette ise Rasûlulah (s.a.v.) mü'minin güzel ahlâkla elde edebileceği dereceleri bildirmiştir.

عَنْ عَائِشَةَ رَحِمَهَا اللَّهُ، قَالَتْ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: «إِنَّ الْمُؤْمِنَ لَيُدْرِكُ بِحُسْنِ خُلُقِهِ دَرَجَةَ الصَّائِمِ الْقَائِمِ»

"Muhakkak ki mü'min, güzel ahlâkıyla (gündüzleri) oruç tutan (ve geceleri

---

[158] Mâlik b. Enes, *el-Muvatta',* Hüsnü'l-huluk, 1.
[159] Müslim, Salâtu'l-müsâfirîn, 201; Ebû Dâvûd, Salât, 118; Tirmizî, Deavât, 32.
[160] Buhârî, Edeb, 39; Ebû Dâvûd, Sünnet, 15; Tirmizî, Radâ`, 11.
[161] Ebû Dâvûd, Edeb, 5; Tirmizî, Birr, 62.

de) kıyamla geçiren kimsenin derecesine ulaşır." [162]

Ahlâka bu kadar önem veren Hz. Peygamber'in (s.a.v.) ahlâkî konularda da israfa girmemeyi ve orta yollu yani iktisatlı davranmayı ümmetine bildirmiştir. Şimdi bu mevzuları başlıklar altında incelemeye çalışalım.

2.2.1. Sevgi ve Nefrette İsraf ve İktisat

Mü'min, hayatının her anını Allah için yaşamalı ve hayatını O'nun rızasını kazanmak istikametinde sürdürmelidir. Bütün davranışlarının Allah'ı hoşnut edip etmeyeceğini düşünmek zorundadır. Oturmasını ve kalkmasını, konuşmasını ve susmasını hatta sevmesini ve sevmemesini Allah için yapması gerekir. Nitekim Ebû Zerr'in (ö. 32/653) (r.a.) rivayet ettiği bir hadiste Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

عَنْ أَبِي ذَرٍّ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «أَفْضَلُ الْأَعْمَالِ الْحُبُّ فِي اللَّهِ وَالْبُغْضُ فِي اللَّهِ»

"Amellerin (Allah'a) en sevimli olanı Allah için sevmek ve Allah için öfkelenmektir."[163]

Müslümanın sevgisinde de itidali koruyup israfa girmemesi gerekir. Müslümanın hayatı her zaman ve her durumda orta yoldur. Sevmede ölçüyle alakalı bir rivayet şöyledir:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «أَحْبِبْ حَبِيبَكَ هَوْنًا مَا عَسَى أَنْ يَكُونَ بَغِيضَكَ يَوْمًا مَا وَأَبْغِضْ بَغِيضَكَ هَوْنًا مَا عَسَى أَنْ يَكُونَ حَبِيبَكَ يَوْمًا مَا»

Ebû Hureyre'den (r.a.) rivâyete göre Resûlullah (s.a.v.) şöyle demiştir: "*Sevdiğin kimseyi ölçülü sev ki bir gün sevmeyeceğin bir kişi olabilir. Sevmediğin bir kimseyi de ölçülü şekilde sevme ki günün birinde çok sevdiğin bir kimse olabilir."*[164]

Kişinin sevdiği kişiyi itidalli, ifrata girmeden sevmesi gerekir. Çünkü zamanın ve şartların değişmesiyle ona karşı sevgisi değişebilir. Dolayısıyla

[162] Ebû Dâvûd, Edeb, 7; Tirmizî, Birr, 62.
[163] Ebû Dâvûd, Sünne, 3.
[164] Tirmizî, Birr, 59.

sevgide ve nefrette israf edilmemeli ki pişman olunmasın.[165]

2.2.2. Gülmede İsraf ve İktisat

Güleryüzlü olmak insanlar arasında güven, sıcaklık ve yakınlaşma meydana getirir. Dostlukları artırır, kırgınlıkları önler. Kalbe ve ruha huzur verir. Hadisin ifadesiyle, güleryüzlü olmak bir sadakadır.[166] Dolayısıyla bunu insanlardan esirgememek gerekir. Bu konuda Ebû Zerr'den (ö. 32/653) (r.a.) nakledilen bir rivayet şöyledir:

عَنْ أَبِي ذَرٍّ، قَالَ: قَالَ لِيَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «لَا تَحْقِرَنَّ مِنَ الْمَعْرُوفِ شَيْئًا، وَلَوْ أَنْ تَلْقَى أَخَاكَ بِوَجْهٍ طَلْقٍ»

Ebû Zerr şöyle dedi: Resûlullah (s.a.v.) bana: *"Kardeşini güleryüzle karşılamak şeklinde bile olsa, hiçbir iyiliği küçük görme."* buyurdu.[167]

Resûlullah Efendimiz, gülmesine varıncaya kadar her hareketi ölçülü ve dengeliydi. Hz. Âişe (r. anhâ) bunu şöyle nakleder:

«مَا رَأَيْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مُسْتَجْمِعاً قَطُّ ضَاحِكًا، حَتَّى أَرَى مِنْهُ لَهَوَاتِهِ، إِنَّمَا كَانَ يَتَبَسَّمُ»

"Peygamber'in (s.a.v.) asla katıla katıla güldüğünü görmedim. O, ancak tebessüm ederdi."[168]

Gülmede haddi aşmayla alakalı bir başka rivayet ise şöyledir:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «لاَ تُكْثِرْ الضَّحِكَ، فَإِنَّ كَثْرَةَ الضَّحِكِ تُمِيتُ الْقَلْبَ»

Ebû Hureyre (r.a.) anlatıyor: "Resûlullah (s.a.v.) buyurdular ki*; "Çok gülme! Zira çok gülmek kalbi öldürür."*[169]

Çok gülmenin kalbi öldürmesinden maksat, kalbi duyarsızlaştırması ve

---

[165] el-Mübârekfûrî, *Tuhfetü'l-ahvezî*, Cilt 6, s. 114.
[166] Tirmizî, Birr, 36.
[167] Müslim, Birr, 144; Ebû Dâvûd, Libâs, 24; Tirmizî, Et'ime, 30.
[168] Buhârî, Edeb, 68; Müslim, İstiskâ, 16.
[169] Tirmizî, Zühd, 2; İbn Mâce, Zühd, 19.

hiçbir işe yaramayacak hale getirmesi demektir.[170]

2.2.3. Konuşmada İsraf ve İktisat

Konuşma özelliği, insanoğluna verilen nimetlerin en önemlilerindendir. Birçok canlıya ağız, dil ve ses gibi bazı özellikler verilmiş olsa da konuşabilmesi ve düşüncelerini ifade edebilmesi yönünden insan, onlardan ayrılır. İnsana bu değerli nimeti veren Cenâb-ı Hakk, onun her hareketinden olduğu gibi konuşmasından sorumlu olduğunu bildirmiştir. Nitekim bu konuduka ayet-i kerimelerden bazıları şöyledir:

مَا يَلْفِظُ مِنْ قَوْلٍ إِلَّا لَدَيْهِ رَقِيبٌ عَتِيدٌ

"Ağızdan çıkan bir tek söz yoktur ki, yanında bunun için hazır bulunan gözcü bir melek olmasın (söylediğini kaydetmiş olmasın)."[171]

وَلَا تَقْفُ مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ إِنَّ السَّمْعَ وَالْبَصَرَ وَالْفُؤَادَ كُلُّ أُولَئِكَ كَانَ عَنْهُ مَسْئُولًا

"Bilmediğin şeyin peşine düşme! Çünkü kulak, göz, kalp gibi azaların hepsi de yaptıklarından sorumludurlar."[172]

Hz. Peygamber'den (s.a.v.) rivayet edilen pek çok hadiste de israf-ı kelam hoş görülmemiş ve bunun önlemi olan iktisat da açıklanmıştır.

Ebû Hureyre'den (r.a.) rivayet edildiğine göre Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdu:

«وَمَنْ كَانَ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيومِ الآخِرِ ، فَلْيَقُلْ خَيْراً أَوْ لِيَسْكُتْ»

"Allah'a ve âhiret gününe iman eden kimse ya hayırlı söz söylesin veya sussun!"[173]

Hz. Peygamber (s.a.v.); "*Allah'a ve âhiret gününe iman eden kimse"*

---

[170] el-Mübârekfûrî, *Tuhfetü'l-ahvezî*, Cilt 6, s. 487.
[171] Kâf sûresi, 50/18.
[172] İsrâ sûresi, 17/36.
[173] Buhârî, Edeb, 31, 85; Rikâk, 23; Müslim, Îmân, 74; Lukata, 14.

buyurarak, ilk olarak insanın sorumluluğunun farkında olmasını istemiştir. Çünkü sorumluluk duygusu taşıyan bir insan hal ve hareketlerini buna göre düzenleyecektir ve tabi ki konuşmasında da israfa girmeden iktisatlı davranacaktır.

Bir başka rivayette ise şöyledir:

قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «هَلَكَ الْمُتَنَطِّعُونَ» قَالَهَا ثَلَاثًا

Resûlullah (s.a.v.); *"Konuşurken (çok iyi kelam etmek için) kendisini aşırı zorlayanlar (haddi aşanlar) helâk oldular."*[174] buyurdu ve bu sözünü üç defa tekrarladı.

İyi bir müslüman, ölçülü ve dengeli bir insandır. Her türlü davranışında, işinde ve sözünde israfa girmekten, taşkınlık yapmaktan sakınandır.

Peygamber Efendimiz bir başka rivayette ise çok kunuşmanın zararlarını şöyle bildirmiştir:

«لا تُكْثِرُوا الكَلامَ بغَيْرِ ذِكْرِ اللهِ ، فَإِنَّ كَثْرَة الكَلامِ بِغَيْرِ ذِكْرِ اللهِ تَعالَى قَسْوةٌ لِلْقَلْبِ، وإِنَّ أَبْعَدَ النَّاسِ مِنَ اللهِ القَلبُ القَاسي»

"Allah'ı anma dışında çok konuşmayın. Zira Allah'ı zikritme (anma) dışında çok söz söylemek, kalbe katılık (kasvet) verir. İnsanların Allah'a en uzak olanları ise kalbi katı kimselerdir."[175]

Bir Müslümanın, lüzumsuz ve faydasız konuşmaları ancak Allah'tan uzaklaşmasına sebep olur. Müslüman konuşacaksa faydalı ve gerekli şeyler konuşmalıdır. Nitekim bir hadis-i şerifte de bu husus açıkça beyan edilmiştir.

«مِنْ حُسْنِ إِسْلَامِ الْمَرْءِ تَرْكُهُ مَا لَا يَعْنِيهِ»

"*Kişinin kendisini ilgilendirmeyen şeyi terketmesi, İslamî yaşantısının*

[174] Müslim, İlim, 7; Ebû Dâvûd, Sünnet, 5.
[175] Tirmizî, Zühd, 62.

güzelliğindendir.”[176]

Bir başka rivayette ise cenneti garanti etmenin iki şartından biri olan diline sahip olmanın insana neyi kazandıracağı veya neden mahrum bırakacağı şöyle ifade edilmiştir:

قَالَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَنْ يَضْمَنْ لِي مَا بَيْنَ لَحْيَيْهِ وَمَا بَيْنَ رِجْلَيْهِ أَضْمَنْ لَهُ الجَنَّةَ»

“Kim bana iki çene arasını (dilini) ve apış arasını koruyacağına garanti verirse ben de ona Cenneti garanti veririm.”[177]

Görüldüğü gibi gereksiz ve insanı günaha götürecek konuşmalardan sakınmanın ne denli önemli olduğu açıktır. Yine bu manayı destekler bir rivayet ise şöyledir:

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَنْ صَمَتَ نَجَا»

Resûlullah (s.a.v.); *“Dilini tutan kurtuldu.”*[178] buyurmuştur.

İnsan her sözünün kaydedilip yazıldığı ve kıyamet gününde her kelamdan hesap verileceği idrakiyle konuşmalıdır. Yani, kişi konuşmak isteyince önce bir düşünmeli, söyleyeceği kendisine hem dünyevî hem de uhrevî zarar getirmeyecekse konuşmalı, zarar getirecekse susmalıdır.

Kelamın her kelimesine dikkat edilmesine dair bir rivayet ise şöyledir:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ عن النبي صَلّى اللهُ عَلَيْهِ وسَلَّم قال: «إِنَّ الْعَبْدَ لَيَتَكَلَّمُ بِالكَلِمةِ مِنْ رِضْوَانِ اللَّهِ تَعَالى مَا يُلقِي لهَا بَالاً يَرْفَعُهُ اللَّه بهَا دَرَجاتٍ ، وَإِنَّ الْعَبْدَ لَيَتَكَلَّمُ بالْكَلِمَةِ مِنْ سَخَطِ اللَّهِ تَعالى لا يُلْقي لهَا بالاً يَهْوِي بهَا في جَهَنَّم»

Ebû Hureyre’den (r.a.) rivayet edildiğine göre Nebî (s.a.v.) şöyle buyurdu:

---

[176] Tirmizî, Zühd, 11; Muvatta’, Hüsnü’l-Huluk, 2; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, Cilt 1, s. 201; İbn Mâce, Fiten, 12.
[177] Buhârî, Rikâk, 23; Tirmizî, Zühd, 61.
[178] Tirmizî, Kıyâmet, 50; Dârimî, Rikâk, 5.

"Kul, Allah'ın hoşnut olduğu bir sözü önemsemeksizin söyleyiverir de Allah onun derecesini yüceltir. Yine bir kul Allah'ın gazabını gerektiren bir sözü hiç önemsemeden söyleyiverir de Allah onu bu sözü sebebiyle cehenneme atar."[179]

Enes b. Mâlik (ö. 93/712) hazretlerinin rivayetine göre Resûlullah (s.a.v.), ikiyüzlü davranarak bir öyle bir böyle konuşan hakkında şöyle buyurmuştur:

عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَنْ كَانَ ذَا لِسَانَيْنِ فِي الدُّنْيَا جَعَلَ اللهُ لَهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ لِسَانَيْنِ مِنْ نَارٍ»

"Dünyada iki dili olan (bir öyle bir böyle konuşan ikiyüzlü kimse) için Allah ahirette ateşten iki dil hâsıl eder (ona azap verir)."[180]

Bir başka rivayette ise konuşmasıyla komşularına eziyet eden bir kadının durumu şöyle anlatılır:

أَبُو يَحْيَى مَوْلَى جَعْدَةَ، قَالَ: سَمِعْتُ أَبَا هُرَيْرَةَ، قَالَ: قِيلَ لِلنَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِنَّ فُلَانَةَ تَقُومُ اللَّيْلَ وَتَصُومُ النَّهَارَ، وَتَفْعَلُ، وَتَصَدَّقُ، وَتُؤْذِي جِيرَانَهَا بِلِسَانِهَا، فَقَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «لَا خَيْرَ فِيهَا هِيَ مِنْ أَهْلِ النَّارِ» قِيلَ: وَفُلَانَةُ تُصَلِّي الْمَكْتُوبَةَ، وَتَصَدَّقُ بِالْأَثْوَارِ وَلَا تُؤْذِي أَحَدًا، فَقَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «هِيَ مِنْ أَهْلِ الْجَنَّةِ»

Resûlullah 'a (s.a.v.), bir kadının geceleri ibadet ederek gündüzleri de oruç tutarak geçirdiği, amel ve sadakalarını da yerine getirdiği fakat komşularına diliyle eziyet verdiği anlatıldı. Bunun üzerine Resûlullah; *"O kadında hayır yoktur, o Cehennem ehlindendir."* buyurdu. Bu sefer, beş vakit farz namazını kılan, elindeki yiyeceklerden küçük parçalar hâlinde başkasına tasaddukta bulunan ve hiçbir kimseye zarar vermeyen bir başka kadından bahsedildi. Bu kez Resûlullah (s.a.v.) *"O, kadın Cennet ehlindendir."* buyurdu.[181]

---

[179] Buhârî, Rikâk 23; Tirmizî, Zühd 10.
[180] el-İsfehânî, *Hilyetü'l-evliyâ ve tabakâtu'l-asfiyâ*, Cilt 2, s. 160; Biraz farkla: Ebû Dâvûd, Edeb, 34; Dârimi, Rikâk, 51.
[181] el-Beyhakî, *Şuabü'l-îmân*, Cilt 12, s. 95.

Müslüman, müslümanların dilinden ve elinden emin olduğu kimsedir.[182] O, bir başkasına ne diliyle ne de farklı bir şekilde zarar vermeyi düşünmez.

2.3. MADDÎ KONULARDA İSRAF VE İKTİSAT

İsraf ve iktisat denilince ilk akla gelen mana, maddiyatla ilgili olandır. İslam ilimleri de genel itibariyle israf ve iktisadı, malı kullanmada yapılan haddi aşma veya itidalli davranma çerçevesinde değerlendirmişlerdir. Bu hususta Cenâb-ı Hakk bir ayette şöyle buyurmuştur:

وَالَّذِينَ إِذَا أَنْفَقُوا لَمْ يُسْرِفُوا وَلَمْ يَقْتُرُوا وَكَانَ بَيْنَ ذَلِكَ قَوَامًا

"Rahmân'ın o has kulları, harcamalarında ne israf eder, ne de eli sıkı davranırlar. Bu ikisinin arasında bir denge tuttururlar."[183]

Mü'mine yakışan durum orta yollu davranmasıdır. Mü'min ne haddi aşıp israfa girer ne de cimrilik yapar. İktisatlı bir şekilde hareket etmesi, onun için en uygun davranıştır.

Malı zayi etmekle alakalı olarak Mugîre b. Şu'be'den (ö. 50/670) rivayet edilen bir hadiste Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

عَنِ المُغِيرَةِ بْنِ شُعْبَةَ، قَالَ: قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «إِنَّ اللَّهَ حَرَّمَ عَلَيْكُمْ: عُقُوقَ الأُمَّهَاتِ، وَوَأْدَ البَنَاتِ، وَمَنَعَ وَهَاتِ، وَكَرِهَ لَكُمْ قِيلَ وَقَالَ، وَكَثْرَةَ السُّؤَالِ، وَإِضَاعَةَ المَالِ»

"Allah size annelere itaatsizlik etmeyi, kız çocuklarını diri diri gömmeyi, verilmesi gereken borcu men etmeyi ve alma hakkınız olmayan şeyi almayı haram kılmış ve yine Allah sizin için dedi-kodu etmeyi, çok soru sormayı ve malı zayi etmeyi kerîh görmüştür."[184]

İnsanın dünyevî-uhrevî herhangi bir fayda gözetmeden malını zayi etmesi hoş karşılanmamıştır. Zira insanın ihtiyaçları sınırsız değildir. Sınırsız olan, insanın arzuları ve istekleridir. Dolayısıyla insan sürekli daha fazlasını arzular. Nitekim Peygamber Efendimiz bir hadiste bu hakikati şöyle açıklamıştır:

---

[182] Buhârî, Îmân 4, 5; Rikâk 26; Müslim, Îmân 64, 65.
[183] Furkân sûresi, 25/67.
[184] Buhârî, İstikrâz, 20; Müslim, Akdiye, 14.

"İnsanoğlunun bir vadi dolusu altını (malı) olsa ikincisini ister. Onun ağzını topraktan başka bir şey doldurmaz. Ama Allah, tövbe edenin tövbesini kabul eder."[185]

İnsan, sahip olduğu imkânların değerini çok defa bilemeyebilir. Bu imkânları sarfetmede ölçüyü koruyamabilir. Bu itibarla verilen nimetlerde israf etmemek ve bu nimetlerin kullanımında iktisatlı davranmak için şu hadislerdeki uyarılara bakılmalıdır:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «إِذَا نَظَرَ أَحَدُكُمْ إِلَى مَنْ فُضِّلَ عَلَيْهِ فِي المَالِ وَالخَلْقِ، فَلْيَنْظُرْ إِلَى مَنْ هُوَ أَسْفَلَ مِنْهُ»

Ebû Hureyre'den (r.a.) rivayet edildiği üzere, Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: *"Sizden biriniz yaratılış ve mal hususunda kendisinden üstün kimselere baktığı zaman (üzülmesin), hemen kendisinden (yaratılış ve mal hususunda) aşağı kimselere baksın."*[186] buyurmuştur.

Yine bu hususta Ebû Hureyre'den (ö. 58/678) (r.a.) rivayet edilen bir hadiste Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «انْظُرُوا إِلَى مَنْ أَسْفَلَ مِنْكُمْ، وَلَا تَنْظُرُوا إِلَى مَنْ هُوَ فَوْقَكُمْ، فَهُوَ أَجْدَرُ أَنْ لَا تَزْدَرُوا نِعْمَةَ اللهِ عَلَيْكُمْ»

"(Sahip olduğunuz imkânlar açısından durumu) sizden daha iyi olanlara değil, daha aşağı durumda bulunanlara bakın. Zira bu, Allah'ın nimetlerini hafife almamanız için en uygun yoldur."[187]

İnsanın maddî imkânlarını kullanabileceği pek çok alan vardır. Önemli olan bu imkânları ve nimetleri israfa girmeden iktisatlı bir şekilde kullanmaktır. Bu imkânların nasıl uygun kullanıldığını hadisler ışığında aşağıda inceleyeceğiz.

2.3.1. Yeme–İçmede İsraf ve İktisat

İnsanın hayatını devam ettirebilmesi için yeme-içme zorunlu bir ihtiyaçtır.

---

[185] Müslim, Zekât, 117.
[186] Buhârî, Rikâk, 30; Müslim, Zühd, 8.
[187] Müslim, Zühd, 9; Tirmizî, Kıyâmet, 58; Libâs, 38; İbn Mâce, Zühd, 9.

İslam dininde her şeyin bir haddi ve ölçüsü olduğu gibi yeme-içme ihtiyacının karşılanmasında da meşru bir sınır vardır. Dolayısıyla insan, hem maddî hem manevî hem de sağlık açısından yeme ve içmedeki sınırlara riayet etmek zorundadır.

Resûlullah'ın (s.a.v.) hayatına baktığımızda yeme hususunda israfa girmeden ne kadar iktisatlı davrandığı ortaya çıkmaktadır. Ümmetine de hep bu yönde tavsiyelerde bulunmuşlardır.

Hz. Aişe'nin (r.anhâ) hâne-i saadetle ilgili olarak naklettiği bir rivayet şöyledir:

عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، قَالَتْ: «كَانَ يَأْتِي عَلَيْنَا الشَّهْرُ مَا نُوقِدُ فِيهِ نَارًا، إِنَّمَا هُوَ التَّمْرُ وَالمَاءُ، إِلَّا أَنْ نُؤْتَى بِاللُّحَيْمِ»

"Bizim üzerimizden bazı aylar geçerdi de (yemek pişirmek için) hiç ateş yakmadığımız olurdu. Bizim yiyip içtiğimiz sadece hurma ve su olurdu. Ancak, bize bir parçacık et getirilirse o hâriç."[188]

Bu mevzuyla alakalı Ebû Hureyre'den (r. a.) nakledilen bir hadis ise şöyledir:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: «مَا شَبِعَ آلُ مُحَمَّدٍ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنْ طَعَامٍ ثَلاَثَةَ أَيَّامٍ حَتَّى قُبِضَ»

"Resûlullah'ın ruhu kabzedilinceye kadar âile fertleri üst üste üç gün karınlarını yemekle doyurmamışlardır."[189]

Peygamber Efendimiz'in (s.a.v.) bu durumu sadece fakirlikten veya zor durumda olmalarından kaynaklanmıyordu. Zira O (s.a.v.) isteseydi en seçkin yemek ve eşyalara sahip olabilirdi. Ama O (s.a.v.), başkalarını kendi nefsine tercih etmekteydi. Başkaları aç iken tok bulunmaktan sakınırdı. Ayrıca çok yemenin uygun olmadığını sözüyle ve yaşantısıyla bizzat şahsında temsil

[188] Buhârî, Rikâk, 17.
[189] Buhârî, Et'ime 1; Müslim, Zühd, 20.

ediyordu.[190] Nitekim pek çok rivayette de nakledildiği üzere, Resûlullah (s.a.v.) yanında bulunan ve kendisine gelen şeyleri daha muhtaç olanlardan başlayarak derecesine göre dağıtırdı.[191]

Yeme ve içmede israfa girmeme ve iktisatlı davranmayla alakalı bir rivayet şöyledir:

عَنْ مِقْدَامِ بْنِ مَعْدِي كَرِبَ، قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: «مَا مَلَأَ آدَمِيٌّ وِعَاءً شَرًّا مِنْ بَطْنٍ. بِحَسْبِ ابْنِ آدَمَ أُكُلَاتٌ يُقِمْنَ صُلْبَهُ، فَإِنْ كَانَ لَا مَحَالَةَ فَثُلُثٌ لِطَعَامِهِ وَثُلُثٌ لِشَرَابِهِ وَثُلُثٌ لِنَفَسِهِ»

Mikdâm b. Ma'dikerib'den (ö. 86/705) (r.a.) nakledildiği üzere, Resûlullah (s.a.v.) buyurdular ki: *"Âdemoğlu, mideden daha şerli bir kap doldurmamıştır. Oysa Âdemoğluna belini doğrultacak birkaç lokmacık yeterlidir. Yemek zorunda ise hiç olmazsa üçte birini yemeğine, üçte birini içeceğine, üçte birini de nefesine ayırsın.*"[192]

Bu rivayet, mideyi doldurmanın ne kadar zararlı olduğuna dikkat çekiyor. Rastgele, dikkatsiz ve ölçüsüz bir şekilde yeme ve içmeye karşı uyarıyor. Aynı zamanda ölçülü bir şekilde yeme ve içme sınırını göstererek israfa girmeden iktisatlı beslenmenin yolunu bildirmektedir. Zira çok yemekten kaynaklanan obezite, geçmişten daha ziyade günümüzün en büyük problemidir. Bunun en temel nedeni ise dengesiz beslenme, aşırıya kaçan ölçüsüz yeme alışkanlıklarıdır. Oysaki hadisteki ölçülü ve dengeli tavsiyelere uyulabilse bu tür problemler meydana gelmeyecektir. Ayrıca problemler de bu sayede rahatlıkla çözülmüş olacaktır.

İslam âlimleri, yeme ve içme konusunda israf ve iktisatla irtibatlı olarak şu ölçüyü ifade etmişlerdir: "İnsanın sağlığına zarar verecek kadar karnını tıka basa doyurması israf; normal şekilde karnını doyurması caiz; karnını tam doyurmadan

---

[190] İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, Cilt 11, s. 291.
[191] Buhârî, Zekât, 51, Rikâk, 20.
[192] Tirmizî, Zühd 47; el-Hâkim, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed en-Nîsâbûrî, *el-Müstedrek alâ's-Sâhîhayn*, Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1990, Cilt 4, s. 367.

sofradan kalkması ise müstehabdır.”[193]

Konuyla ilgili bir hadiste Efendimiz ‘in (s.a.v.) ümmeti hakkında en çok korkup endişe ettiği şeylerden birisinin de şişmanlık olduğu şöyle ifade buyurulur:

«أَخْشى مَا خَشِيتُ على أُمَّتِي كِبَرُ البَطْنِ وَمُدَاومَةُ النَّوْمِ والكَسَلُ وضَعْفُ اليَقِينِ»

“Ümmetim hakkında korktuğum şeylerin en korkuncu (tehlikelisi) şunlardır: Karın büyüklüğü (göbek bağlamak), çok uyku, tembellik ve yakîn (iman) zayıflığıdır.”[194]

Bu hadis-i şerife dikkat edilirse karın büyüklüğünden sonra zikredilen durumlar birbiriyle irtibatlıdır. Yani bir insan çok yiyorsa onun şişmanlaması gayet normaldir. Bu şekilde kendini uykudan alıkoyması, tembellikten kurtulması zordur. Dolayısıyla çok yiyen bir insan kendini uykuya salar ve uyku onun şişmanlamasına neden olur. Böylesi bir kimsenin de yakînden nasibi de azalmış olur.

İbn Ömer’in (r.a.) çok yiyen birisi hakkındaki rivayeti şöyledir:

عَنْ ابْنِ عُمَرَ، قَالَ: تَجَشَّأَ رَجُلٌ عِنْدَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَالَ: «كُفَّ عَنَّا جُشَاءَكَ فَإِنَّ أَكْثَرَهُمْ شِبَعًا فِي الدُّنْيَا أَطْوَلُهُمْ جُوعًا يَوْمَ القِيَامَةِ»

Resûlullah’ın (s.a.v.) yanında bir adam çok yediğinden dolayı geğirdi. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v.) *“Geğirmeni bizden uzak tut! Zira dünyada çok aşırı karınlarını doyuranlar, kıyamet günü en uzun açlığa maruz kalacak kimselerdir.”* buyurdular.[195]

İktisatlı bir şekilde yemekle alakalı rivayetlerden birkaçı söyledir:

عَنْ جَابِرَ بْنَ عَبْدِ اللهِ، يَقُولُ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، يَقُولُ: «طَعَامُ الْوَاحِدِ

---

[193] Gazzâlî, Ebû Hâmid Huccetü’l-İslâm Muhammed b. Muhammed b. Ahmed et-Tûsî, *İhyâu ulûmi’d-dîn*, terc. Ahmet Serdaroğlu, İstanbul, Bedir Yayınevi, 1976, Cilt 3, s. 207.

[194] el-Hindî, Alâuddîn Ali b. Husâmuddîn b. Kâdı Hân el-Müttakî, *Kenzü’l-ummâl fî süneni’l-akvâl ve’l-ef’âl,* thk. Bekri Hayyânî, vd., Beyrut, Müessesetü er-Risâle, 1401/1981, Cilt 3, s. 460.

[195] Tirmizî, Kıyâmet, 37; İbn Mâce, Et’ime, 50.

يَكْفِي الِاثْنَيْنِ، وَطَعَامُ الِاثْنَيْنِ يَكْفِي الْأَرْبَعَةَ، وَطَعَامُ الْأَرْبَعَةِ يَكْفِي الثَّمَانِيَةَ»

Câbir b. Abdullah'ın (ö. 77/694) (r.a.) rivayetinde ise Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdu: *"Bir kişilik yiyecek iki kişiye; iki kişilik yiyecek dört kişiye yeter. Dört kişilik yiyecek ise sekiz kişiye yeter."*[196]

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، أَنَّهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «طَعَامُ الِاثْنَيْنِ كَافِي الثَّلَاثَةِ، وَطَعَامُ الثَّلَاثَةِ كَافِي الْأَرْبَعَةِ»

Ebû Hureyre'in (r.a.) rivayetinde ise Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdular: *"İki kişinin yiyeceği üç kişiye yeter. Üç kişinin yiyeceği de dört kişiye yeter."*[197]

İbn Hacer (ö. 852/1449) bu hadisin şerhinde *"Birlikte yeyin, ayrı yemeyin. Zira beraber olunca bir kişilik yemek iki kişiye de yeter."*[198] hadisini de zikrederek şöyle bir açıklama yapmıştır: "Buradan yeterli miktarın birliktelikten neşet edeceğini anlamaktayız. Kişi sayısı ne kadar çok olursa bereket de o nisbette ziyadeleşir."[199]

Bereket kaynağıyla ilgili olarak bir başka rivayet şöyledir: Ashâb-ı Kiram: "Yâ Resûlallah! Yemek yiyoruz fakat doymuyoruz" dediler. Resûlullah onlara: *"Herhalde ayrı ayrı yiyorsunuz!"* buyurunca, evet öyle yapıyorduk, dediler. Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: *"Yemeği birlikte yiyiniz; besmele çekiniz; yemeğiniz bereketlenir."*[200]

Yeme ve içmede israf etmemeyle alakalı bir başka rivayet ise şöyledir:

قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «كُلُوا وَاشْرَبُوا وَالبَسُوا وَتَصَدَّقُوا، فِي غَيْرِ إِسْرَافٍ وَلاَ مَخِيلَةٍ»

Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdu: *"(Ey mü'minler) israf etmeksizin ve*

---

[196] Müslim, Eşribe, 179; Tirmizî, Et'ime 21.
[197] Buhârî, Et'ime, 11; Müslim, Eşribe, 178.
[198] et-Taberânî, Ebu'l-Kâsım Müsnidü'd-Dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb, *el-Mu'cemü'l-evsat*, Kâhire, Dâru'l-Harameyn, Cilt 7, s. 259.
[199] İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, Cilt 9, s. 535.
[200] Ebû Dâvûd, Et`ime, 14; İbni Mâce, Et`ime, 17.

kibirlenmeksizin yiyiniz, içiniz, giyininiz ve sadaka veriniz!''[201]

İbn Abbas (ö. 68/687) (r.a.), bu hadisin tefsiri sadedinde şöyle demiştir: "(Meşru dairede) istediğini ye ve istediğini giy! Sakın ola şu iki şey seni hataya düşürmesin: Kibir ve israf."[202]

Görüldüğü üzere çok yemek yiyerek israf yapıldığı gibi yenilen şeylerde de israf yapılabilir. Nitekim Enes b. Mâlik (ö. 93/712) (r.a.)'in rivayet ettiği bir hadis şöyledir:

عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «إِنَّ مِنَ السَّرَفِ، أَنْ تَأْكُلَ كُلَّ مَا اشْتَهَيْتَ»

Resûlullah (s.a.v.) buyurdular ki: *"Her canının çektiği şeyi yemen israftandır.''*[203]

Yemesinin mütevazı olduğunu, aza kanaat ettiğini, iktisadı hayatına rehber kıldığını ifade eden pek çok hadis vardır. Bunlardan birisi şöyledir:

عَنْ عَائِشَةَ، أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: «نِعْمَ الْأُدُمُ الْخَلُّ»

Hz. Âişe (r.a)'den rivayet edildiği üzere, Resûlullah (s.a.v.) *"Sirke ne güzel katıktır."* buyurdular.[204]

Sirke de Hz. Peygamber'in sevdiği ve övdüğü katıklardandır. Çünkü elde edilmesi kolay ve ekonomiktir. Kanaatkâr insanların yediği bir azıktır. Resûlullah (s.a.v.) bir katık olarak sirkeyi överken aslında yemeklerde tutumlu olmayı, israftan ve oburluktan kaçınmayı, nefsin var gücüyle yemeye sarılıp ona güvenmekten uzak kalmasını övmüştür.[205]

Peygamber Efendimiz (s.a.v.) ayrıca şu beyanlarıyla ümmetine israftan kurtulma yollarından en önemlisi olan kanaati teşvik etmiştir:

---

[201] Buhârî, Libâs, 1.
[202] Buhârî, Libâs, 1. Ayrıca bkz. el-Aynî, *Umdetü'l-kârî*, Cilt 21, s. 294
[203] İbn Mâce, Et'ime 51; el-Beyhakî, *Şuabü'l-îmân*, Cilt 7, s. 483.
[204] Müslim, Eşribe, 164-169; Ebû Dâvûd, Eşribe, 10; Tirmizî, Et'ime, 35.
[205] en-Nevevî, *el-Minhâc*, Cilt 14, s. 7.

الْقَنَاعَةُ كَنْزٌ لا يَفْنَى *"Kanaat bitip tükenmeyen bir hazinedir."*[206]

وَارْضَ بِمَا قَسَمَ اللَّهُ لَكَ تَكُنْ أَغْنَى النَّاسِ "*Allah'ın sana ayırdığına razı ol ki insanların en zengini olasın."*[207]

عَزَّ مَنْ قَنِعَ ذَلَّ مَنْ طَمِعَ *"Kanaat eden aziz yaşar. Tamah eden ise zillete düşer."*[208]

Aşırı yemek suretiyle israfa girmeyi engelleyen vesilelerden birisi de oruçtur. Orucun hikmetlerinden birisi insana, yiyecek bir şey bulamadığından aç kalanların çektiği sıkıntıları hatırlatmasıdır. İslam bu hatırlatıcının pratiğe akseden yönü olarak da zekât ve sadaka gibi ibadetlerle muhtaç insanlara yardım etmeyi salıklar. Bu sebeble insanların ekserisi ihtiyaç içerisinde iken fazla yiyip içmek ahlâkî olmaz.[209]

2.3.2. Giyim-Kuşamda İsraf ve İktisat

İnsanın zorunlu ihtiyaçlarından birisi de giyinmesidir. Bu zorunluluk aynı zamanda fıtrî bir ihtiyaçtır. Giyinme, eski devirlerden itibaren farklı medeniyet ve geleneklerde gerek soğuk veya sıcaktan korunma vasıtası ve süs aracı, gerek sosyal ve dini bir gereklilik olarak değişik biçimlerde uygulanmıştır. Kıyafet ve başörtüsü çoğu kültürde kişilerin cinsiyetini, medeni durumunu, dinini, mesleğini, konumunu ve yaşadığı bölgeyi belirten bir unsur şeklinde görülmüştür.[210]

Sosyolojik ve psikolojik unsurlar bir tarafa, bizim burada özellikle ele alacağımız husus, insanın giyim ve kuşamında israfa girmeden iktisatlı davranması üzerinde yoğunlaşacaktır. Konuyu ayetler açısından ele aldığımızda şu ayeti görürüz:

---

[206] el-Kuşeyrî, *er-Risâletü'l-kuşeyriyye*, Cilt 1, s. 294; Biraz farkla: et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat*, Cilt 7, s. 84.
[207] Tirmizî, Zühd, 2; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, Cilt 2, s. 310.
[208] İbn Esîr, *en-Nihâye*, Cilt 4, s. 114.
[209] Mehmet Soysaldı, "Kur'ân'da İsraf Kavramı", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Dergisi*, Samsun, 2005, sy. 18-19, s. 98.
[210] Salime Leyla Gürkan, "Tesettür", *DİA,* İstanbul, TDV Yayınları, 2006, Cilt 40, s. 543.

يَا بَنِي آدَمَ خُذُوا زِينَتَكُمْ عِنْدَ كُلِّ مَسْجِدٍ وَكُلُوا وَاشْرَبُوا وَلاَ تُسْرِفُوا إِنَّهُ لاَ يُحِبُّ الْمُسْرِفِينَ

"Ey Âdem'in evlatları! Her defasında mescide giderken, süsünüzü (elbisenizi) giyinin. Yiyin, için fakat israf etmeyin. Çünkü Allah, israf edenleri sevmez."[211]

Bu ayette geçen israf, sadece yeme-içmeyle alakalı değil aynı zamanda giyinmekle de ilgilidir.[212] Dolayısıyla insanın, kendisine bahşedilen nimetlere karşı nankörlük etmemesi için israfa dikkat etmesi gerekir.

Hadislerde ise şu rivayetleri misal verebiliriz:

Amr b. Âs (ö. 43/664) (r.a.) yoluyla nakledilen bir hadiste Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdular:

وَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «كُلُوا وَاشْرَبُوا وَالبَسُوا وَتَصَدَّقُوا، فِي غَيْرِ إِسْرَافٍ وَلاَ مَخِيلَةٍ»

"Siz, israf etmeksizin ve kibirlenmeksizin yiyiniz, içiniz, giyiniz ve tasadduk ediniz!"[213]

Hadiste ifade edildiği üzere, meşru olan nimetlerin doğru bir şekilde ancak israfa girilmeden ve kibirlenilmeden kullanılması uygundur. Bu konuda Ebû Hureyre'nin (r.a.) rivayet ettiği bir başka rivayette ise Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurur:

وعن أبي هريرة رضي اللَّه عنه أَنَّ رسول اللَّه صَلّى اللهُ عَلَيْهِ وسَلَّم قال:«لا ينْظُرُ اللَّه يَوْم القِيَامة إِلى مَنْ جَرَّ إِزَارَهُ بَطراً»

"Allah, kibirlenerek elbisesinin eteklerini yerde sürüyen kimsenin kıyamet gününde yüzüne bakmaz."[214]

Kibir, imana giden yolda insanın önünü kesen bir engeldir. Nitekim

---

[211] A'râf sûresi, 7/31.
[212] er-Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, Cilt 14, s. 228.
[213] Buhâri, Libâs, 1; Nesâî, Zekât, 66.
[214] Buhârî, Libâs 1, 5; Müslim, Libâs, 43.

"Kalbinde zerre kadar kibir bulunan kimse Cennet'e giremez."[215] ifadesinde de buyrulduğu gibi ebedî saadet yolunda aşılmaz bir engeldir. Dolayısıyla insanın yapacağı bütün davranışlarında kibre düşmeyeye azamî gayret etmesi gerekmektedir. Giyinme hususunda insanı kibre sevk edecek şekilde giyinerek israfa düşmekten sakınılmalıdır.

Bir başka hadiste Ebû Umâme'nin (ö. 86/705) (r.a) şöyle dediği rivayet edilmiştir:

عَنْ أَبِي أُمَامَةَ، قَالَ: ذَكَرَ أَصْحَابُ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَوْمًا عِنْدَهُ الدُّنْيَا، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «أَلَا تَسْمَعُونَ، أَلَا تَسْمَعُونَ، إِنَّ الْبَذَاذَةَ مِنَ الْإِيمَانِ، إِنَّ الْبَذَاذَةَ مِنَ الْإِيمَانِ»

Bir gün sahâbîler, Resûlullah'ın yanında dünyayı andılar. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdular: *"Duymuyor musunuz, duymuyor musunuz? Mütevâzi giyinmek îmandandır, mütevâzi giyinmek imandandır!"*[216]

Mütevâzi olarak tercüme ettiğimiz "**الْبَذَاذَةَ**" kelimesini İbnü'l-Esîr (ö. 606/1210); kıyafet bakımından basit ve bayağı giyinme diye açıkladıktan sonra bundan maksadın "elbise giymede mütevazı olma, lüks ve fazlalıktan uzak durma" olduğunu kaydeder.[217] Resûlullah *(s.a.v.)* bu hadislerinde mü'mine sâde ve mütevazı giyinmeyi tavsiye etmektedir. Çünkü giyinmede israfa kaçıp lükse girmenin insanı kibre götürme ihtimali vardır. Kibre düşmemek için ise orta yollu yani iktisatlı olmak gerekir. Bunun için de tevâzu ve sadelik önemlidir.

Muâz b. Enes el-Cuhenî'den (ö.?) (r.a.) rivayet edilen bir hadis ise şöyledir:

عن معاذِ بن أَنسٍ رضي اللَّه عنه أَنَّ رسُولَ اللَّهِ صَلّى اللهُ عَلَيْهِ وسَلَّم قال:«مَنْ تَرَكَ اللِّباس تَواضُعاً للَّه ، وَهُوَ يَقْدِرُ علَيْهِ ، دعاهُ اللَّهُ يَوْمَ القِيامَةِ عَلى رُؤُوسِ الخَلائِقِ حتى يُخيِّره منْ أَيِّ حُلَلِ الإِيمان شَاءَ يلبَسُها»

[215] Müslim, Îmân, 147; Tirmizî, Birr, 61.
[216] Ebû Dâvûd, Tereccül, 1.
[217] İbn Esîr, *en-Nihâye*, Cilt 1, s. 110.

Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdu: *"Bir kimse, gücü yettiği halde mütevazî davranarak (lüks) elbise giymeyi terkederse, Allah kıyamet gününde onu bütün mahlukatın önünde huzuruna çağırır ve îman (ehlinin) elbiselerinden dilediğini giymesi için muhayyer bırakır."*[218]

İnsanın giydiği elbise, onun kibirli ve kendini beğenmiş biri olduğunu gösterdiği gibi, aynı şekilde o kimsenin tevazu sahibi olduğunu da gösterebilir. İşte bundan dolayı gücü yettiği, hatta giyilmesi mübah olduğu halde sadece mütevazı olmak için lüks, gösterişli ve pahalı elbiseden sakınan kimsenin Allah katında mükâfatı büyük olacaktır. Tabii ki burada insanın tamamen eski ve yıpranmış elbiseleri giymesi manası da çıkarılmamalıdır. Bunu hırpanilik olarak da anlamamak gerekir. Nitekim bir hadis-i şerifte Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ مَسْعُودٍ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «لَا يَدْخُلُ الْجَنَّةَ مَنْ كَانَ فِي قَلْبِهِ مِثْقَالُ ذَرَّةٍ مِنْ كِبْرٍ» قَالَ رَجُلٌ: إِنَّ الرَّجُلَ يُحِبُّ أَنْ يَكُونَ ثَوْبُهُ حَسَنًا وَنَعْلُهُ حَسَنَةً، قَالَ:«إِنَّ اللهَ جَمِيلٌ يُحِبُّ الْجَمَالَ، الْكِبْرُ بَطَرُ الْحَقِّ، وَغَمْطُ النَّاسِ»

Abdullah b. Mes'ud'dan (ö. 32/652) rivayet edildiğine göre Peygamber (s.a.v.); *"Kalbinde zerre miktar kibir bulunan kimse cennete giremez."* buyurdu. Bir adam: "İnsan elbisesinin güzel, ayakkabının güzel olmasını ister." dedi. Resûlullah (s.a.v.); *"Şüphesiz ki Allah güzeldir. Güzel olanı sever. Kibir ise hakkı inkâr ve insanları tahkir etmektir."*[219] buyurdular.

Allah'ın kullarına verdiği nimetleriyle alakalı bir başka rivayet ise şöyledir:

قالَ رسُولُ اللَّهِ صَلّى اللهُ عَلَيْهِ وسَلَّم: « إِن اللَّه يُحِبُّ أَنْ يَرى أَثَرَ نِعْمَتِهِ عَلى عبْده»

"Şüphesiz ki Allah, verdiği nimetinin eserini kulunun üzerinde görmekten

[218] Tirmizî, Kıyâmet, 39; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, Cilt 3, s. 429.
[219] Müslim, Îmân, 147; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, Cilt 1, s. 399.

hoşlanır."[220]

Bu rivayet, insanın imkânlarına uygun bir şekilde giyinmesinin gerekliliğini ifade eder. Zengin kişi eski ve pejmürde kıyafet ile dolaşmamalıdır. Allah'ın kendisine imkân ve nimet vererek lütuflarda bulunduğunu izhar için ve dolayısıyla insanların onun imkân sahibi olduğunu bilmesi için daha uygun ve yeni elbiseler giymelidir.[221] Nitekim bir ayette de *"Rabbinin nimetini anlat (izhar et)!"*[222] buyurularak bu hakikat ifade edilmiştir.

Bir başka rivayette ise Peygamber Efendimiz (s.a.v.) yanına eski bir elbiseyle gelen sahabiyi şöyle uyardığını görmekteyiz:

عَنْ أَبِي الْأَحْوَصِ، عَنْ أَبِيهِ، قَالَ: أَتَيْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي ثَوْبٍ دُونٍ، فَقَالَ: «أَلَكَ مَالٌ؟» قَالَ: نَعَمْ، قَالَ: «مِنْ أَيِّ الْمَالِ؟» قَالَ: قَدْ آتَانِي اللَّهُ مِنَ الإِبِلِ، وَالْغَنَمِ، وَالْخَيْلِ، وَالرَّقِيقِ، قَالَ: «فَإِذَا آتَاكَ اللَّهُ مَالًا فَلْيُرَ أَثَرُ نِعْمَةِ اللَّهِ عَلَيْكَ، وَكَرَامَتِهِ»

Ebu'l-Ahvas, babasından şöyle dediğini nakleder: Ben, eski bir elbiseyle Resûlullah'a (s.a.v.) gitmiştim. *"Senin malın mülkün var mı?"* diye sordu. "Evet" cevabını verdim. Bana; *"Hangi (cinsten) malın var?"* diye sordu. Ben; "Allah bana deve, koyun, at ve köle verdi." diye cevap verdim. *"Allah sana bir mal vermişse Allah'ın nimet ve ikramının eseri senin üzerinde görülsün."* buyurdu.[223]

İsraftan kurtulmanın en önemli yollarından biri de kanaatkâr olmaktır. İnsan Cenâb-ı Hakk'ın kendisine verdiği imkânların kıymetini bilmeli ve aç gözlü davranmamalıdır. Nitekim Hz. Osman'ın (r.a.) rivayet ettiği bir hadiste Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdular:

عَنْ عُثْمَانَ بْنِ عَفَّانَ، أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ:«لَيْسَ لِابْنِ آدَمَ حَقٌّ فِي سِوَى هَذِهِ الخِصَالِ، بَيْتٌ يَسْكُنُهُ وَثَوْبٌ يُوَارِي عَوْرَتَهُ وَجِلْفُ الخُبْزِ وَالمَاءِ»

---

[220] Tirmizî, Edeb, 54.
[221] el-Azîmâbâdî, Ebu't-Tayyib Şemsu'l-Hakk, *Avnü'l-ma'bûd şerhu Sünen-i Ebî Dâvûd*, Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1415, Cilt 11, s. 77.
[222] Duhâ sûresi, 93/11.
[223] Ebû Dâvûd, Libâs, 14.

"Âdemoğlunun şu hususiyetler dışında talep edeceği bir hakkı yoktur: Oturacağı bir ev, avretini örteceği bir elbise, katıksız ekmek ve su."[224]

2.3.3. Zamanı Kullanmada İsraf ve İktisat

İnsanoğluna verilen dünyevî nimetlerin en büyük ve en önemlilerinden birisi de zamandır. İnsan zamanını Allah'ın rızasını kazanma istikametinde kullanırsa hem dünya hem de ahiret saadetini temin eder. Şayet bu nimeti yanlış yerde kullanırsa hem dünyada hem de ahirette pişmanlıktan kurtulamaz.

Zaman kavramının önemini ve kıymetini, insan için verilmiş nimetlerin en büyüğü olduğunu bazı ayetlerde muhtelif zamanlara yemin edilmesinden ve dikkat çekilmesinden de anlıyoruz. Nitekim Asr suresinde şöyle bildirilir:

وَالْعَصْرِ إِنَّ الْإِنْسَانَ لَفِي خُسْرٍ

"Yemin olsun zamana, muhakkak ki insan hüsrandadır."[225]

İnsan, çok defa zamanı iyi değerlendirme açısından zarardadır. Kendisini bu zarardan kurtarabilen ise pek nadirdir. Buradaki zarar ve ziyan ise insanın ana sermayesi olan ömrünü zayi etmesidir.[226]

Yine bir başka ayette insanın sürekli bir meşguliyet içerisinde olması ve zamanını boş geçirmemesi gerektiği şöyle ifade buyurulur:

فَإِذَا فَرَغْتَ فَانْصَبْ

"O halde bir işi bitirince, hemen başka işe giriş, onunla uğraş."[227]

Hadislerde ise zamanın kıymetini bilmeye, onu en güzel şekilde değerlendirmeye matuf tavsiyeler yer almaktadır. Ayrıca zamanı israf etmekten sakındıran rivayetler bulunmaktadır:

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، قَالَ: قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «نِعْمَتَانِ مَغْبُونٌ فِيهِمَا كَثِيرٌ

---

[224] Tirmizî, Zühd 30.
[225] Asr sûresi, 103/1-2.
[226] er-Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, Cilt 32, s. 280.
[227] İnşirâh sûresi, 94/7.

مِنَ النَّاسِ: الصِّحَّةُ وَالفَرَاغُ»

İbn Abbas'ın (ö. 68/687) (r.a.) rivayet ettiğine göre Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdular: *"İki nimet vardır ki insanların çoğu bunlarda aldanmışlardır. Bunlar, sıhhat ve vakittir."*[228]

İbn Abbas'ın (ö. 68/687) (r.a.) bir başka rivayetine göre ise Resûlullah (s.a.v.) ganimet sayılacak beş şeyi sıralarken gençliğin, hayatın ve boş geçen vaktin de bu ganimetler arasında olduğunu bir adama şöyle nasihat ederek bildirmişlerdir:

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ، رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِرَجُلٍ وَهُوَ يَعِظُهُ: «اغْتَنِمْ خَمْسًا قَبْلَ خَمْسٍ: شَبَابَكَ قَبْلَ هِرَمِكَ، وَصِحَّتَكَ قَبْلَ سَقَمِكَ، وَغِنَاءَكَ قَبْلَ فَقْرِكَ، وَفَرَاغَكَ قَبْلَ شُغْلِكَ، وَحَيَاتَكَ قَبْلَ مَوْتِكَ»

"Beş şey gelmeden önce şu beş şeyi ganimet say: İhtiyarlıktan önce gençliğinin, hastalıktan evvel sıhhatinin, fakirliğinden önce varlıklı olmanın, meşguliyetten önce zamanın ve ölümünden önce de hayatının (kıymetini bil)!"[229]

İnsan, verilen vakit nimetinde israfa girmemek için bu nimeti ahireti kazanma adına harcamaya dikkat etmelidir. Onun en büyük gayesi rıza-ı ilahiyeyi kazanmak ve bunun neticesi olan cennete girebilmek olmalıdır. Bu yüce gayeye ulaşabilmek için de zamanı israfa girmeden iktisatlı kullanmak gereklidir. Nitekim Ebû Hureyre (r.a.) tarafından rivayet edilen bir hadiste Resulullah (s.a.v.) şöyle buyurmuşlardır:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَنْ خَافَ أَدْلَجَ، وَمَنْ أَدْلَجَ بَلَغَ المَنْزِلَ، أَلَا إِنَّ سِلْعَةَ اللَّهِ غَالِيَةٌ، أَلَا إِنَّ سِلْعَةَ اللَّهِ الجَنَّةُ»

"Korku ve endişe duyan kimse geceleyin yol alır. Gece yol alan ise gideceği yer (menzile) ulaşır. Şunu çok iyi bilin ki, Allah'ın (ticaret için ortaya

[228] Buhârî, Rikâk, 1; Tirmizî, Zühd, 1.
[229] el-Hâkim, *el-Müstedrek*, Cilt 4, s. 341.

koyduğu) malı pahalıdır. Dikkat edin! Allah'ın (ticaretiniz için ortaya koyduğu) malı ise cennettir."[230]

Bir başka rivayette ise akıllı kimsenin vaktini asıl ahiretini kazanmak için harcaması gerektiği hususunda şu hatırlatmada bulunulmuştur:

عَنْ شَدَّادِ بْنِ أَوْسٍ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: «الكَيِّسُ مَنْ دَانَ نَفْسَهُ وَعَمِلَ لِمَا بَعْدَ المَوْتِ، وَالعَاجِزُ مَنْ أَتْبَعَ نَفْسَهُ هَوَاهَا وَتَمَنَّى عَلَى اللَّهِ»

Şeddâd b. Evs'den (ö. 58/678) (r.a.) rivâyete göre; Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: *"Akıllı kişi, nefsini hesaba çeken ve ölümden sonrası için amel edendir. Aciz kimse ise nefsini hevasına tabi kılan, Allah'dan kuruntu şeyler (verilmesi imkânsız şeyler) isteyendir."*[231]

Tirmizî, bu hadisin devamında Hz. Ömer'in (r.a.) şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Hesaba çekilmeden önce kendinizi hesaba çekin ve büyük hesap günü için kendinizi hazırlayın. Zira kıyamet gününde hesap, ancak dünyada kendisini hesaba çekenler için kolay olacaktır."[232]

Hz. Ali'nin (r.a.) zamanı iyi değerlendirip israfa girmeden bir hayat sürmeyle alakalı bir sözünü Buhârî şöyle nakleder: "Dünya her an bizden uzaklaşmakta, âhiret de yaklaşmaktadır. Bunlardan her ikisini de tercih edenler vardır. Siz ise âhireti tercih edenlerden olun, dünyayı tercih edenlerden olmayın. Zira bugün çalışma var, hesap yok. Yarın ise hesap var, çalışma yok."[233]

İnsanın zamanı israf etmeyeceğim diyerek acele davranması da hoş karşılanmamış, teennî ile hareket etmesinin gerekliliği rivayetlerde ifade edilmiştir. Nitekim bir hadiste bu husus şöyle ifade edilmiştir: **«الأَنَاةُ مِنَ اللَّهِ وَالعَجَلَةُ مِنَ الشَّيْطَانِ»** *"Teennî ile hareket etmek, Allah'tan; acelecilik ise şeytandandır."*[234]

---

[230] Tirmizî, Kıyâmet, 18; el-Hâkim, *el-Müstedrek*, Cilt 4, s. 343.
[231] Tirmizî, Kıyâmet, 25; el-Hâkim, *el-Müstedrek*, Cilt 1, s. 125.
[232] Tirmizî, Kıyâmet, 25.
[233] Buhârî, Rikâk, 4.
[234] Tirmizî, Birr, 66.

Buradaki maksat dünyevî işlerin acele bir şekilde yapılmamasıdır. Uhrevî amellere gelince, ömür sermayesini iyi kullanmak gerekir ve bu hususta israfa girmeden ve iktisatlı davranarak acele edilmelidir. Nitekim Mus'ab b. Sa'd'ın (r.a.) mürsel olarak rivayet ettiği bir hadiste Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdular:

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:«التُّؤَدَةُ فِي كُلِّ شَيْءٍ إِلَّا فِي عَمَلِ الْآخِرَةِ».

"Teenni, ahiretle ilgili olanlar dışında her amelde güzeldir."[235]

Burada güzel olan, Allah'ın emirleri olan ibadetleri yapma hususunda acele etmek ve ibadetleri ertelememektir. Yoksa ibadetleri bizzat yerine getirirken acele etmek manasında değildir. Yani ibadetleri vaktinde yapmak için acele edilmeli, ama ibadetleri alelacele bitirme telaşına düşülmemelidir.

Yine vakti dengeli ve iktisatlı kullanmayla ilgili rivayetlerden birisi ise şöyledir:

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:«إِنَّ لِرَبِّكَ عَلَيْكَ حَقًّا، وَلِنَفْسِكَ عَلَيْكَ حَقًّا، وَلِأَهْلِكَ عَلَيْكَ حَقًّا، فَأَعْطِ كُلَّ ذِي حَقٍّ حَقَّهُ»

"Rabbinin senin üzerinde hakkı var, nefsinin senin üzerinde hakkı var, ailenin de senin üzerinde hakkı vardır. O halde her hak sahibine hakkını ver!"[236]

Bir müslümanın zamanını ayırması ve yerine getirmesi farklı sorumlulukları vardır. Bu sorumlulukları yerine getirirken zamanını iktisatlı bir şekilde kullanıp hiçbir kimsenin hakkını zâyi etmemesi gereklidir. Bu hadisten hareketle insanın gününü üçe bölüp, üçte birini Allah'a ibadete ve hayır işlerine ayırmalıdır. Diğer üçte birini insan olmanın gerekliliği olan yeme-içme, geçinmek için çalışma ve dinlenme gibi hususlara ayırmalı ve geri kalan kısmını da aile fertlerine, yakınlarına, komşularına ve çocuklarının terbiyesi ve eğitimi için ayırmalıdır.

---

[235] Ebû Dâvûd, Edeb, 11.
[236] Buhârî, Savm, 51; Edeb, 86; Ebû Dâvûd, Savm, 57; Tirmizî, Savm, 45.

2.3.4. Sağlıkta İsraf ve İktisat

İnsanın ruh ve beden olmak üzere iki yönü vardır. Her yön de ihmal edilmeden istikamet içerisinde bir hayat sürdürülmelidir. Hem ruhî hem de bedenî yönden ifrat ve tefrite girmeden iktisatlı bir yol takip edilmelidir.

Beden, insana verilen bir emanettir. Bu emaneti muhafaza edebilme ise insanın büyük sorumluluklarındandır. Nitekim bir ayette şöyle buyurulur:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَخُونُوا اللَّهَ وَالرَّسُولَ وَتَخُونُوا أَمَانَاتِكُمْ وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ

"Ey iman edenler, Allah'a ve Resûlü'ne ihanet etmeyin! O halde bile bile emanetlerinize de ihanet etmiş olursunuz."[237]

Bir rivayette ise şöyle buyurulmuştur:

عَنْ ابْنِ مَسْعُودٍ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «لَا تَزُولُ قَدَمُ ابْنِ آدَمَ يَوْمَ القِيَامَةِ مِنْ عِنْدِ رَبِّهِ حَتَّى يُسْأَلَ عَنْ خَمْسٍ، عَنْ عُمُرِهِ فِيمَ أَفْنَاهُ، وَعَنْ شَبَابِهِ فِيمَ أَبْلَاهُ، وَمَالِهِ مِنْ أَيْنَ اكْتَسَبَهُ وَفِيمَ أَنْفَقَهُ، وَمَاذَا عَمِلَ فِيمَا عَلِمَ»

İbn Mes'ûd'dan (ö. 32/652) (r.a.) rivâyete göre, Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdu: *"İnsanoğlu, kıyamet günü Rabbinin katında şu beş şeyden sorguya çekilmedikçe bir adım dahi atamaz: Ömrünü ne ile geçirdiğinden, gençliğini nerede yıprattığından, malını nereden kazanıp nerede harcadığından, öğrendiği ilimle nasıl amel ettiğinden."*[238]

Beden emanetini koruyabilmek, ancak sağlığa dikkat etmekle mümkün olabilmektedir. Bir hadis-i şerifte insanların çoğunun bu hususta aldandıkları şöyle beyan edilmiştir:

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، قَالَ: قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «نِعْمَتَانِ مَغْبُونٌ فِيهِمَا كَثِيرٌ مِنَ النَّاسِ: الصِّحَّةُ وَالفَرَاغُ»

---

[237] Enfâl sûresi, 8/27.
[238] Tirmizî, Kıyâmet, 1.

İbn Abbas'ın (ö. 68/687) (r.a.) rivayet ettiğine göre Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdular: *"İki nimet vardır ki insanların çoğu bunlarda aldanmışlardır. Bunlar; sıhhat ve vakittir."*[239]

İbn Hacer (ö. 852/1449), bu hadisin şerhinde İbn Kayyim el-Cevziyye'nin (ö. 751/1350) şu açıklamalarını kaydetmiştir: "İnsan, bazen sıhhatlidir fakat geçim meşguliyeti sebebiyle boş vakti olmayabilir ve bazen de geçim derdi yoktur fakat sağlıklı değildir. Bu iki nimet bir arada olduğunda, Allah'a itaat hususunda kişiyi tenbellik alıkoyarsa o zaman insan 'aldanmış' olur. Dünya ahiretin tarlası olduğundan dolayı insanın dünyada kâr edebilecek ticaretle uğraşması gerekir. Kim vaktini ve sağlığını Allah'a itaatte kullanırsa işte o gıbta edilecek kimsedir. Kim de bu iki nimeti Allah'a isyanda kullanırsa işte o kimse aldanmıştır. Çünkü çok defa yerinde kullanılmayan vakitleri gereksiz meşguliyetler, sağlığı da hastalıklar takip eder."[240]

Konuyla ilgili bir hadiste sıhhat ve afiyette olmayı Allah'dan istemek hususunda şöye teşvik edildiği görülmektedir:

«اسْأَلُوا اللَّهَ العَفْوَ وَالعَافِيَةَ، فَإِنَّ أَحَدًا لَمْ يُعْطَ بَعْدَ اليَقِينِ خَيْرًا مِنَ العَافِيَةِ»

"Allah'dan af ve âfiyet isteyin. Zira hiçbir kimseye yakînden (imandan) sonra âfiyetten daha hayırlı bir şey verilmemiştir."[241]

Sağlık konusunda israfa girmemek için ilk olarak tedbirli davranıp sıhhati kaybetmemeye dikkat etmek gereklidir. Bu itibarla insanın bulaşıcı hastalıklardan uzak durması ve kendisini koruması tavsiye edilmektedir. Nitekim Peygamber Efendimiz bir hadislerinde şöyle buyurmuşlardır:

عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ قَالَ: «إِذَا سَمِعْتُمْ بِالطَّاعُونِ بِأَرْضٍ فَلاَ تَدْخُلُوهَا، وَإِذَا وَقَعَ بِأَرْضٍ وَأَنْتُمْ بِهَا فَلاَ تَخْرُجُوا مِنْهَا»

"Bir yerde veba olduğunu işitseniz oraya girmeyiniz. Bulunduğunuz yerde

[239] Buhârî, Rikâk, 1; Tirmizî, Zühd, 1.
[240] İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, Cilt 11, s. 230.
[241] Tirmizî, Deavât, 106.

veba olursa oradan ayrılmayınız."[242]

Bulaşıcı bir hastalığın bulunduğu bir yere gidilmemesi ve böylesi bir yerden çıkılmaması hastalığın yayılmasına engel oluyor. Günümüzün ifadesiyle karantina altına alınmış olur.

Hastalıkların yayılmaması ve kişinin hastalığa yakalanmamasının en önemli sebeplerinden birisi de temizliğe dikkat edilmesidir. Nitekim Resûlullah (s.a.v.); *"Temizlik imanın yarısıdır."*[243] beyanlarıyla temizliğin ne kadar önemli olduğunu ifade etmişlerdir. Bedeni temizlikle alakalı bir başka hadis şöyledir:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: «حَقٌّ لِلَّهِ عَلَى كُلِّ مُسْلِمٍ أَنْ يَغْتَسِلَ فِي كُلِّ سَبْعَةِ أَيَّامٍ، يَغْسِلُ رَأْسَهُ وَجَسَدَهُ»

Ebû Hureyre'den rivayet edildiğine göre Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdu: *"Her müslümanın yedi günde bir güsul alıp başını ve bedenini yıkaması Allah'ın onun üzerinde bir hakkıdır."*[244]

Bir başka rivayette ise Resûlullah (s.a.v.) ağız ve diş temizliğinin önemine binâen şöyle buyurmuşlardır:

«لَوْلاَ أَنْ أَشُقَّ عَلَى أُمَّتِي لَأَمَرْتُهُمْ بِالسِّوَاكِ مَعَ كُلِّ صَلاَةٍ»

"Şayet ümmetime meşakkat vermem endîşesi olmasaydı, onlara her namaz (vaktinde) dişlerini fırçalamalarını (misvakı) emrederdim."[245]

Bir başka rivayet ise şöyledir:

«الفِطْرَةُ خَمْسٌ، أَوْ خَمْسٌ مِنَ الفِطْرَةِ: الخِتَانُ، وَالِاسْتِحْدَادُ، وَنَتْفُ الإِبْطِ، وَتَقْلِيمُ الأَظْفَارِ، وَقَصُّ الشَّارِبِ»

"Fıtrat beştir yahut beş şey fıtrattandır: Sünnet olmak, kasık kıllarını tıraş

---

[242] Buhârî, Tıbb, 30; Müslim, Selâm, 92.
[243] Müslim, Tahâret, 1; Tirmizî, Deavât, 86.
[244] Müslim, Cuma', 9.
[245] Buhârî, Cuma', 8; Müslim, Tahâret, 42.

etmek, koltuk altını temizlemek, tırnakları kesmek ve bıyığı kısaltmak.''[246]

Görüldüğü üzere temizlik fıtrî bir durumdur. Eğer yapılmadığı takdirde fıtrata ters hareket edilmiş olacaktır. Bu itibarla Resûlullah (s.a.v.) hastalığa sebep olabilecek bazı hususları ve önlemlerini de bildirmiştir. Dolayısıyla insanların sağlık hususunda orta yollu yani iktisatlı davranarak bu sebeplere dikkat etmesi gereklidir.

Hastalığa yakalandıktan sonra da israfa düşmeden iktisatlı bir yol izlemeyle alakalı rivayetlerden birisi şöyledir:

عَنْ أَبِي الدَّرْدَاءِ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «إِنَّ اللَّهَ أَنْزَلَ الدَّاءَ وَالدَّوَاءَ، وَجَعَلَ لِكُلِّ دَاءٍ دَوَاءً فَتَدَاوَوْا وَلَا تَدَاوَوْا بِحَرَامٍ»

Ebû Derdâ'nın rivayet ettiği bir hadiste Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdular: *''Muhakkak ki Allah, hastalığı da şifayı da indirmiştir. Her derde bir derman vermiştir. Tedavi olunuz, fakat haram şeylerle tedavi olmaktan sakınınız.''*[247]

Haramla tedavi olmak haramdır ve israfa girmektir. Nitekim Peygamber Efendimiz (s.a.v.); *''Allah şifanızı sarhoşluk veren şeylerde yaratmamıştır.''*[248] ve *''İçkide şifa yoktur.''*[249] buyurarak tedavi yöntemlerinde israfa ve harama girmemeyi emretmişlerdir.

Günümüzde sık rastlanan aşırılıklardan birisi de ehil olmayan kimselerin tedavi yöntem ve uygulamalarla ortaya çıkmaları ve insanları iğfal etmeleridir. Birçoklarının da bunlara inanması ve ciddiye almaları, durumu çok daha vahim hale getirmektedir. Bu konuda dikkatli olmamız gerektiğini ifade eden bir rivayet şöyledir:

«مَنْ تَطَبَّبَ وَلَا يُعْلَمُ مِنْهُ طِبٌّ، فَهُوَ ضَامِنٌ»

''Bir kimse tabipliğiyle bilinmediği (yeterli görülmediği) halde tıbbî

---

[246] Buhârî, Libâs 63, 64; Müslim, Tahâret, 49, 50.
[247] Ebû Dâvûd, Tıb, 11.
[248] Buhârî, Eşribe, 15.
[249] Dârimî, Eşribe, 6.

uygulamada bulunursa hastaya verdiği zararı öder.''[250]

2.4. İSRAFIN ZARARLARI VE İKTİSADIN FAYDALARI

2.4.1. İsrafın Zararları

Allah, insanlara sayısız nimetler ve imkânlar vermiştir. Bu nimetlerin ve imkânların yerli yerinde kullanılması, insanların sorumluluğuna bırakılmıştır. Dolayısıyla bu emaneti elden geldiğince iyi yerde kullanmak ya da israf etmekle sorguya çekileceklerdir.

Dünyada yaşamını ve sorumluluklarını yerine getirebilmek için yeme, içme, geçimini temin etme gibi mükellefiyetler vardır.

Nimetlerden istifade etmek, ifrat ve tefrite düşmeden orta yollu (iktisatlı) olmalıdır.

Bu konuda bir ayette şu tavsiye yer almaktadır:

وَابْتَغِ فِيمَا آتَاكَ اللَّهُ الدَّارَ الْآخِرَةَ وَلَا تَنْسَ نَصِيبَكَ مِنَ الدُّنْيَا

''Allah'ın sana verdiklerinde (yerinde değerlendirmek suretiyle) ahiret yurdunu kazanmaya bak. Dünyadan da nasibini unutma.''[251]

İnsan, kendisine verilen imkânları Allah'ın rızasını ve ahretini kazanma istikametinde kullanmalıdır. Hayatını sürdürmesi ve kulluk vazifesini ifa edebilmesi için bu dünyadaki imkânlardan istifade etmelidir. Fakat bunu yaparken israfa girilmemelidir.

2.4.1.1. İsrafın Maddi Zararları

İsrafa girmek, Allah'ın razı olmadığı ve yasakladığı fiillerden birisini işlemek demektir. Allah'ın yasakladığı bir fiilin hem dünyevî hem de uhrevî bir takım zararları olduğu muhakkaktır. Nitekim bir ayette şöyle buyurulur:

وَلَا تَجْعَلْ يَدَكَ مَغْلُولَةً اِلٰى عُنُقِكَ وَلَا تَبْسُطْهَا كُلَّ الْبَسْطِ فَتَقْعُدَ مَلُومًا مَحْسُورًا

---

[250] Ebû Dâvûd, Diyet, 23.
[251] Kasâs sûresi, 28/77.

"Elini boynuna bağlayan (cimri) kişi gibi olma! Tamamen eli açık (israfçı) kimse de olma ki (herkes tarafından) kınanan ve acınan bir hale düşmeyesin."[252]

Bu ayette insan, malını saçıp savurmak suretiyle israf ederek hem kendisini hem de çoluk çocuğunu sıkıntıya, yokluk ve darlığa düşürmesi sebebiyle ayıplanmıştır.[253] İnsana emanet olarak verilen malın kıymeti bilinmediği ve gereksiz yerlere harcanıp israf edildiğinde insanlar arasındaki ekonomik denge bozulur. Bu şekilde hem kendisine hem de çevresindekilere zarar verilmiş olur.

Müsrif (israfçı) insan hırslı olur ve hırs ise bazı olumsuzluklara sebebiyet verir. Müsrif, kanaat etmeyi bilmez, sürekli daha fazlasını ister. Gerek ekonomik hayatta gerekse sosyal hayatta, aşırıya kaçarak hüsranlar yaşar. Bu da toplumun zararına yol açar, sosyal huzuru bozar, başkalarının hakkına girmeye sebep olabilir.

İsraf, bugün dünya milletlerini büyük sıkıntılara sevk eden bir felâket hâline gelmiştir. Her şeyden önce bilinmesi gerekir ki, israfın mevcudiyetini sadece maddî plânda ele almak meselenin derinliğini görmezden gelmek demektir. Bu problemin arka plânında, ya israfı meşru gören bir kültürel mensubiyet veya düşünce dünyası ona göre şekillenmiş, israf sarhoşluğuna kapılmış bir hayat tarzı yatmaktadır. Dolayısıyla zaman israfından emeğin israfına, ekmek ve su israfından enerji israfına, bedenin israfından ruhun israfına, hâsılı Allah'ın (celle celâluhu) insanın emrine âmâde kıldığı bütün nimet ve lütufların yersiz, uygunsuz ve ölçüsüz kullanılmasının altında bir zihniyet ve eğitim probleminin yattığı çok açıktır.[254]

Günümüzde yapılan israfın ne kadar ciddi boyutlarda olduğunu rakamlarla vermeye çalışalım: Su, canlılar için en hayatî öneme sahip bir nimettir. Bu nimeti dünyamızda yaşayan yaklaşık 7 milyar kadar insan kullanmaktadır. Her biri, zaruri ihtiyaçlarını giderirken fazladan günde 1 litre su harcamış olsa, bu miktar günde 7 milyar litre veya 7 milyon ton su israfı demektir. Birleşmiş Milletler verilerine göre, bugün dünyada 1,4 milyar kişi, temiz, içilebilir sudan mahrum

---

[252] İsrâ sûresi, 17/29.
[253] er-Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, Cilt 20, s. 330.
[254] Osman Güner, *Sünnetin Gölgesinde*, İstanbul, 2015, Işık Yayınları, s. 226.

durumdadır. Yine dünya nüfusunun % 40'ı (2,6 milyar kişi), sağlık açısından uygun olmayan suyu tüketmek mecburiyetindedir. Sağlıklı olmayan suların sebep olduğu kolera, ishal ve tifo gibi hastalıklardan, sadece 1 dakikada 15 kişi ölmektedir. Diğer bir ifadeyle yılda yaklaşık 8 milyon kişi, sudan kaynaklanan hastalıklar sebebiyle hayatını kaybetmektedir. Her gün kirli suların sebep olduğu hastalıklardan, 30.000 insan hayatını kaybetmektedir. Bu rakamın büyük bölümünü çocuklar ve yaşlılar oluşturmaktadır. Tatlı su kaynaklarının sınırlı olduğu göz önüne alındığında bu rakamlar, suyun nasıl bir özen ile kullanılması ve boşa harcanmaması gerektiğini açıkça göstermektedir.[255]

Günümüz toplumunda yeme, özellikle de ekmek hususunda çok ciddi israf yapılmaktadır. Özellikle çöplere atılan ekmeklerin ve dökülen yemeklerin haddi hesabı bilinmemektedir. Oysaki gerek ülkemizde gerekse dünyanın çeşitli fakir bölgelerinde atılan bir parça ekmeğe, dökülen bir tabak yemeğe bile muhtaç olan nice insanlar vardır. Dolayısıyla insanların israfın bu zararlarını düşünerek hassas davranmaları gerekmektedir.

Ekmekte yapılan israfın boyutları ise rakamsal açıdan şöyledir: Toprak Mahsulleri Ofisi'nin 2013 yılında yaptırdığı bir araştırmaya göre, Türkiye'de günde 22 bin 700 ton civarında yani günde 91 milyon adet ekmek üretilmektedir. Üretilen bu ekmeğin günde 4.9 milyon adeti israf edilmektedir. Bu rakam ise üretilen ekmeğin % 5,4'u israf edilmesi anlamına gelmektedir. Ekmeğin kg fiyatıdan (3 TL) hareketle, bunun maddî değerinin 1,3 milyar TL civarında olduğu görülmektedir. İsraf edilen bu miktarla ise ülkemizde 433 km yol, 394 okul, 63 hastane yapılabileceği anlaşılmaktadır.[256]

İsrafın maddi zararlarından birisi de giyim kuşamda olmaktadır. Özellikle günümüzde modayı takip etme, insanların israfa yönelmelerinde en önemli sebeplerinden birisi olmuştur. Elbise yeni olmasına rağmen modası geçti diye tekrar kullanılmamakta, birkaç kez giyilen elbiseler ziyan edilmektedir. İhtiyacını giderecek giysisi olmasına rağmen yenilerini almaktan da geri durulmamaktadır.

---

[255] http://www.ramazanozey.net, (Susuzluk Bunalımı), 01.Nisan.2015.

[256] http://www.ekmekisrafetme.com/Pages/GenelBilgiler/ArastirmaSonuclari2013.aspx, 1 Nisan 2015.

Dolayısıyla bu şekilde ciddi anlamda giyim kuşamda israf yapılmaktadır. Oysaki bu şekilde yapılan israfın hem ferdî hemde toplumsal zararları düşünülmeli ve ona göre hareket edilmelidir.

İsrafın maddi zararlarından birisi de kaynakları kullanırken ortaya çıkmaktadır. Günlük hayatta zorunlu ihtiyaç haline gelen enerji vb. kaynakların kullanımında da israf çok ciddi boyutlara ulaşmıştır. Yine araştırmalara göre konutlarda ısıtma ve aydınlatma için kullanılan enerji miktarının % 35'i israf edilmektedir. Günümüz dünyasında enerji kaynaklarının ortaya çıkarılması için ne kadar çaba sarfedildiği düşünülürse israf edilen bu miktarın önemi ortaya çıkmış olacaktır. Kâğıtta yapılan israfın hem çevreye zararı hem de kaynakların tükenmesi açısından zararlarını da araştırmalar bize göstermektedir. Dünyada her yıl kâğıt üretiminde kullanılmak üzere 40 milyon hektar orman alanı tüketilmektedir. Bir ton kâğıt, 17 ağaçtan üretilmekte, bu ise 70 m^2 ormana denk gelmektedir. Bununla beraber geri dönüşümle kazandırılan 700 ton hurda kâğıdın tekrar işlenmesi ile 10 bin ağaç kurtarılmış olmaktadır. Bir ton kullanılmış kâğıt, geri kazanıldığında ise 16 adet çam ağacının kesilmesi önlenmektedir. Dolayısıyla kâğıt kullanımında israftan kaçınarak hem ağaçların yok olması, hem de milli sermayenin çöpe atılmasına engel olunur.[257]

Sonuç olarak, israfın zararlarına ekonomik açıdan bakıldığında israfa alışan insan yapmış olduğu olur-olmaz alış-verişleriyle arz-talep dengesinin bozulmasına; bir yandan malın kıtlaşmasına diğer taraftan da gereksiz fiyat artışlarına sebep olur. Gerçek ihtiyaç sahiplerini hem mal bulamama hem fazla fiyat ödeme gibi birçok zorluklara sokar. Böylece hem kaynaklar, hem de millî ekonomi zarar görür.[258] Önemli olan ise insanların, bu zararların farkına varıp onlardan uzak bir hayat sürmeleridir.

2.4.1.2. İsrafın Manevî Zararları

İnsanın Allah'ın rızasını ve sevgisini kazanması en büyük hedef ve gayesi olmalıdır. O'nun sevgisini kazanan hem dünya da hem de ahirette mutlu olur.

---

[257] http://www.israf.org/indir/israf.pdf, 01.Nisan.2015.

[258] Veli Kayhan, 'Kur'ân'a Göre İsraf ve İktisat', *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi VI*, 2006, sy: 2, s. 183.

Allah bir kulunu sevdiğinde ise yer ve gök ehli de o kulu sever.[259] Fakat israf bu hedefe ulaşmadaki en önemli engellerden birisidir. Nitekim bir ayette şöyle geçmektedir:

يَا بَنِي آدَمَ خُذُوا زِينَتَكُمْ عِنْدَ كُلِّ مَسْجِدٍ وَكُلُوا وَاشْرَبُوا وَلاَ تُسْرِفُوا إِنَّهُ لاَ يُحِبُّ الْمُسْرِفِينَ

"Ey Âdem'in evlatları! Her namaz vaktinde mescide giderken, süsünüz olan elbisenizi giyinin. Yiyin, için fakat israf etmeyin. Çünkü Allah, israf edenleri sevmez."[260]

İsrafın neticesinde Cenâb-ı Hakk'ın sevgisinden mahrum kalınacağı gibi şeytanî bir fiil işlenmiş olunacaktır. Bu hususta ayette açıkça şöyle ifade edilmiştir:

وَآتِ ذَا الْقُرْبَى حَقَّهُ وَالْمِسْكِينَ وَابْنَ السَّبِيلِ وَلَا تُبَذِّرْ تَبْذِيرًا إِنَّ الْمُبَذِّرِينَ كَانُوا إِخْوَانَ الشَّيَاطِينِ

وَكَانَ الشَّيْطَانُ لِرَبِّهِ كَفُورًا

"Yakınlarına, yoksula, yolda kalmışa hakkını ver, sakın saçıp savurma! Çünkü savurganlar (israfçılar), şeytanların kardeşleridirler. Şeytan ise Rabbine karşı pek nankördür."[261]

İsrafın manevi zararlarından bir diğeri ise insanların nefretine sebep olmaktır. Müsrif kimse insanlar tarafından ayıplanır ve dışlanır. Bu tür kimselerin ruhî bunalımlara girebilmesi söz konusudur. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de; *"Elini boynuna bağlayan (cimri) kişi gibi olma! Tamamen eli açık (israfçı) kimse de olma ki (herkes tarafından) kınanan ve acınan bir hale düşmeyesin."*[262] buyurularak israfın insanlar tarafından kınanmaya sebep olduğu da bildirilmiş olmaktadır.

Gösteriş amaçlı tüketim yaparak israfa girenler, maddi imkânlara sahip olmayan ve asgari geçim imkânlarından bile mahrum olan kimi insanların kıskançlık ve haset duygularını tahrik etmektedir. Bu ise insanlar arasında

---

[259] Buhârî, Edeb, 41; Tevhid, 33; Müslim, Birr, 157.
[260] A'râf sûresi, 7/31.
[261] İsrâ sûresi, 17/26-27.
[262] İsrâ sûresi, 17/29.

hoşnutsuzluğun, nefretin ve düşmanlığın oluşmasına ve sosyal barışın zara görmesine sebebiyet verebilmektedir.[263]

Tüketerek mutlu olma alışkanlığı, bir nevi kişinin kendi kendini imha etmesidir. Hiçbir tüketim malzemesinin insanı uzun süreli mutlu etmediği ortadadır. Zîrâ tüketim daha fazla harcamayı, daha fazla harcama ise lüks ve israfı beraberinde getirmektedir. İnsanlar çokca tüketerek mutlu olma yolunu seçtiklerinde, çıkmaz sokağa girerler ve giderek kendilerine ve çevrelerine zarar veririler. Tüketimde haddi aşmak, kişiyi giderek mutsuzluğa ve sefalete sürükler.[264]

İsrafa girmek, insanı manevî dilencilik zilletine düşüren bir sebeptir. İnsanın elindeki imkânları bilinçsizce tüketmesi, ölçüsüz ve dengesiz harcaması, aynı zamanda onun gelir gider dengesini bozar. Dolayısıyla başkalarından borç almaya kendini mecbur hisseder; manevî dilenciliğe ve sefâlete düşer.

Son olarak şu hususu vurgulamak yerinde olur: İsrafın zararlarından korunmak için müslüman bir toplumun bireylerine bu zararları anlatmakla birlikte onlardan sakınmanın ilahi bir emir olduğu da sık sık hatırlatılmalıdır. Böylece birey nasıl ki ibadetlerini belli bir prensip içinde yerine getiriyorsa, israftan sakınmayı da aynı bilinçle yerine getirecektir. Başka bir ifadeyle, müslüman bir toplumda israftan korunmanın en etkili yolu, ondan uzak durmanın gerekli olduğunu bir ibadet bilinci ile zihinlere yerleştirmek; bunu bir huy ve prensip haline getirmelerini sağlamaktır.[265]

2.4.2. İktisadın Faydaları

İslam dini, yeme-içme, giyim-kuşam ve eşya kullanımı gibi her hususta aşırılıktan uzaklaşmayı, orta yolda ilerlemeyi emretmiştir. İsrafı ve cimriliği yasaklamıştır. İfrat ve tefritten uzak durup orta yolu seçmek en isabetli yoldur. Zira işlerin hayırlısı orta olanıdır.[266] Bu husus hakkında ayette şöyle buyurulur:

---

[263] Muhlis Akar, *Tüketim Ahlâkı ve İsraf,* Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2008, s. 40.
[264] Osman Güner, *Sünnetin Gölgesinde,* s. 232.
[265] Hikmet Akdemir, 'Kur'ân-ı Kerim'de İsraf Kavramı', *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* Ocak-Haziran, 2001, sy:1, s. 45.
[266] el-Beyhakî, *Şuabü'l-îmân,* Cilt 5, s. 396.

"Yürümende orta yollu (ölçülü, mûtedil) ol! (Konuşurken de) sesini kısarak konuş (bağırarak konuşma)."[267] İnsan yürümesine ve konuşmasına varıncaya kadar her hususta orta yolu benimsemelidir.

2.4.2.1. İktisadın Maddî Faydaları

İktisat; sözde ve fiilde itidalli olma, ifrat ve tefritten uzak bulunma, israf ve cimrilikten uzak durma, tasarruflu ve tutumlu olma şeklinde tanımlanmıştı. İktisatlı yaşamanın insana kazandıracağı pek çok faydalar vardır. İnsan, iktisatlı ve dengeli yaşamanın yollarına bakmalıdır. Alacağı şeyleri ihtiyaç ölçüsünde almalı ve yine kullanacağı şeyleri de ihtiyaç ölçüsünde kullanmak suretiyle iktisadı hayatının vazgeçilmez bir düsturu haline getirmelidir.

İktisat etmek, aynı zamanda bereketin sebebidir. İktisat eden kişi, geçim derdine düşmez. Nitekim Abdullah b. Mes'ud'dan (ö. 32/652) rivayet edilen bir hadiste Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

عن عبد الله بن مسعود قال: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «ما عَال مَنِ اقْتَصَدَ»

"İktisat eden, (ailesini geçindirme hususunda) darlık çekmez."[268]

Resûlullah (s.a.v.) insan onuruna yakışır bir şekilde ailesine bakmanın sırrı olarak iktisat yolunu göstermiştir. İnsan gerçekten yeme-içmesinde, giyim-kuşamında ve diğer hususlarda iktisadı hayat düsturu haline getirebilse bunun bereketini görecek ve sıkıntı çekmeyecektir.

Günümüz insanın en büyük problemlerinden birisi de aşırı tüketim hastalığıdır. İhtiyacından fazlasını alıp tüketmesidir. İnsan, bu hastalıktan kurtulamayınca gayr-i meşru yollara tevessül edebilir. Dolayısıyla çeşitli hırsızlıklar, rüşvet alıp vermeler, kaçakçılık, meşru olmayan faaliyetler ve aldatmalar ortaya çıkar. Bunun neticesinde hem birey hem de toplum ciddi zarar görür. Oysaki iktisatlı ve orta yollu bir hayat sürdürülse, bütün bu ve benzeri

[267] Lokmân sûresi, 31/19.
[268] Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, Cilt 1, s. 447.

zararlardan korunur.

İktisatlı bir hayat yaşamak, aynı zamanda kanaat etmekle de irtibatlıdır. Nitekim insan, ihtiyaçlarını belirlerken israfa ve aşırılığa düşmeden kendisini kanaatkâr davranmakla koruyabilir. Kanaatin insana kazandırdığı pek çok faydalar vardır. Bu hususta kaydedilen bir rivayette; *"Kanaat, bitip tükenmeyen bir hazinedir."*[269] denilmiştir.

Diğer bir kısım hadislerde de kanaatle ilgili şu tavsiyeler yer almaktadır:

"Allah'ın sana ayırdığına razı ol ki insanların en zengini olasın."[270]

"Âdemoğlunun şu hususiyetler dışında talep edeceği bir hakkı yoktur: Oturacağı bir ev, örtüneceği bir elbise, katıksız ekmek ve su."[271]

Netice itibariyle insan, hayatının her alanında iktisat ve kanaati prensip haline getirebilirse rahat ve huzura erebilir. Nefsin bitip tükenmeyen isteklerine karşı sabredip mevcut nimetlere ve imkânlara kanaat ederse, dünya hayatının ağırlığından ve geçim sıkıntılarından kendisini kurtarabilir.

2.4.2.2. İktisadın Manevî Faydaları

İktisat, öncelikle manevî bir şükürdür. Çünkü iktisatlı insan, nimeti verenin Allah olduğunun farkında olup O'na karşı şükrünü ve gerekli vazifesini ifa eder. Verilen nimetleri veren Yüce Yaratıcı'yı hatırlayıp şükrünü eda eder. Bu ise ona manevi haz ve lezzet kazandırır. Kendisine verilen nimetleri boşa harcamaktan (israftan) kaçınır, onları ihtiyaç miktarınca kullanır.

İktisat ve kanaat üzere yaşamak, nimetin kıymetini bilmeye ve şükrünü yerine getirmeye vasıta olur. Ayrıca kişiyi nankörlükten kurtarır. Zira iktisatlı davranmayıp kanaatkâr olmayan kul şükretmez. Şükretmeyen kul da nankörlük yapıyor demektir. Nitekim bir hadiste şu tavsiye vardır:

---

[269] el-Kuşeyrî, *er-Risâletü'l-kuşeyriyye*, Cilt 1, s. 294; Biraz farkla: et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat*, Cilt 7, s. 84.
[270] Tirmizî, Zühd, 2; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, Cilt 2, s. 310.
[271] Tirmizî, Zühd 30.

«يَا أَبَا هُرَيْرَةَ كُنْ وَرِعًا تَكُنْ أَعْبَدَ النَّاسِ، وَكُنْ قَنِعًا تَكُنْ أَشْكَرَ النَّاسِ»

"*Ey Ebu Hureyre! Vera sahibi ol ki insanların en âbidi olasın. Kanaatkâr ol ki insanların en çok şükredeni olasın."*[272]

İktisadın manevî faydalarından birisi de insanı günahlardan alıkoymasıdır. Kalbi öldüren ve iyilikleri yok eden haset, gıybet, yalan vb. günahlara girmekten engellemesidir. Aksi takdirde insan eğer iktisat etmez, israftan kendisini kurtaramaz ise elindeki imkânlar tükendiğinde maddi veya manevi olarak başkalarına zarar vermekten kendini alıkoyamaz. Haset, gıybet, iftira, yalan vb. gibi mahzurlu durumlara düşebilir.

İktisat etmenin bir diğer ve en önemli manevî faydası ise iktisat sayesinde zillete düşmemesidir. Çünkü iktisat eden bir insan, başkalarına el açmaz ve yüzsuyu dökmez. Vaktinde iade etme imkânına sahip değilse başkalarından tek kuruş almaz. Dolayısıyla zelil duruma düşmekten kendisini kurtarır. Ayağını yorganına göre uzatır. Halk içinde izzetiyle yaşar. Nitekim konuyla ilgili bir hadis şöyledir:

عَزَّ مَنْ قَنِعَ ذَلَّ مَنْ طَمِعَ *"Kanaat eden aziz olur; tamah eden ise zelil olur"*[273]

Bu açıdan insan, müstağni yaşamanın yollarına bakmalı ve Allah'tan başkasına el açıp boyun bükmemeli, minnet altına girmemelidir. Gerekirse insan günde bir öğünle yetinmesini bilmelidir. Hayatını iktisat ve kanaat düsturlarına göre tanzim edip izzetiyle ve onuruyla yaşamalıdır.

[272] İbn Mâce, Verâ, 24; el-Beyhakî, *Şuabu'l-îmân*, Cilt 7, s. 499.
[273] İbnü'l-Esîr, *en-Nihâye*, Cilt 4, s. 114.

SONUÇ

Bu çalışmamızda israf ve iktisat konusunu dinin ikinci kaynağı olan hadisler çerçevesinde incelemeye çalıştık. İsrafı sakındıran ve iktisadı tavsiye eden rivayetlerin yanı sıra her iki hususla irtibatlı gördüğümüz hadislerle meseleleri tahlil ettik.

İsraf, sadece yeme-içme, giyim-kuşam ve maddî imkânları kullanmakla alâkalı bir kavram olmayıp çerçevesi oldukça geniştir. Nitekim maddî-manevî her türlü nimet ve imkânların yaratılış gayesine aykırı kullanılması, boşu boşuna harcanması da israfın kapsamına girer. Aynı şekilde iktisat kavramı da sadece maddî olarak tutumlu olmaya indirgenmemelidir. Onun da kendi içinde geniş alanı olduğu bilinmelidir. Zira iktisat, hayatın her safhasında orta yollu davranma ve itidalli hareket etmenin bir ifadesidir.

Kur'ân-ı Kerîm'de israf ve iktisat kavramlarıyla ilgili doğrudan ve dolaylı olarak irtibatlı pek çok ayet bulunmaktadır. Bu ayetlerde israf ve iktisadın pekçok çeşidi üzerinde durulduğu da bir gerçektir. Nitekim israf konusunun ele alındığı ayetler; yeme-içme, giyim-kuşam gibi maddî hususların yanı sıra Allah'a şirk koşma, peygamberleri inkâr etme, haddi aşma, haksız yere cana kıyma vb. birçok meseleyi kapsamaktadır. Aynı şekilde iktisat kavramıyla irtibatlı ayetlerde de konunun maddî, itikadî ve amelî birçok yönü ele alınmakta, itidalli ve orta yollu davranmanın gerekleri üzerinde durulmaktadır.

Hadislerde ise israf ve iktisatla ilgili hususlar birçok rivayette yer almaktadır. Bu rivayetlerde özellikle her alanda aşırılık olan israf ve israfa götüren şeyler yasaklanmakta; orta yol olan iktisat ve bunu temin eden hususlar ise tavsiye edilmektedir.

Her yönüyle bize en güzel örnek olan Resûlullah (s.a.v.), israftan ve aşırılıklardan uzak, itidal ve istikamet üzere bir hayat yaşamasıyla da ümmetine örnek olmuştur. O (s.a.v.) gerek ibadetlerinde gerekse günlük yaşantısında orta yolu temsil ederek aynı şekilde ashabına ve sonraki gelecek kuşaklara bu istikamette tavsiyelerde bulunmuştur. Bunun pek çok örneğini hadislerde

görmekteyiz.

Güzel ahlakı tamamlamak üzere gönderilen Resûlullah (s.a.v.) ahlakî mevzularda da inananlara israfa girmemeyi ve iktisatlı davranmayı tavsiye etmiştir. Hadislerde ifade edildiği üzere; kişinin sevmesinde, nefretinde, gülmesinde, konuşmasında vb. her durumda orta yollu davranması, onun Müslüman ve şahsiyet olarak bariz bir vasfı olmalıdır. Aynı zamanda mü'min, sahip olduğu maddî imkânları da israf etmeden iktisatlı bir şekilde kullanmalıdır. Bu sayede dünyevî ve uhrevî mutluluk temin edilebilir.

İsraf ve iktisat konusunda hadislerde emir ve tavsiye buyrulan hususlara uymanın bireysel ve toplumsal açıdan pek çok faydaları vardır. Bu tavsiyelere riayet etmek, dünyevî huzurun ve ahirette de saadetin anahtarı hükmündedir. İktisatla ilgili tavsiyelere uymamak ise kanaatsizliğe ve sürekli hayattan şikâyet etmeye yol açtığı gibi dünyevî bir kısım ihtiraslara da sebebiyet verir. İsraftan kendisini koruyamayan kişi, maddî ve manevî birçok zarara düşer. İzzet, şeref, haysiyet, onur ve kişiliği zedelenir. Başkalarına yüzsuyu dökmeye el-avuç açmaya muhtaç olur. Sefil ve rezil bir hayata sürüklenir.

İktisatlı yaşamak ise hem nimete karşı bir saygı, hem nimeti veren Yüce Yarıtıcı'ya karşı bir şükür ifadesidir. Aynı zamanda insan onurunu koruyan bir erdemdir. Bu itibarla iktisat esaslarına uygun bir hayat yaşamak, günümüz dünyasında ahlâkî, toplumsal ve ekonomik sahalarda yaşadığımız pek çok problemleri de çözecektir.

Netice itibariyle, kişinin dünya ve ahiret saadeti, hayatının her safhasında israfa girmeden itidal ve iktisat üzere bir yol takip etmesiyle mümkündür. Bu hususta Resûlullah'ın hadisleri bizlere rehber olmaktadır. Bunları iyi anlayıp hayata tatbik etmek, bizi huzura ve saadete ulaştıracaktır.

KAYNAKÇA

- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdullah Ahmed b. Muhammed eş-Şeybânî, *el-Müsned*, 2. Baskı, 6 Cilt, İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.
- Akar, Muhlis, *Tüketim Ahlâkı ve İsraf,* 1. Baskı, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2008.
- Akdemir, Hikmet, "Kur'ân-ı Kerîm'de İsraf Kavramı", *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* sy. 1, 2001, 31-61.
- el-Aynî, Ebû Muhammed Bedruddîn Mahmûd b. Ahmed b. Mûsâ, *Umdetü'l-kârî şerhu Sahîhi'l-Buhârî,* 25 Cilt, Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, t.y.
- el-Azîmâbâdî, Ebu't-Tayyib Şemsu'l-Hakk, *Avnü'l-ma'bûd şerhu Sünen-i Ebî Dâvûd*, 2. Baskı, 14 Cilt, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1415.
- el-Beyhakî, Ebû Bekir Ahmed b. el- Hüseyin, *Şuabu'l-imân,* thk. Abdula'lâ Abdulhamîd Hâmid, 1. Baskı, 14 Cilt, Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1423/2003.
- Bilmen, Ömer Nasuhi, *Hukûk-i İslâmiyye ve Istılâhât-ı Fıkhiyye Kâmûsu*, 8 Cilt, İstanbul: Bilmen Yayınevi, 1967-1970.
- Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail, *el-Câmiu's-sahîh,* 2. Baskı, 8 Cilt, İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.
- Cânan, İbrahim, *Kütüb-i Sitte Muhtasarı Tercüme ve Şerhi*, 1. Baskı, 17 Cilt, Ankara: Akçağ Yayınları, 1990.
- el-Cevherî, İsmail b. Hammâd, *es-Sıhâh tâcu'l-luğa ve sıhâhu'l-arabiyye,* thk. Ahmed Abdulğafûr Attâr, 4. Baskı, 6 Cilt, Beyrut: Dâru'l-İlmi li'l-Melâyîn, 1407/1987.
- el-Cürcânî, Ali b. Muhammed es-Seyyid eş-Şerîf, *Kitâbu't-Ta'rîfât,* Beyrut: Mektebetü Lübnan, 1985.
- Ebû Dâvûd, Süleymân b. Eş'as es-Sicistânî, *es-Sünen,* 2. Baskı, 5 Cilt, İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.

- Ebû Nuaym el-İsfehânî, Ahmed b. Abdullah, *Hilyetü'l-evliyâ ve tabakâtu'l-asfiyâ,* 3. Baskı, 10 Cilt, Beyrut: Dârü'l-Kütüb el-İlmiyye, 1409.
- Fahruddîn er-Râzî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ömer, *Mefâtîhu'l-gayb,* 3. Baskı, 32 Cilt, Beyrut: Dâru İhyai't-Türâs el-Arabî, 1420.
- el-Fîrûzâbâdî, Ebu't-Tâhir Mecduddîn Muhammed b. Ya'kûb b. Muhammed, *Besâiru zevi't-temyîz fî letâifi'l-Kîtâbi'l-Azîz*, thk. Muhammed Ali en-Neccâr, 6 Cilt, Beyrut: el-Mektebetü'l-İlmiyye, t.y.
- el-Gazzâlî, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed et-Tûsî, *İhyâu ulûmi'd-dîn*, terc. Ahmet Serdaroğlu, 4 Cilt, İstanbul: Bedir Yayınevi, 1976.
- Gül, Ali Rıza, "İslam İktisat Düşüncesinin Kur'ân'daki Temelleri", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 51, 2010, 27-78.
- Güner, Osman, *Sünnetin Gölgesinde,* 1. Baskı, İstanbul: Işık Yayınları, 2015.
- Gürkan, Salime Leyla, "Tesettür" *DİA,* 44 Cilt, İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- el-Hâkim, Ebû Abdullâh Muhammed b. Abdullah b. Muhammed en-Nîsâbûrî, *el-Müstedrek ale's-Sâhihayn*, thk. Mustafâ Abdulkâdir Atâ, 1. Baskı, 4 Cilt, Beyrut: Dâru'l-Kütüb el-İlmiyye, 1411/1990.
- el-Hindî, Alauddin Ali b. Husâmeddin b. Kadı Hân el-Müttaki, *Kenzü'l-ummâl fî süneni'l-akvâl ve'l-ef'âl,* thk. Bekri Hayyânî, Saffet Sakâ, 5. Baskı, 16 Cilt, Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 1401/1981.
- İbn Hacer el-Askalânî, Ahmed b. Alî, *Fethu'l-bârî şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, thk. Muhammed Fuâd Abdulbâkî, 13 Cilt, Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1379.
- İbn Mâce, Ebû Abdullah Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî, *es-Sünen*, 2. Baskı, 2 Cilt, İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.
- İbn Manzûr, Ebu'l-Fadl Cemâluddîn Muhammed b. Mukerram el-İfrîkî, *Lisânu'l-arab*, 3. Baskı, 15 Cilt, Beyrut: Dâru Sâdır, 1414.

- İbnü'l-Esîr, Mecduddîn Ebûsseadât Muhammed, *en-Nihâye fî garîbi'l-hadîs ve'l-eser*, thk. Tâhir Ahmed ez-Zâvî ve Mahmud Muhammed et-Tenâhî, 5 Cilt, Beyrut: el-Mektebetü'l-İlmiyye, 1399/1979.
- Karaaslan, Halil İbrahim, *Kur'ân-ı Kerîm'de İsraf Kavramı*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2013.
- Karaman, Hayreddin, vd., *Kur'ân Yolu,* 4. Baskı, 5 Cilt, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2012.
- Kayhan, Veli, "Kur'ân'a Göre İsraf ve İktisat", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, Samsun: S. 6/2, 2006, 149-195.
- el-Kurtubî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân*, thk. Ahmed el-Berdûnî ve İbrahim Edfîş, 2. Baskı, 20 Cilt, Kahire: Dâru'l-Kütüb el-Mısriyye, 1384/1964.
- el-Kuşeyrî, Abdulkerim b. Hevâzin b. Abdilmelik, *er-Risâletü'l-kuşeyriyye,* thk. Abdulhalîm Mahmûd ve Mahmûd b. eş-Şerîf, 2 Cilt, Kâhire: Dâru'l-Maârif, t.y.
- Mâlik b. Enes, *el-Muvatta',* 2. Baskı, İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.
- el-Mübârekfûrî, Ebu'l-Alâ Muhammed b. Abdurrahman, *Tuhfetü'l-ahvezî bi şerhi Câmii't-Tirmizî,* 10 Cilt, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, t.y.
- Müslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî en-Neysâbûrî, *Sahîhu Müslim,* , 2. Baskı, 3 Cilt, İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.
- en-Nesâî, Ebû Abdurrahman Ahmed b. Şuayb, *es-Sünen*, 2. Baskı, 8 Cilt, İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.
- en-Nevevî, Muhyiddîn Ebû Zekeriyya Yahya b. Şeref, *el-Minhâc şerhu Sahîh-i Müslim İbni'l-Haccâc*, 2. Baskı, 18 Cilt, Beyrut: Dâru İhyai't-Türâs el-Arabi, 1392.
- Özey, Ramazan, http://www.ramazanozey.net, (Susuzluk Bunalımı), erişim tarihi: 1 Nisan 2015.

- Râğıb el-İsfehânî, Ebu'l-Kâsım Hüseyn b. Muhammed, *el-Müfredât fî ğarîbi'l-Kur'ân,* thk. Safvân Adnân ed-Dâvudî, 1. Baskı, Beyrut: ed-Dâru'ş-Şâmiyye, Dımeşk: Dâru'l-Kalem, 1412.
- Soysaldı, Mehmet, "Kur'ân'da İsraf Kavramı", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Dergisi*, Samsun: sy. 18-19, 2005, 93-127.
- et-Taberânî, Ebu'l-Kâsım Süleymân b. Ahmed, *el-Mu'cemu'l-evsat*, thk. Târık b. Avdullah b. Muhammed ve Abdulmuhsin İbrâhîm el-Huseynî, 10 Cilt, Kahire: Dâru'l-Harameyn, t.y.
- et-Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr, *Câmiu'l-beyân an te'vîl-i âyi'l-Kur'ân,* thk. Ahmed Muhammed Şâkir, 1. Baskı, 24 Cilt, y.y.: Müessetü'r-Risale, 1420/2000.
- Toprak Mahsülleri Ofisi, http://www.ekmekisrafetme.com/Pages/GenelBilgiler/ArastirmaSonuclari2013.aspx, erişim tarihi: 1 Nisan 2015.
- Türkiye İsrafı Önleme Vakfı, http://www.israf.org/indir/israf.pdf, erişim tarihi: 1 Nisan 2015.
- Yazır, Elmalılı M. Hamdi, *Hak Dîni Kur'ân Dili*, 8 Cilt, İstanbul: Bedir Yayınevi, 1993.
- ez-Zebîdî, Ebu'l-Feyz Muhammed b. Muhammed, *Tâcu'l-arûs min cevâhiri'l-kâmus,* thk. Heyet, 40 Cilt, Beyrut: Dâru İhyai't-Türâsi'l-Arabî, 1975.
- ez-Zemahşerî, Ebu'l-Kâsım Cârullah Mahmûd b. Ömer, *el-Keşşâf an hakâik-i gavâmiz-i tenzîl*, 3. Baskı, 4 Cilt, Beyrut: Dâru'l-Kitab'il-Arabî, 1407.
- ……., *Esâsu'l-belâğa*, thk. Muhammed Bâsıl, 1. Baskı, 2 Cilt, Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1419/1998.
- ez-Zerkânî, Muhammed Abdulazîm, *Menâhilu'l-irfân fî ulûmi'l-Kur'ân,* thk. Fevvâz Ahmed Zümerlî, 1. Baskı, 2 Cilt, Beyrut: Dâru'l-Kitâb el-Arabî, 1415/1995.

- ez-Zuhaylî, Vehbe b. Mustafa, *el-Fıkhu'l-islamî ve edilletuh*, 4. Baskı, 10 Cilt, Dımeşk: Dâru'l-Fikr, t.y.